

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

**ŞANLIURFA BÖLGESİ DEMİR ÇAĞI
HEYKELTİRAŞLIK ESERLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇETİN KAYA

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Timur DEMİR

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2023

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI

Tezin Başlığı: Şanlıurfa Bölgesi Demir Çağı Heykeltıraşlık Eserleri

Adı ve Soyadı: Çetin KAYA

Tez Savunma Tarihi: 31.08.2023

Sosyal Bilimler Enstitü Onayı:

Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Atilla ENGİN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda (tarafımızca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Timur DEMİR
Tez Danışmanı

Bu Tez Tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Dr. Öğr. Üyesi Timur DEMİR (Jüri Başkanı)

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

Dr. Öğr. Üyesi Zahide Ayşen TETİK

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

Bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı ve Soyadı: Çetin KAYA

Öğrenci Numarası: 190508111010

Tezin Savunma Tarihi: 31/09/2023

ÖZET

ŞANLIURFA BÖLGESİ DEMİR ÇAĞI HEYKELTİRAŞLIK ESERLERİ

KAYA, Çetin

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Timur DEMİR
Ağustos 2023, 167 Sayfa

Şanlıurfa Bölgesi Demir Çağı Heykeltıraşlık Eserleri konulu tez çalışmamda bölgede bulunan ve Demir Çağı heykeltıraşlık özellikleri taşıyan 42 parça eser, kaya resimleri ve kaya kabartmaları değerlendirilmiştir. Şanlıurfa Bölgesinde bulunan heykeltıraşlık eserleri, çeşitli kaynaklardan faydalanarak tanımlama ve tarihleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Tez çalışmamızın bölgenin Demir Çağı heykeltıraşlık sanatı çalışmalarına bir ışık tutması amaçlanmıştır. Anadolu'da heykeltıraşlık eserleri taş oymacılığındaki ustalığı ve detaycılığı öne çıkmıştır. Bu kralların büstleri ve anıtsal kabartmalar Demir Çağı kültürünün ve inançlarının izlerini taşırdı. Heykeltıraşlık eserleri, Demir Çağı'nın farklı kültürlerinin dünya görüşlerini ve estetik ağıllarının yansımasıdır. Bu döneme ait heykeltıraşlık eserleri, tarih ve sanat meraklıları için bu büyük medeniyetlerin yaşam tarzlarını, inançlarını ve güzellik anlayışlarını anlamak adına önemli kaynaklardır. Konu hakkında sınırlı olan çalışmaların heykeltıraşlık sanatı konusunda Şanlıurfa ve diğer bölgeler için fayda sağlayacağını düşünüyoruz. Çalışmamızda Şanlıurfa kökenli çeşitli müzelerin envanterinde yer alan ve yerinde korunan heykeltıraşlık eserleri incelenmiş, eserlerin benzerleri bulunarak karşılaştırmalar ve tarihlendirme çalışmaları yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda bölgede bulunan eserlerin gerek üslup, gerekse ideal betimlemeler bakımından diğer bölgeler gibi zengin olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Demir Çağ, Heykeltıraşlık, Hitit, Arami, Babil.

ABSTRACT**IRON AGE SCULPTURE FROM THE ŞANLIURFA REGION**

KAYA, Çetin

Master Thesis, Department of Archaeology

Thesis Advisor: Assist Prof. Timur DEMİR

August 2023, 167 Pages

In my thesis on the Iron Age Sculpture in the Şanlıurfa Region, 42 pieces of artifacts, rock paintings and rock reliefs found in the region with Iron Age sculpture characteristics were evaluated. The sculptural artifacts found in the Şanlıurfa Region were identified and dated by making use of various sources. The thesis is intended to shed light on the Iron Age sculpture of the region. Anatolian sculpture is characterized by the mastery and detail of stone carving. The busts of these kings and monumental reliefs bear the traces of Iron Age culture and beliefs. These sculptural works reflect the worldviews and aesthetic networks of the different cultures of the Iron Age. Sculpture from this period is an important source for history and art enthusiasts to understand the lifestyles, beliefs and beauty of these great civilizations. We believe that the limited studies on the subject will be beneficial for Şanlıurfa and other regions in terms of the art of sculpture. In our study, the sculpture works of Şanlıurfa origin in the inventory of various museums and preserved in situ were examined, comparisons and dating studies were carried out by finding similar works. The results of the studies show that the works found in the region are as rich as other regions in terms of both style and ideal depictions.

Keywords: Iron Age, Sculpture, Hittite, Aramaic, Babylonian.

ÖNSÖZ

Şanlıurfa Bölgesi; Mezopotamya'nın kuzey kesiminde yer almaktadır. Verimli Fırat Nehri'nin yol güzergâhında yer alan Şanlıurfa tarih boyunca zengin ve çeşitliliğin oldukça fazla olduğu kültürel bölgelerden biridir. Heykeltıraşlık eserleri kendi zamanlarının, inançlarını, estetik anlayışını ve toplumsal yapılarını anlamamıza yardımcı olan önemli bir penceredir. Bu eserler, dönemin sanatının ve kültürünün evrensel gücünü kanıtlar niteliktedir. Şanlıurfa Bölgesi'nde Demir Çağında ele geçen yazılı belgeler ışığında değerlendirilmiştir. Bu belgelerin doğruluğunu kanıtlamak ve bölgenin heykeltıraşlık gelişimini ortaya çıkarmak adına çalışmamızda bölgede 19. yy.'ın ortalarından bu yana birçok yüzey araştırma ve kazı çalışmalarının verilerinden yararlanılmıştır. Yürütülen çalışmalarda arkeolojik açıdan birçok dönemi aydınlatacak veriler ele geçmesine rağmen Demir Çağı ile bilgiler çok yetersizdir. Bu durum heykeltıraşlık ve diğer kültürel kalıntılar için de geçerlidir. Bölge çoğunlukla Arami, Asur, Pers, Babil ve Geç Hitit etkisi altında kaldığından heykeltıraşlık alanında bazı gelişmeler göze çarpmaktadır. Fakat bu gelişim tüm boyutu ile ortaya konamamıştır. Bundan dolayı bölgede ele geçen Demir Çağı'na ait bulgulardan yola çıkılarak genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Çalışmalarım sırasında desteklerini ve katkılarını esirgemeyen, yol gösterici olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Timur DEMİR'e, tez çalışması kapsamında gereken izinleri veren Şanlıurfa Müze Müdürü Celal ULUDAĞ ve Uzmanlarına, kaynak konusunda yardım eden Arş. Gör. Emrah ÖZDEMİR ve Arş. Gör. Deniz Burak KİŞNİŞ'e ve tez hazırlık aşaması boyunca yardımlarını esirgemeyen meslektaşlarım Müslüm DEMİR, Baran İRİM, Tolga ÇELİK ve Mehmet YAŞAR'a teşekkür ederim. Tez çalışmam esnasında sürekli yanımda olan maddi ve manevi olarak beni destekleyen aileme şükranlarımı sunuyorum.

Çetin KAYA

Ağustos 2023

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
HARİTALAR LİSTESİ	vii
RESİMLER LİSTESİ	viii
ÇİZİMLER LİSTESİ	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii

GİRİŞ

A.	Araştırmanın Materyalleri.....	2
B.	Araştırmanın Metodu.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA BÖLGESİNİN COĞRAFİ KONUMU VE JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

1.1.	Şanlıurfa’da Gerçekleştirilen Arkeolojik Çalışmalar	6
1.2.	Şanlıurfa’da Heykeltıraşlık Sanatı Örnekleri	9
1.3.	Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'nın Sonuna Urfa'nın Tarihi Coğrafyası	12
1.4.	Geç Hitit Şehir Devletleri Döneminde Urfa Bölgesi.....	15
1.5.	Arami İstilas ve Yeni Asur Dönemi	16
1.6.	Yeni Babil Döneminde Urfa Bölgesi.....	19
1.7.	Pers Dönemi Urfa Bölgesi.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA BÖLGESİ DEMİR ÇAĞI MERKEZLERİ

2.1.	Araştırması Yapılıp Kazı Çalışmaları Yapılmayan Demir Çağı Merkezleri....	25
2.2.	Arkeolojik Kazısı Yapılmış Demir Çağı Merkezleri.....	46
2.2.1.	Akarçay Tepe	46
2.2.2.	Harabe Bezikan.....	46
2.2.3.	Harran Höyük	48
2.2.4.	Kazane / Gazne (Konuklu)	50
2.2.5.	Sultantepe	51
2.2.6.	Lidar höyük.....	52
2.2.7.	Zeytinli Bahçe.....	54
2.2.8.	Fıstıklı Höyük	54
2.2.9.	Mezra Teleilat.....	55

2.2.10. Tatar Höyük	57
2.2.11. Aşağı Yarımca	57
2.2.12. Tilbeş höyük	58
2.2.13. Surtepe Höyük	59
2.2.14. Titriş Höyük.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞANLIURFA DEMİR ÇAĞINA TARİHLENDİRİLEN HEYKELTİRAŞLIK ESERLERİ

3.1. Fırtına Tanrısı Kabartması I	62
3.2. Fırtına Tanrısı Kabartması II	63
3.3. Fırtına Tanrısı Kabartması III.....	64
3.4. Kırların Koruyucu Tanrısı	65
3.5. Tanrı Steli	67
3.6. Tanrıça KubabaSteli	68
3.7. Kabahaydar Çift Boğa	70
3.8. Haçgöz Çift Boğa Yazıtlı	71
3.9. Külaflı Tepe Çift Boğa Yazıtlı	72
3.10. Sefalı Çift Boğa	73
3.11. Sefalı Boğa	74
3.12. Boğa Heykelciği	75
3.13. Soğmatar Aslan Kabartması Taslağı	76
3.14. Hacıgöz Aslan Kabartması Taslağı	77
3.15. Harran Aslan Kabartması	78
3.16. Aslan Başı-Merkez	79
3.17. Aslan Başı-Siverek	79
3.18. Sfenks - Çamlıdere	80
3.19. Lamassu-Aslanlı	81
3.20. Karşılıklı Duran İki Kişi Steli.....	82
3.21. Ayakta Duran Tek Kişinin Bulunduğu Stel.....	83
3.22. Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 1	84
3.23. Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 2.....	85
3.24. Ok Atan Savaşçı Steli	85
3.25. Asurnasirpal ? Rölyefi 1	86
3.26. Asurnasirpal ? Rölyefi 2	87
3.27. Kral Nabonidus Steli1	88
3.28. Kral Nabonidus Steli 2	90

3.29. Kral Nabonidus Steli 3	91
3.30. Sin Tapınağı Adak Steli.....	91
3.31. Tanrı kabartmalı Sin Steli (Asur)	93
3.32. Aşağı Yarımca Steli.....	94
3.33. Sultantepe Steli	95
3.34. Ay Tanrısı Simgeli Levha.....	96
3.35. Ziyafet Şöleni 1	97
3.36. Ziyafet Şöleni 2	98
3.37. Ziyafet Şöleni 3	100
3.38. Mezar Steli Ceylan Kabartması	102
3.39. Çıkırık Steli 1	103
3.40. Çıkırık Steli 2.....	103
3.41. Anaz steli	104
3.42. Muhafız Kabartması	105
3.43. M.Ö. II. Binde Şanlıurfa'da Bulunan Kabartmalar	106
3.43.1. Dağyamacı Tasvirleri.....	106
3.43.2. Kabartma Grubu No. 1	106
3.43.3. Kabartma Grubu No. 2	107
3.43.4. Kabartma Grup No. 3	107
3.44. Siverek Başbuk Köyü Kaya Çizimleri	108
3.44.1. Güneş tanrısı Şamaş	108
3.44.2. Fırtına Tanrısı Adad	109
3.44.3. Yıldız Tanrıçası İştar	109
3.44.4. Tanrı Asur.....	109
3.44.5. Ay Tanrısı Sin.....	109
KAYNAKÇA	118
EKLER.....	131
HARİTALAR.....	131
RESİMLER.....	132
ÇİZİMLER.....	158
TABLolar	165
ÖZGEÇMİŞ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
VITAE	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Şanlıurfa İli Ana Morfolojik Birimler Haritası.....	131
--	-----

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Şanlıurfa Kalesi Süryani Yazıtı.....	132
Resim 2: Fırtına Tanrısı Kabartması 1.....	133
Resim 3: Fırtına Tanrısı Kabartması 2.....	133
Resim 4: Fırtına Tanrısı Kabartması 3 Boğa Üstünde?.....	134
Resim 5: Kırkların Koruyucu Tanrısı.....	134
Resim 6: Tanrı Steli.....	135
Resim 7: tanrıça Kubaba.....	135
Resim 8: Kabahaydar Çift Boğa Kaide.....	136
Resim 9: Haçgöz Çift Boğalı Yazıtlı Kaide.....	136
Resim 10: Külaflı TepeÇift Boğalı Yazıtlı Kaide.....	137
Resim 11: Sefalı Çift Boğalı Yazıtlı Kaide.....	137
Resim 12: Sefalı Boğa Rölyefi.....	138
Resim 13: Boğa Heykelciği – Siverek.....	138
Resim 14: Soğmatar Aslan Kabartması Taslağı.....	139
Resim 15: Hacıgöz Aslan Kabartması Taslağı.....	139
Resim 16: Harran Aslan Kabartması(Asur).....	140
Resim 17: Aslan Başı-Merkez.....	141
Resim 18: Aslan Başı-Siverek.....	141
Resim 19: Sfenks – Çamlıdere.....	142

Resim 20: Lamassu–Aslanlı.....	142
Resim 21: Karşılıklı Duran İki Kişi Steli.....	143
Resim 22: Ayakta Duran Tek Kişinin Bulunduğu Stel.....	143
Resim 23: Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 1.....	144
Resim 24: Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 2.....	144
Resim 25: Ok Atan Savaşçı Steli.....	145
Resim 26: Asurnasirpal ? Rölyefi 1.....	145
Resim 27: Asurnasirpal ? Rölyefi 2.....	146
Resim 28: Kral Nabonidus Steli 1.....	146
Resim 29: Kral Nabonidus Steli 2.....	147
Resim 30: Kral Nabonidus Steli 3.....	147
Resim 31: Sin Tapınağı Adak Steli.....	148
Resim 32: Tanrı Kabartmalı Stel (Asur).....	148
Resim 33: Aşağı Yarımca Steli.....	149
Resim 34: Ay Tanrısı Simgeli Levha.....	149
Resim 35: Ziyafet Şöleni (Kabartmalı Ziyafet Sahnesi) 1.....	150
Resim 36: Ziyafet Şöleni (Asur Steli Ziyafet Sahnesi) 2.....	150
Resim 37: Ziyafet Şöleni (Ziyafet Şöleni Asur) 3.....	151
Resim 38: Mezar Steli Ceylan Kabartması.....	151
Resim 39: Çıkırık Steli I.....	152
Resim 40: Çıkırık Steli I.....	153
Resim 41: Anas Steli.....	153
Resim 42: Muhafız Kabartması.....	154
Resim 43: Dağ Yamacı Tasvirleri.....	154
Resim 44: Kabartma Grubu No. 1.....	155

Resim 45: Kabartma Grubu No. 2.....	155
Resim 46: Kabartma Grubu No. 3.....	156
Resim 47: Siverek Başbuk Köyü Kaya Çizimleri.....	156
Resim 48: Güneş tanrısı Şamaş, Tanrı Adad, Tanrıça İştar.....	157
Resim 49: Tanrı Asur, Ay Tanrısı Sin.....	157

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1: Kırların Koruyucu Tanrısı.....	158
Çizim 2: Tanrı Steli.....	158
Çizim 3: Tanrıça Kubaba.....	159
Çizim 4: Külafı Tepe Heykel Kabartması.....	159
Çizim 5: Sefalı Boğa Rölyefi.....	160
Çizim 6: Taş Ocağı'ndan Aslan Heykeli.....	160
Çizim 7: Sfenks.....	160
Çizim 8: Karşılıklı Duran İki Kişi Steli.....	161
Çizim 9: Ayakta Duran Tek Kişinin Bulunduğu Stel.....	161
Çizim 10: Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi I.....	162
Çizim 11: Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi II.....	162
Çizim 12: Ok Atan Savaşçı Steli.....	163
Çizim 13: Sultantepe Steli.....	163
Çizim 14: Ziyafet Şöleni 2.....	164

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kazı Çalışmaları Yapılan Demir Çağı Merkezleri.....	166
---	-----

KISALTMALAR LİSTESİ

DÇ.	:Demir Çağı
çzm.	:Çizim
EDÇ.	:Erken Demir Çağ
ETÇ.	:Erken Tunç Çağ
GDC.	:Geç Demir Çağ
GKÇ.	:Geç Kalkolitik Çağ
GTÇ.	:Geç Tunç Çağ
Hrt.	: Harita
HÇ.	: Hellenistik Çağ
Lev.	: levha
m.	: metre
M.Ö.	:Milattan Önce
MS.	:Milattan Sonra
NÇ.	:Neolitik Çağ
OÇ.	:Orta Çağ
ODÇ.	:Orta Demir Çağ
OKÇ.	:Orta Kalkolitik Çağ
OTÇ.	:Orta Tunç Çağ
pln.	:plan
res.	:resim
yy.	:yüzyıl
şek.	:Şekil

GİRİŞ

Şanlıurfa ili sınırlarında günümüze kadar gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları oldukça önem arz etmektedir. Şanlıurfa ili Prehistorik Çağlardan itibaren günümüze kadar çok fazla kültür, medeniyet, devlet, imparatorluk, krallık ve beyliklere ev sahipliği yapmıştır.

Madenlerin keşfi ve gelişimi üretim teknolojilerinin ve alet yapımı için oldukça önem arz etmektedir. Özellikle demirin keşfi ile gelişen demirin kullanılmasının artması üretim teknolojileri için önemlidir(tarım, marangozluk taş işçiliği vb). Yeni silah ve teknolojik gelişmeler dönem tarihi açısından büyük kargaşaları çıkmasına, merkezi krallıkların yıkılması ve küçük grup(devletçiklerin) ortaya çıkışını sağladı. Güçlü merkezlere ait devletler yıkılması merkezi krallıkları ortaya çıkması kentlerde huzursuzluklar ortaya çıkmış ve kentler terk edilmiş dağılma süreçlerini getirmiştir.

Yapılacak olan bu çalışmamızda Demir Çağı'na ait tespit edilmiş veya bulunmuş olan heykeltıraşlık eserlerin tanımı, hammaddesi, hangi kültüre ait olduğu, analogiler kurarak yer vererek söz konusu heykeltıraşlık eserlerin başta Şanlıurfa özelindeAnadolu, Mezopotamya veSuriye olmak üzere döneme ışık tutmayı amaçlanmaktadır.

Bu çalışmamız toplamda 3 bölümden oluşmaktadır. Tezin Birinci Bölüm'de Şanlıurfa başlığı adı altında Şanlıurfa il merkezinin bölgedeki coğrafi konumu, jeomorfolojik özellikleri, bölgede yapılan arkeolojik araştırmalar, Şanlıurfa tarihi boyunca ilk heykeltıraşlık örnekleri, tarihi hakkında bilgilere yer verilecektir. Bu sayede Şanlıurfa ilinin Anadolu'da yeri ve konumu kavranarak çevre illerle ve merkezlerle olan etkileşimi daha iyi anlaşılması sağlanacaktır. Demir Çağı'nda Şanlıurfa Bölgesi başlığı adı altında Demir Çağı içinde gelişen yıkılan ve kurulan siyasi yapılar kronolojik sıralamaya göre Geç Hitit Şehir Devletleri, Yeni Babil Dönemi, Arami İstilas ve Yeni Asur Dönemi ile Pers Dönemi Urfa Bölgesi gibi alt başlıklar adı altında bu dönemleri daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Bu bölümün girişinde Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na Urfa'nın Tarihi Coğrafyası başlığı

altında ise bu dönemlerin belirgin özellikleri ve devletlerine yer verilmesi amaçlanmaktadır.

İkinci Bölüm’de Araştırması Yapılıp Kazı Çalışmaları Yapılmayan Demir Çağı Merkezleri ve arkeolojik kazları gerçekleştirilmiş Demir Çağı Merkezleri başlığı adı altında kazı yapılmış olan merkezleri alt başlıklar halinde verilecektir. Bu merkezlerin konumları, araştırmaları ve kazı tarihçesi, tabakalanması hakkında bilgi verilerek Demir Çağı’ndaki yeri ve önemi kavranmasını hedeflenmektedir. Bu sayede bu merkezlerden yola çıkarak Demir Çağı’nda Şanlıurfa ilinin etkileşim sahası daha iyi gözlemlenmesi sağlanacaktır.

Üçüncü Bölüm’de tezin ana konusunu oluşturan Şanlıurfa Demir Çağı Heykeltıraşlık Eserleri başlığı adı altında eserler sırasıyla alt başlıklar halinde çalışılacaktır. Eserlerin tanımları, betimleri, önemi ve benzer örnekleri verilmesi planlanmaktadır. Çalışmamız tüm hatlarıyla değerlendirilerek Şanlıurfa Demir Çağı Heykeltıraşlık Eserleri hammadde seçimi, eserlerin önemi, eserlerin hangi kültür veya siyasi sistemlere ait olduğu, eserin yapılış amacı gibi sonuçları kısaca belirtilecektir. Öneriler bölümünde ise çalışma tamamlandıktan sonra istenilen öneriye yer verilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmamızın sonunda ise konuya ilişkin eserlerin, katalog bilgileri, kullanılan kaynaklar, merkezlerle ilgili haritalar, grafik veya tablolar, resimler esas konumuzu oluşturan eserlerin görselleri ve çizimlerine yer verilecektir.

A. Araştırmanın Materyalleri

Şanlıurfa Arkeoloji Müzesine yer alan Demir Çağı’na ait heykeltıraşlık eserler, yüzey araştırmalarında keşfedilmiş olan heykeltıraşlık eserleri ve döneme ait kaya yüzeyine işlenmiş eserlerden oluşmaktadır. Bunlarda 42 adet bazalt veya kireçtaşından heykeltıraşlık eserleri ve Başbük köyünde tespit edilen Demir Çağı’na tarihlenen kaya resimleri ve Dağyamacı Tasvirleri ve Dağyamacı Taş Ocağı çalışmamızın ana materyal kısmını oluşturmaktadır.

B. Araştırmanın Metodu

Çalışmamızda konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle Şanlıurfa ve Şanlıurfa Demir Çağı üzerine yapılmış yayınlara ulaşmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Gaziantep Üniversitesi başta olmak üzere İstanbul, Ankara, Bilkent ODTÜ ve

Boğaziçi Üniversitelerinin kütüphanelerinde kaynak taramaları yapılarak bunların arşivleri oluşturulmuştur. Literatür taramasının akabinde Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nden alınan izin çerçevesinde konumuz kapsamında söz konusu Demir Çağı'na ait bütün heykeltıraşlık eserleri belirlenecektir. Bu heykeltıraşlık eserlerin müzenin teşhirinde mi yoksa deposunda mı yer aldığı belirlenecektir. Belirlenen eserlerin envanter bilgileri alınıp, etüdü olan eserler gerekli görüldüğünde uzman gözetiminde çalışılacak olan laboratuvara getirildikten sonra, gereken belgeleme çalışmaları yapılması planlanmaktadır. Bütün bunların akabinde hem Şanlıurfa hem de çevre bölgelerle olan ilişkileri saptayabilmek için benzerleri bulunan heykeltıraşlık eserleri kataloglarda belirtilecektir. Ayrıca Şanlıurfa'da bulunmuş olup da farklı müzelere götürülerek sergilenen Demir Çağı eserlerde bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

Demir Çağı Heykeltıraşlık eserlerine dâhil edilen Başbük kaya resimleri ile bölgede bulunan 2. bin kabartmalarıyla ilgili rapor ve yayınlara ulaşılarak bu eserlerin katalogları oluşturulup genel olarak değerlendirilecektir.

Bütün bu çalışmaların sonunda ele alınan eserlerin katalogu oluşturulduktan sonra, fotoğraf ve çizimleri ile birlikte genel olarak değerlendirildikten sonra eserlerin benzerleri tespit edilecektir. Şanlıurfa'da bulunan 42 tane Demir Çağı heykeltıraşlık eserleri genel olarak değerlendirildiğinde betime ve rölyefe farklı gruplar altında değerlendirilebilir. Bunlardan 5 tanesi Tanrı betimi, 1 tane Tanrıça Kubaba, 4 tane Çift Boğa, 1 tane boğa, 1 tane boğa heykelciği, 2 tane Aslan Kabartma taslağı, 1 tane Aslan Kabartması, 2 tane Aslan Başı, 1 tane Sfenks, 1 tane Lamassu, 5 tane Kral, 4 tane Sin Steli, 1 tane Sin Tapınağı Adak steli, 3 tane Savaşçı Avcı, 1 tane Muhafız, 3 tane Ziyafet Şöleni ve 5 tane figürlü eserden oluşmaktadır.

Belirtilen heykeltıraşlık eserleri ve kaya resimlerin önemi kavrandıktan sonra Şanlıurfa Demir Çağı'na ait Heykeltıraşlık eserlerin Anadolu'daki önemi anlaşılması ve bu konu ile ilgili yapılacak olan araştırmalara örnek olması hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA BÖLGESİNİN COĞRAFİ KONUMU VE JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Urfa kentmerkezinin kurulduğu bugünkü Şanlıurfa ili, batıdan Gaziantep, kuzeybatıdan Adıyaman, kuzeydoğudan Diyarbakır, doğudan Mardin illeriyle güneyden de Suriye devlet sınırı ile çevrelenmiştir. Şanlıurfa kent merkezi, aynı adı taşıyan il idari alanı içerisinde kuzeydoğudan Siverek kuzeyden Hilvan, güneyden Harran ve Akçakale, kuzeybatıdan Bozova, batıdan Suruç ve doğudan Viranşehir ilçeleriyle çevrelenmiş olan Merkez ilçeler olan Karaköprü, Haliliye ve Eyyübiye yer almaktadır. Urfa şehri, Harran ovasının dağlık kütlelerle, bir koy şeklinde sokulduğu yerde, beyaz kalkerlerden oluşmuş bir dağ kütesinin eteğinde kurulmuştur (Ardel, 1961, 146). Urfa, Suriye platformunun kuzeye doğru uzanmış bir parçasıdır. Arazi, ortalama yüksekliği 500-800 metre arasında değişen geniş dalgalı düzlükler şeklindedir (Saraçoğlu, 1962, 15). Urfa, denizden ortalama 550 metre yükseklikte, kalkerlerin üzerinde, sırtını güneydeki kale ve dağlık bölgeye dayamış şekildedir. Şehir, kuzeye doğru alçalır ve genişler (İzbirak, 1955, s. 62).

İnsanoğlu hangi jeomorfolojik birim üzerinde yaşarsa yaşasın üzerinde bulunduğu yer şekillerinin insan ekonomik faaliyetleri, toprak özellikleri, ulaşımın gelişimi ve geleceğe bırakabileceği malzemeler üzerinde derin etkileri bulunur. Jeomorfolojinin asıl amacıysa muhtelif topoğrafya şekillerini tasvir ve teşekküllerini açıklama ve bunların coğrafi yayılışını ve gruplandırmalarını sebepleriyle birlikte ortaya koymaktır (Erinç, 1980, 1). Bu sebeple bölge coğrafyası jeomorfolojide önemli bir yeri tutmaktadır. Şanlıurfa ili morfolojik bakımdan çok sade bir görünüm arz etmekle beraber, ana yer şekillerinden plato, ova ve dağları içine almaktadır. Bölgede bulunan coğrafi olarak dağ diyebileceğimiz tek kütle Karacadağ volkanik kütesidir. Karacadağ, karakteri bazik olan akıcı lavlardan oluştuğundan dolayı çok fazla orantılı bir yükeltide değildir (Kuzey-güney istikametinde uzanan Karacadağ kütesi genç bir

volkan olmasına rağmen heybet olarak ihtişamlı görünmez. Bunun sebeblerinden biri volkan kütlelerinin Hawaii tipi kompleks volkanlardan meydana gelmiş olmasındandır. Kalkan şekilli kütle üst üste yığılan lav kütleleriyle meydana gelmiştir. Bu lav akıntıları muhtemelen birkaç merkezden çıkmıştır)(Ardel, 1961,143).

Dicle ile Fırat su havzalarını ikiye ayıran Karacadağ; kırılmalar boyunca vücut bulmuş pek çok sayıdaki bacalardan (krater) çıkıp, Dicle ırmağını doğu tarafa kaydırmış, güneydeise Ceylanpınar; güneybatıda Hilvan yakınlarına kadar yayılmış, genç fakat aktif olmayan bir yanardağdır(Yücel, 2017, 111).

Karacadağ Anadolu'dan Suriye sınırına yaklaşık 100 km kuzeyinde 1957 m yükseklikte bir kalkan(kalkan volkanı, adını yerde yatan bir savaşçının kalkanına benzeyen düşük profilinden alan bir volkan türüdür)volkandır. Arap otoktonu olarak bilinen platform üzerinde Geç Miyosen'de peneplen şeklinde olan düzlüklerde yarık püskürmesi şeklinde başlayan volkanizma ilk evrelerinde plato şeklinde yayılmıştır, daha sonra giderek üst üste yığılarak kalkan şeklini almış ve Karacadağ volkanını şekillendirmiştir. Tarihsel zamanlara kadar faaliyetini çeşitli aralıklarla sürdüren volkanın Küçük eksen 80 km, büyük eksen 120 km olup, çevre kısımlara doğru eğimi azalmaktadır. Kütle ilk şeklini korumakta olup, çok sayıda merkezden çıkarak belirli yönlere doğru yayılan lav akımlarından oluşmuştur. Merkezler genellikle kuzey güney yönlü açılma çatlakları üzerinde yerleşmiştir(Şaroğlu ve Güner, 1981, 119-130; Şaroğlu vd. Yılmaz, 1987, 133-164).

Güneydoğu Anadolu bölgesinin genel morfolojik karakterine bağlı olarak konumuz Demir Çağ Heykeltıraşlığına ait eserlerin çoğunluğu platolarda tespit edilmiştir. Güneye doğru çok hafif eğimli olan bu platoların önemli bir kısmı üçüncü zaman sonlarından itibaren karasallaştıkları için henüz yeterli derecede aşınmadıklarından üzerlerindeki toprak kalınlığı pek azdır. Çoğu yerde ise yerde ana kayayı yüzeyde görmek mümkündür. Bazalt alanlar ise Siverek-Viranşehir platosu kalker yapıdaki platolara oranla aşınmalara karşı dayanıksız olduğundan, buradaki toprak kalınlığı karstik platolardaki toprak kalınlığına oranla daha fazladır. Ancak Karacadağ püskürmelerinden çıkan lavlar daha çok genç olduğu için bazaltlar henüz yeteli derecede aşınmadığından bu alanlardan daha çok mera olarak yararlanılır. Güneyde tektonik kırılmalar sonucu oluşan ovalar ise, kuzeyden gelen akarsuların getirmiş olduğu alüvyal birikintilere bağlı olarak doldurulan oldukça verimli tarımsal alanlardır. Bu ovaların güneyinde, az eğimli tabaka alınlılarının ufuk düzlemi ile

kesiştiği yerlerde Arap pınarı, Resul-ayn ve Aynel-arus gibi sınırın hemen gúneyindeki temiz su kaynakları ortaya çıkmıştır(Gúzel, 2020, s.199).

Karacadağ'dan Suriye sınırına doğru kalınlık yoğunluğu gittikçe azalan bazaltlar, karstik platoların yüzeyinden genişçe aşındırılması sonucunda ortadan kaldırılmıştır. Ancak Avrupada buzul dönemi yaşandığında Anadolu'da yağışlı bir dönem olarak beliren puluvyal dönemdeki güçlü akarsular tarafından aşındırılarak Baziki, Tektek, Çaykuyu ve Arat plato yüzeylerinden kaldırılan bazaltların yüksekte kalmış artıklarına yer yer rastlanılır. Bu aşınım bakiyeleri Çaykuyu platosu gúneyinde Suruç ovasının kuzey ve doğusunda, Akziyaret köyü yakınları, şanlıurfa'nın kuzeyi ile Baziki platosunda görölür(Gúzel, 2020,s. 199)(Harita 1).

1.1. şanlıurfa'da Gerçekleştirilen Arkeolojik Çalışmalar

Mezopotamya, Yakındoğu kúltürünün tüm evrelerini içinde barındıran bir özelliğe sahiptir. şanlıurfa konumu itibariyle hem insanların ticaret yolları üzerinde hem hayvanların göç yollarında bulunmaktadır. Bu nedenle Urfa bölgesi de, ilk çağlardan beri sürekli yoğun yerleşimler görmüş ve kúltürel-ekonomik açıdan zengin dönemlere ev sahipliği yapmıştır(Çelik, 2007, s. 1). Urfa Bölgesinde, Paleolitik döneme ait buluntular görölmesi üzerine, ilk kez 19. yy sonlarında arkeolojik araştırmalara başlanılmıştır(Chantre, 1898,s. 100). İlk yüzey araştırması, 1894 yılında J. E. Gautier tarafından bugünküBirecik ilçesinde, Fırat nehrinin eski alüvyonları içerisinde yapılmıştır(Kökten, 1947a,s. 12). 1901-1905 yıllarında, Fansa'nın Halep büyükelçisi H. Pognon, il merkezinin 60 km. gúney doğusundaki Tek Tek Dağları'nda bulunan SoęmatarHarabelerin'de araştırmalarda bulunmuştur(Drijvers, 1980, s.23).

Urfa şehir Kalesinde 1906 yılında M. Burkitt, 1907 yılında ise H. Pognon Süryanice yazıtlar incelenmiştir (Burkitt, 1906, 149-55; Pognon, 1907; 204-208, Pl XLII)(Resim 1). Bölgede; İ. K. Kökten, 1946 yılında Siverek ilçesi merkezindeki höyükte araştırmalar yapmıştır(Höyükte, bazalttan cilalı bir balta bulunduğu belirtilmiştir. Bak. Kökten, 1947a, 162). 1947 yılında şehir merkezinde bulunan Urfa kalesinde A. Dönmez ve W. Brice tarafından yüzey toplaması yapılmış Kalkolitik Çağın Geç Halaf ve Obeyd dönemlerine ait çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir(Dönmez-Brice, 1949; 44-58). Tekrardan 1947 yılında, W. Brice tarafından Urfa-Siverek karayolu yakınlarında bir araştırma yapılmış ve Urfa'ya 10 km. uzaklıkta bazı buluntular ele geçmiştir(Lloyd-Brice, 1951, 71). 1951 yılında Urfa ili 16 km

uzaklıkta olan Sultantepe Höyüğü yanısıra Harran ve Aşağı Yarımca höyüklerinde, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nce finans desteğiyle bir ekip tarafından kısa süreli olmasına rağmen verimli kazılar yapılmıştır(Çelik, 2008,13). N. Gökçe ve S. Lloyd Aşağı Yarımca höyüğünde küçük bir sondaj şeklinde deneme kazısı yapmıştır(Prag, 1970, 63).Yine aynı yılda S. Lloyd ve N. Gökçe, Sultantepe'de yaptıkları kazıda, bir tapınağa ait çivi yazılı vesikalar ele geçirmişlerdir(S. Lloyd'in, 1953 tarihli, "Sultantepe". Anatolian Studies. Vol. I. s. 27'deki makalesini kaynak göstermektedir).

J. B. Segal Urfa ve yakın çevresinde ilk olarak 1950'lerde ve sonrasında 1970'lerde detaylı araştırmalar yapmış, bu araştırmaların sonuçlarını yayınlamıştır(Segal, 1953; 1954; 1957; 1959; 1970; 1974; 1983; 2002).1959 yılında, D. S. Rice tarafından Harran Höyük kazıları çalışmaları gerçekleştirilmiştir(Rice, 1960, 8). Bu kazının dokümanları ve Ashmolean Museum'da (İngiltere) korunmakta olan bazı buluntular, D. S. Rice'nin belirttiği gibi, K. Prag tarafından detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir(Prag, 1970, 63). 1963 yılında Urfa ili ve çevresinde, H. Çambel ve R. Braidwood tarafından bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiş, bu araştırma sonuçlarında Göbekli Tepe'den de söz etmişlerdir. 1970 ve 1980'li yıllarda H. Drijvers tarafından Urfa ve çevresinde araştırmalar yapılmıştır(Drijvers, 1970; 1972; 1980).

1977 yılında M. Özdoğan, Bozova ilçesindeki Ulukmevkiinde, Karababa barajı yakınında Eskin (Sam) köyü 2,5 km. kuzeydoğusunda, Fırat'a bakan kayalıklarda bazı buluntular ele geçmiştir. Daha sonraları, yine M. Özdoğan tarafından Urfa ili Bozova ilçesindeki Kurban Höyük'te 1977 yılında yapılan yüzey araştırması önceki araştırmalara göre yeni bilgiler içeriyor(Özdoğan, 1977, 71). Atatürk Barajı dâhilindeki Arkeolojik araştırmalar, Chicago Üniversitesi tarafından desteklenmiş ve L. Marfoe tarafından 1980- 1984 yıllarında arasında yürütülmüştür(Marfoe, 1988, 20). Siverek ilçesinde yer alan HassekHöyük'te 1977 yılında M. Özdoğan tarafından araştırma yapılmış, 1978-1986 yılları arasında da B. Hrouda ve M. R. Behm-Blancke tarafından da kazılar yürütülmüştür(Behm-Blancke, v. d. 1984, 163-168). 1979 yılında, Arkeolog G. Gebel Hilvan'da bir yüzey araştırması yapmış, bu araştırmalarda NevaliÇori'yi tespit etmiş ve burada kazılara 1983 yılında, A. Mısırlı ve H. Hauptmann tarafından başlanmıştır. Kazılar 1992 yılına kadar sürmüş ve NevaliÇori Barajı suları altında kalmıştır(Schmidt, 1995, 72). 1979 yılında Urfa merkezde, Çamlık Parkında (Şehitlik) Şanlıurfa Müzesi tarafından kazılar yapılmıştır(Kürkçüoğlu, 2002, 116).

Siverek ilçesine bağlı Nusaybin köyünde yer alan Çavi Tarlasında 1982 yılında yüzey toplamaları yapılmış, 1983-1984 yılları arasında A. WonWickede tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir(Mellink, 1985, 89).Bozova ilçesi Bahçeli köyündeki TitrişHöyük'te 1981 yılında, Urfa Müze Müdürü A. Mısırlı tarafından kurtarma kazısı yapılmıştır. Yörede 1991 yılından itibaren G. Algaze tarafından kazılar 1993 yılında yapılmıştır(Algaze, 1995, 13-64). N. Yardımcı tarafından tekrardan başlatılan Harran kazıları 2012 yılına kadar devam etmiştir(Yardımcı, 1984, 79). Yine Algaze tarafından, 1989 yılında Birecik Barajı altında kalacak Karaçalı Höyük'te ve Birecik ve Kargamış Barajları altında kalacak olan bölgede yüzey araştırması yapılmıştır(Algaze, v. d. 1994, 28). Ayrıca R. Duval'da Urfa il merkezinde araştırma yapanlar arasında yer almaktadır(Drijvers, 1980, 123).

1988 yılında Urfa Müzesi Başkanlığında Eski Urfa kent merkezinde, bir iç kale (Akropol) olan Urfa Kalesi üzerinde kazılara başlanmış ve kazılar 1991 yılına kadar devam etmiştir. Gürcütepe, Henry Wright tarafından 1994 yılında tespit edilmiştir(Schmidt, 2007c, 85). HaraldHauptmann tarafından “Urfa Projesi” kapsamında, Şanlıurfa Müzesi işbirliği ile 1995 yılındaGürcütepe kazısına başlanmış(Schmidt, 2007c, 85), on yıl sürmesi planlanan kazılara 1997 yılında son verilmiştir(Kürkçüoğlu, 2002, 98). Aynı dönemdeGürcütepe ve Göbekli Tepe'yi de içine kapsayan “Urfa Projesi” kapsamında alan yöneticiliği yapan K. Schmidt, 1995 yılında Şanlıurfa Müzesi ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün ortak projesi ile Göbekli Tepe kazılarına başlamıştır. 1997 yılında Urfa'nın eski kent merkezi içindekiHalilürrahman(Balıkligöl) kutsal alanında yer alan Yeni Mahalle semtinde Şanlıurfa Müzesi başkanlığında, B. Çelik tarafından kurtarma kazısı yapılmıştır(Çelik, 2007, 165-178). 1999 yılında, E. Ay tarafından Viranşehir ilçesinde toplamda 14 Höyük'de yüzey araştırması yapmıştır(Ay, 1999, 35-52). 2015 yılından itibaren M. Önal yarım kalan Harran kazı çalışmalarına başlamıştır. Y.Albayrak tarafından, 2012 ve 2013 yılında Tek Tek dağlarında bulunan Soğmatar Kutsal Alanı ve yakın çevresinde yüzey araştırması yapılmıştır.(Albayrak-Mutlu, 2018 24) 2014 yılında B. Çelik Urfa ve ilçelerinde yüzey araştırmasına yapmıştır. 2015-2017 yılları arasında Urfa Kale Eteği ve KızılkoyunNekropolünde kazı çalışmaları, Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi başkanlığında tamamlanmıştır.

2020 yılında başlatılan Karahan tepe kazısı N. KARUL tarafından devam etmektedir. Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi başkanlığında 2017 yılında Prof. Dr. Bahattin

Çelik tarafından başlatılan Tek Tek dağlarındaki Harbetsuvan Tepe kazı çalışmaları da devam etmektedir. 2021 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığınca Türkiye'de en büyük arkeoloji projesi olarak belirtilen Taş Tepeler (Göbekli Tepe, Karahantepe, Harbetsuvan, Gürcütepe, Kurttepesi, Taşlıtepe, Sefertepe, Ayanlar, Yoğunburç, Sayburç, Çakmaktepe ve Yenimahalle) kazı çalışmaları sürdürülüyor ortaya çıkan buluntular, Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenecek.

1.2.Şanlıurfa'da Heykeltıraşlık Sanatı Örnekleri

Arapça kökenli bir terim olan heykel, günümüz Türkçesi'nde üç boyutlu sanat yapıtlarına verilen isimdir(Germaner, 1997, 780). Geniş anlamıyla, çok iri şey, büyük tapınak vb. anlamlarla da ilişkili olmuştur. Heykeli tanımlamak için Latince *statuaya* da *sculpturas* sözcüğü kullanılmaktadır(Germaner, 1997, 780). Heykel, tek figür ve ayakta duran figürleri adlandırmak için kullanılmaktadır. Statua ve sculptura kelimeleri ayrı konuyu, farklı kavramları dile getirmektedir. Sculptura mimarlığı da içine alan, üç boyutlu heykelsi nesneleri beliyorken, statue daha çok mum veya kum döküm tekniği ile yapılan heykelleri belirten bir terim olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde bu ayrım kesinliğini kaybetmiştir. Günümüzde heykel ifadesi yontu olarak da adlandırılabilir(Germaner, 1997, 780). Heykel ifadesi; taş, bronz, kil, alçı gibi gereçlerle yapılan üç boyutlu olarak tasvir edilmiş eserler olarak da bilinmektedir(Turani, 1993, 53).

İnsanların yazılı kaynaklar bırakmadan yaşadıkları uzun devire tarih öncesi devirleri denilmiştir. İnsanlar, bu devirlerin ilk zamanlarında kendi iş gücü ile yapabildikleri taş eserler ile yaşam sürdürmüştü. Elde edilen taş endüstrisi çakmak taşı, kuartz ve kuartzitten oluşur; yonga türü aletler belirgin bir şekilde egemendir. Geriye kalan az sayıdaki çekirdek aletleri ile satır, kıyıcı satır örnekleri oluşturur. Bu eserlerin yapıldığı döneme Paleolitik Çağ adı verilmiştir. Bu dönemlerde insanlar kısmi olarak vahşi bir yaşam sürmüştür. Zamanla buzulların geniş bir alana yayılması ve havaların soğumasıyla insanlar, mağara yaşamına geçmek zorunda kalmıştır. M.Ö. 40.000-15.000 yılları arasında bazı sanat eserleri ortaya çıktığını görmekteyiz(Maansel, 1977, 7-8). Günümüze kadar yapılan araştırmalar sonucu çıkarılan plastik eserler arasında, hayvan ve insan heykelleri dikkat çekmiştir(Germaner, 1997, 782).

Heykel Sanatı, tarihsel açıdan plastik sanatlarının en eski örneklerinden biridir. İlkçağdan itibaren Mezopotamya, Mısır, Arkaik Yunan'da yaygın mazleme taş

olmuştur. Bu dönem heykel sanatında boyutsal-anıtsal etki, kalıcılık ve durağan bir anlatım göze çarpmıştır(Germaner, 1997, 782).

Sanat tarihi alanında heykel figürlerinin tarihi M.Ö. 35.000 yıllarına kadar dayanmaktadır(Şenyapılı, 2003, 2). İnsanlar ağaçları, taş ve kemikleri ilkel aletlerle oyarak heykelcikler yapmıştır. Bolluğun ve bereketin sembolü olarak adlandırılan ve yapımı M.Ö. 40.000 - 35.000 yıl evveline dayanan, Paleolitik çağının en önemli örneklerinden birisi olan ve idol adı verilen bu heykeller günümüze kadar ulaşabilmiştir(Şenyapılı, 2003, 3).

İlkçağdan itibaren çoğu medeniyete sahiplik eden Mezopotamya, heykel sanatında da adından hep söz edilmiştir. Mezopotamya Sanatı, Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki bölgede ortaya çıkmış ve bu bölgede yaşayan halkın bıraktığı eserlerden meydana gelmiştir(Güvemli, 2012, 27).Mezopotamya’da ilk kültürel eserler, doğal nedenler koşulu ile kuzey kesimlerde ortaya çıkmış fakat zaman içerisinde tüm olumsuzluklara karşın kültürel gelişimin odak noktası güney iç bölgeleri olmuştur. Mezopotamya’nın iç bölgesinde, bereketli hilalin tam odak noktasında olan Şanlıurfa’da heykel sanatının başlangıcı olarak Göbeklitepe’den başlamak gerekirse Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Çanak Çömleksiz Neolitik dönemi kült yapılarında görülen, yapımında çok yoğun bir emek ve organize bir işgücü gerektiren dikilitaşlar kullanımının yalnızca mimari bir öge olarak görmememk, aynı zamanda simgesel repertuarı ile de dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Göbeklitepe, Karahan Tepe, Nevali Çori, Yeni Mahalle, Harbetsuvan Tepesi gibi merkezlerde ele geçen dikilitaşlar üzerinde görülen kabartmalar oldukça önemlidir. Kabartmalar dışında ele geçen heykel örnekleri Şanlıurfa’nın heykeltıraşlık işçilik ve sanatının günümüzden yaklaşık 12.000 yıl öncesine kadar götürmektedir. Bu bağlamda Neolitik Dönemde Göbeklitepe, Karahan Tepe, Nevali Çori, Yeni Mahalle, Harbetsuvan Tepesi ve Ayanlar Höyük heykel örneklerine değinilecektir. Göbeklitepe’de T-biçimli dikilitaşlar farklı boyutlarda ve çok sayıda buluntu grubunu oluşturur. Alanda görülen dikilitaşlar; boyutları ve anıtsallığı dışında, üzerinde bulundurduğu çok sayıda hayvan kabartmaları ve soyut simgelerden oluşan kabartma motifleri ile ön plana çıkmaktadır. Şanlıurfa şehir merkezinde, Yeni Mahalle semtindeki yol yapım çalışmaları sırasında ele geçen Neolitik döneme tarihlendirilen bir erkek heykel 1993 yılında Yeni Mahalle yerleşiminin güney kesiminde, Balıklıgöl çevre düzenleme çalışmaları sırasında, ele geçmiştir. İlk bulunduğu kaide ve heykel bölümü olmak üzere 2 parça halinde olan

heykelin taşınma sırasında baş ve gövde kısmı kırılarak 4 parça haline gelmiştir(Bingöl, 2018: 158). Heykelin dört parça olarak birleştirilmiş halde günümüzde Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenmektedir. Göbeklitepe, Karahan Tepe, Sefer Tepe ve Nevali Çori gibi yerlerde ele geçen T-biçimli dikilitaşların hemen hemen insan şeklini almış ardılı gibi duran bu heykel Yeni Mahalle'deki Neolitik yerleşimle aynı dönemlere tarihlendirildiği düşünülmektedir(Çelik, 2003, 103).

Kireçtaşıdan yapılmış olan heykel boyut olarak uzunluğu 1.93 m, genişliği 44 cm ve kalınlığı 30 cm olup, boynunda kabartma olarak işlenmiş iki sıralı takı dışında giysisiz olarak tasvir edilmiştir. Bacak kısmı yapılmamış olan heykel, muhtemelen delikli bir kaideye oturtulacak şekilde ayak kısmı bilinçli olarak şekillendirilmiştir. Parmak detayları belirtilmiş olan heykelin elleri, kasık kısmının ortasında yer alan fallusu tutmaktadır. Heykelin göğüs kısmında yer alan chevron motifi Nevali Çori ve Göbeklitepe gibi yerleşimlerden de bilinen T-biçimli kol motifli dikilitaşların birer simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır(Bingöl, 2018, 158-159). Aynı şekilde heykelin duruş tarzı, Göbeklitepe'de ve Karahan Tepe'de açığa çıkmış heykellerde de ellerin ön tarafta kavuşturulup muhtemelen falluslarını tutar vaziyette tasvir edilmesi gibi benzer örnekler ele geçmiştir. Yeni Mahalle heykelinin bir diğer özelliği ise baş kısmının detaylı bir şekilde işlenmiş olmasıdır. Başın her iki yanında yer alan kulaklar dışında bir takım renkli taşlar koymak amacıyla oyulmuş göz kısmı yer almaktadır. Göz oyuklarına yerleştirildiği düşünülen taşlar ele geçmemekle birlikte gözlere yerleştirilen 2 adet obsidyen dilginin ise, büyük ihtimalle yöre sakinleri tarafından konulduğu da düşünülmektedir(Çelik,2003, 103-104).

Karahan Tepe yerleşiminde, Göbeklitepe ve Yeni Mahalle yerleşimlerinde ele geçen heykellerle ortak özellik taşıyan falluslu erkek heykeli ele geçmiştir. Oturur bir vaziyette tasvir edilmiş olan bu heykel, Göbeklitepe ve Yeni Mahalle'deki falluslu heykellerle aynı özellikleri taşıması açısından farklı bir eserdir. Kireçtaşıdan yapılmış olan falluslu heykel uzunluk olarak 40 cm, genişlik 16 cm ve 20 cm kalınlığa sahiptir. Yalnızca alt bölümü ele geçen bu eserin bir tarafı olasılıkla ikincil kullanımdan kaynaklı olarak oyuktur(Bingöl, 2018, 178).

1.3.Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'nın Sonuna Urfa'nın Tarihi Coğrafyası

Tunç Çağında, önceki çağların tarım, dokumacılık, çömlekçilik vb. buluşlarına, daha etkili silahların, daha ince süs eşyalarının yapılmasını olanaklı kılan bronz alaşımı eklenmiştir. Bu zaman dilimi bu yüzden Tunç Çağı olarak adlandırılır. Erken Tunç Çağında Orta Anadolu, uzun süren bir duraklamadan sonra, ekonomik yönden yeniden parlak bir dönem yaşamaya başlamıştır. Anadolu'da yazı daha bilinmemesine rağmen, bu dönemde bölgeler arası ticaret gelişmiş ve Tunç aletlerin kullanımı yaygınlaşmıştır. Erken Tunç Çağının en önemli teknolojik aşaması, çömlekçi çarkının bulunuşudur. Bu buluş, ekonomik gelişmede seri üretiminin ilk adımı sayılmaktadır. Üretimde ve ticaretteki gelişme sonucu, yeni bir sosyal örgütlenme düzeyine ulaşılmış, yakınoğlu ve Anadolu'nun ilk şehir devletleri kurulmuştur. III. bin yılın başlarından itibaren tüm Doğu Anadolu'yu etkisi altına alan göç hareketleri Güneydoğu Anadolu, Torosların topografik konumu nedeniyle fazla etkilenmemiştir. Daha çok Suriye ve Mezopotamya kültürleriyle ilişkili olan bu bölgede bu bin yılın ikinci yarısı içinde, daha çok rakip prensliğin varlığı anlaşılmaktadır (Çelik, 2007, 98) Suriye'deki Ebla (Tell el-Mardikh), Tell Brak ve Şubat Enlil (Tell Leilan); Irak'taki Tell Taya bunlardan en tanınmışlarıdır. Şanlıurfa'da Harran Ovasında kurulu Harran ilçesi ve il merkezi yakınlarındaki Titriş, Kazane, Lidar, Kurban, Zeytinlibahçe, Hassek höyükleri söylenebilir. Ebla'da bulunan yazılı belgelerden Harran'ın M.Ö. 24. Yüzyıllarda bir kraliçe tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır (Sevim, 1997, 98, Özfirat, 1994, 35).

Demir çağı Mezopotamya bölgesi ise, Anadolu'daki Geç Hitit Kent Devletleri, Lidyahılar ve Likyalılar'dan farklı olarak Asurlar, Babiller, Aramiler ve Geç Hitit beylikleri arasında paylaşılır. M.Ö. 7. yüzyılda ise Asurlar, Geç Hitit beylikleri, Aramiler ve Babiller etkinliklerini yitirmişlerdir. Ardından bölgeye, Asurlular'ın benzeri bir yönetim şekline sahip doğudan gelen Persler hâkim olur. M.Ö. 330 yılında, Büyük İskender'in Anadolu ve Mezopotamya'daki Pers hâkimiyetini sona erdirmesinin ardından Demir çağı sona erer.

Demir çağı kendi içinde üç döneme ayrılır.

1- Erken Demir çağı M.Ö. 1100-1050 - M.Ö. 9. yüzyıl başı.

2- Orta Demir çağı-Yeni Asur İmparatorluğu dönemi M.Ö. 9. Yüzyıl başı-M.Ö. 7. yüzyıl sonu.

3- Geç Demir çağı M.Ö. 612-M.Ö. 300.

Viranşehir'in 30 km. güneybatısında yer alan Başaran Höyük'te, Demir Çağı Dönemine ait seramikler tespit edilmiştir. Harran ilçesinin 6-7 km.kuzeybatısında yer alan Aşağı Yarımca Höyük'te, Demir Çağı buluntuları görülmektedir(Yardımcı 1990, 402) M.Ö. 1200'lerde Büyük Hitit İmparatorluğu yıkılınca bölge Asur-Arami mücadelesine sahne olmuştur. M.Ö. 11. yüzyılda Aramiler(Sommer, 1940, 15) Arami tarihinin başlangıcı ve nereden geldikleri belirsizdir. Suriye ve Arap çöllerinden Samiler gibi Mezopotamya'ya yerleşerek çeşitli krallıklar kurmuşlardır (Sommer, 1940, 15). Yukarı Mezopotamya'nın tümünü istila etmişler, Fırat nehrinin her iki tarafındaki alanlara Bit-Adini özellikle M.Ö. 11. ve M.Ö. 10. yüzyıllarda Fırat Nehrinin büyük kıvrımı içerisine yerleşen bir Arami kabilesidir (Bak. Memiş 2009, 174). Bu Arami şehrinin isimi, "ev" anlamına gelen Aramice "Beth" ve Akadca "Bit" kelimeleri ile kenti kuran ya da yöneten kişinin adının birleşiminden oluşmaktadır(Dion, 1995, 1287)krallığını kurmuşlardır.

Til Barsip şehrinin Bit-Adini krallığında başkenti olması, Urfabölgesinin Arami sınırları içerisinde bulunduğunu göstermektedir(Işıltan 1960, 8). M.Ö. 10.yüzyılda Asur devletinin yeniden güç kazanmasıyla bölgede yine Asur-Arami mücadeleleri başlamıştır. Asurluların kazandığı pek çok başarıdan sonra M.Ö. 857 yılında bölge bir Asur eyaleti haline getirilmiştir(Sommer, 1940, 21).M.Ö. 1. bin yılında bölgenin adı Asur vesikalarında Hanigalbat olarak geçmektedir(Luckenbill, 1968, 115). Burada M.Ö. 1. bine tarihlenen Hitit Hiyeroglif kitabeli bir kabartmanın bulunması, buranın Geç Hititler çağına yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Samsat'ın 35 km. batısında bulunan Boybey Pınar'ında (eski Behisni-Besni) 4 stel Arkeolojide kullanılan stel kelimesinin Grekçesi ΣΤΗΛΗ'dir. Aslında sadece dik duran işaret anlamına gelmektedir Steller, üzerlerine yazılmış metinlere göre Onurlandırma Stelleri, Karar Stelleri, Anlaşma Stelleri, Adak Stelleri ve Mezar Stelleri olarak sınıflandırılabilir(Johansen, 1951, 68). Üzerinde bir Hitit Hiyeroglif kitabesi bulunması, bölgenin Geç Hititler döneminde önemli bir merkez olduğunu göstermektedir(Sommer, 1940,21). Harran'da bulunan Sin Tapınağı, Asur Kral'ı Salmaneser III (M.Ö.858-824) tarafından M.Ö. 9. yüzyılda ve iki yüzyıl sonra yine başka bir Asur kralı Ashurbanipal (M.Ö.668-626)(Luckenbill, 1926, 442) tarafından yeniden restore edilmiştir(Segal, 1970, 8).

Asur belgelerinde Harran, Harran Şarri (Kral Yol'u) olarak geçmektedir. Asur devleti M.Ö. 610 yılında Medler (Bahar 2010, 5) ile birlikte hareket eden Babil krallığı tarafından tarih sahnesinden silinmiştir.(Segal, 1970,5;Sevin,2003,5-6) Asur imparatorluğunun yıkılmasından sonra Babil devleti tüm Mezopotamya'nın tek hâkimi durumuna gelmiştir. M.Ö. 551 yılında, Babil krallığı Medleriyenilgiye uğratarak sınırlarını genişletmiştir(Saggs, 1995, 77). M.Ö. 539 yılında Babil krallığının yıkılmasından sonra Urfa bölgesi başta olmak üzere orta ve Yukarı Mezopotamya tamamen İranlıların eline geçmiştir(RE., 1931 XV, "Mesopotamien", 113). Makedonya Kralı Büyük İskender M.Ö. 331 yılında Fırat nehrini geçerek Mezopotamya'ya ayak basmıştır(RE. 1931 XV, "Mesopotamien", 114). Bu tarihte, Osroene bölgesini elinde bulunduran Pers İmparatorluğu Bugünkü İran topraklarında, M.Ö. 6 ve 4. yüzyıllar arasında, Ön Asya tarihinde aktif olarak rol oynayan bir imparatorluktur. Bu dönem Pers Çağı olarak adlandırılır(Günaşdı-Özgül, 2015, 105) ve İskender'in Persepolis'i almasıyla sonbulmuştur.

İskender M.Ö. 323 yılında öldüğü zaman(Cook, 1964, 422) yerine geçecek kan bağı olan ardılı yoktu(Lauffer, 2004, 187) ölürken de kimseyi vâliht göstermemişti. İskender'in ölümünden sonra bir araya gelen ardıllarından Perdikkas, Asya'yı ve Antipatros'da Avrupa'nın askeri idarelerini ele geçirdiler. Perdikkas, yönetmekte olduğu satraplıkları yakın arkadaşlarını vermiştir; Ptolemaios Mısır, Lysimakhos Trakya, Atropatenes İran satraplığını almıştır. Perdikkas'ın emri altına girmek istemeyen generallerden Antigonos, Ptolemaios ve Lysimakhos, Perdikkas'a karşı birleşmişlerdir.(Arrian, 1933, 267; Günaltay, 1951, 61-62; Cook, 1964, 476-478.) Perdikkas ortadan kaldırıldıktan sonra generallerden Antigonos Asya orduları komutanı olmuştur. Fakat onunda güçlenmesinden çekinen öteki generaller M.Ö. 315-311 yılları arasında Antigonos'a karşı savaşmışlardır. M.Ö. 301 yılında yapılan İpsus savaşında Antigonos, diğer generaller Lysimakhos, Kassandros, Seleukos ve Ptolemaios'a yenilmiştir(Cook, 1964, 504; İplikçioğlu, 2007, 46.) Bu süreçten itibaren Urfa bölgesi de içinde olmak üzere, Suriye'nin kontrolü Seleukosların egemenliğine girmiştir(Downey, 1963, 45). Seleukos Krallığı, gerek coğrafi ve gerekse tarihi bakımdan birbirleriyle hiç alakası olmayan bölgeleri bir hâkimiyet altında birleştirmiş olmak özelliğini taşımaktadır. Seleukoslar, devletlerinin ağırlık merkezini İskender gibi doğuya değil, özellikle batıya, Suriye'ye ve ikinci derecede Mezopotamya'ya yerleşmişlerdir. Bu dönemde Yunanistan ve

Makedonyayurtlarından bu bölgelere büyük oranda göçler olmuştur. Asurlular döneminde Mezopotamyanın tümü köyler şeklinde iskân edilmişti. Sonraları Makedonyalılar buralara geldiklerinde şehirler kurmuşlardır(Pliny, VI, 117).

1.4. Geç Hitit Şehir Devletleri Döneminde Urfa Bölgesi

Türkiye Anadolu'sunda Demir Çağı, M.Ö. 1200-1100 ile M.Ö. 330 yılları arasında kalan zaman dilimi olarak kabul edilmektedir. Demir Çağının başlangıcında, Deniz Kavimler Göçü olarak kabul edilen istila hareketleri Hitit İmparatorluk Çağının M.Ö. 1200 yıllarında tarih sahnesinden çıkarır. Daha sonra Ön Asya'da karışıklıklar dönemi başlamış ve Geç Hitit Kent Devletleri Frigler, Urartular, Likyalılar ve Lidyalılar ortaya çıkmıştır. Anadolu, artık çeşitli topluluklara ait küçük-büyük güç beyliklerin yaşadığı bir ülke haline gelir. Demir çağının ortalarından itibaren, M.Ö. 9. yüzyılın başlarına gelindiğinde Demir madeninin özelliğinden dolayı mücevher, silah ve çoğu aletin yapımında demir madeni tartışılmaz üstünlük sağlamaya başlamıştır. Bu gelişmeler, Tunç Çağı kültürüne son vermiş ve Anadolu'da yeni bir dönem olan Demir Çağı başlamıştır. Demir Çağında Mezopotamya toprakları ise, Anadolu'dan farklı olarak Geç Hitit beylikleri, Aramiler, Babiller ve Asurlar arasında paylaşılır. Bu çağın ortalarında ise M.Ö. 7. yüzyılda Geç Hitit beylikleri, Asurlar, Babiller ve Aramiler etkinliklerini yitirirler. Ardından bölgeye, yönetim şekilleri Asurlularla benzerlik gösteren, doğulu Persler hâkim olurlar. M.Ö. 330 yılında, Büyük İskender'in (Albayrak, 2019, 33) Demir Çağının sona ermesi ise Anadolu ve Mezopotamya'daki Pers hâkimiyetini sona ermesidir. M.Ö. 1200'lerde Deniz Kavimlerinden dolayı Karkamış, Kizzuvatna (Çukurova) ve Alaşia'da (Kıbrıs) yaptıklarında yıkımlar, göç dalgalarına neden olmuştur. Bu göç dalgalarından en az etkilenen bölge, Güney ve Güneydoğu Anadolu idi. Hitit İmparatorluğunun dağılmasını belirleyen karmaşadan canını kurtaran Hititli Prenslar, güneye çekilerek geleneksel Hitit kültürünü, bir süre devam ettirdiler (Sevim, 2003:28-Dinçol, 1982 124).

Karkamış'ın M.Ö. 1100'lerde kralı olan İni-Teşub'dan, Asur Kralı I. Tiglatplser'in yıllıklarında "Büyük Hatti Kralı" 'dan söz edilmiş ve kendisinden haraç aldığı belirtilmiştir. Yeni Asur Krallarından II. Asurnasırpal ile III. Salmanasar, Asur Krallığının sınırlarını genişletmek için düzenledikleri askeri seferleri anlattıkları

yıllıklarda, Karkamış Kralı Salgarada da(M.Ö.870-848) bahsetmişlerdir(Dörner, 1990, 123). Yeni Asur Kralı II. Sargon'un yıllıklarında, Piziris'in kendisine karşı Muşki Kralı Mita ile ittifak yaptığı ve II. Sargon'un beşinci krallık yılında (M.Ö. 717), Karkamış kralının yenilgiye uğradığı belirtmiştir. Bu galibiyetten sonra II. Sargon, Karkamış'ı yağmalamış, halkını Asur'a getirmiş ve Karkamış'a Asurlu yerleşimcileri getirerek bölgeyi M.Ö. 714 de bir Asur eyaleti haline getirmiştir.(Ökse vd. 1998:123-183) M.Ö. I. bin yılda Asur belgelerinde, Edessa bölgesinin adı Hanigalbat olarak geçmektedir. Ancak bu arada kuzey doğu kısmı, ikinci derecede bir ülke olarak Kummuhu adıyla da geçmektedir. Bu ad, daha sonra Kommegene'ye karşılık gelmiştir. M.Ö.15. asırda başlayıp, 13. yüzyıl ortalarında son bulan Mitanni-Hanigalbat Devletinin, çekirdek arazisini teşkil etmiş olmasından, Balih ve Habur havzalarının da bu devletin adı ile anıldıkları anlaşılıyor. Burada, M.Ö. I. Bine tarihlenen Hitit hiyeroglif kitabeli bir rölyefte bulunmasından dolayı, buranın Geç Hititler çağında yerleşime uğramadığını gösteriyor. Günümüz Adıyaman ilçesi olan Samsat'ın 35 km. batısında bulunan Boybey Pınarı (eski Besni), dört stel üzerinde bir Hitit hiyeroglif kitabesi bulunması, bölgenin Geç Hitit Kent devletleri zamanında önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Bu devrenin sonunu karakterize eden Arami istilas, bütün bu bölgede yeni isimlerin meydana gelmesine neden olmuştur(Çelik, 2007 114).

Urfa ili Viranşehir ilçesinin 30 km. güneybatısında yer alan Başaran Höyük'te, Demir Çağı Dönemine ait önemli seramikler tespit edilmiştir. Yine Harran ilçesinin 6-7 km. kuzeybatısında yer alan Aşağı Yarımca Höyük'te, Demir Çağı buluntuları görülmektedir (Yardımcı, 1990, 402).

1.5. Arami İstilas ve Yeni Asur Dönemi

M.Ö. 1200'lerde Büyük Hitit İmparatorluğu yıkılmasının ardından bölge Asur-Arami mücadelesine sahne olmuştur. Urfa sınırlarının da içerisinde bulunduğu TilBarsip şehrinin Bit-Adini krallığının başkenti olması, Urfa bölgesinin Aramisınırları içerisinde kaldığını göstermektedir(Işıltan, 1960 8). M.Ö. 10. yy'da Asur devletleri yeniden güç kazanmasıyla birlikte bölgede yine Asur-Arami mücadelesi başlamıştır. Asurluların kazandığı pek çok başarıdan sonra M.Ö. 857 yılında Urfa bölgesi bir Asur eyaleti haline getirilmiştir(Sommer, 1940, 21). M.Ö.10.

yüzyıla kadar devam eden Aramilerin parlak çağı içinde, Urfa bölgesi, bu zaman zarfında bir dış tehlike söz konusu için oldukça azdır. M.Ö. 1. bin yılında bölgenin adı Asur yazıtlarında Hanigalbat(Urfa Bölgesi) olarak geçmektedir(Luckenbill, 1968, 115). Burada M.Ö. 1. bine tarihlenen Hitit Hiyeroglif kitabeli bir kabartmanın bulunması, buranın Geç Hititler çağında yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Yeni Asur döneminin güçlü krallardan olan II. Adad-Nirari'nin (M.Ö. 911-891) seferlerinin kuzeye, Fırat ve Dicle vadilerindeki Aramilere ve Hanigalbat (Urfa Bölgesi) ülkesine karşı seferler başlatılmıştır. Asur'da bulunan kil tabletlerdeki yıllığında, Şamaş-Abuya'nın (M.Ö. 894), Hanigalbat'a karşı düzenlenen yedinci seferde, II. Adad-Nirari; Habur Irmağı bulunduğu sırasında, Harran'dan söyle söz etmiştir: "Bu seferim seferi Habur Irmağının kıyısı boyunca yol aldım Harranu kenti önünden geçtim, vergi ve haraç aldım ..." (Çelik, 2007, 115) Bu döneme ait buluntularda Harran ve çevresinin önemi Asur'daki Anu-Adad Tapınağında bulunan yazıtlarla göstermektedir(Özfırat, 1994, 4). II. Assurnasirpal, M.Ö. 877 yılında büyük çabalar göstererek Kabrabi Kalesinin kuşattığı bilinmektedir(Haupmann vd. 1900, 44-122-124). Bölgede bulunan devletlerin bölge üzerinde hâkimiyet mücadeleleri sürekli olmuştur. Bu mücadele sonucunda Asur Devletinin elinde son olarak Urfa-Harran Bölgesi kalmıştır. Bu dönemde, Fırat'ın her iki tarafına hâkim olmayan Bit Adini Devlete, hala bağımsızlığını muhafaza etmekteydi. Asurnasirpal, bu devletin üzerine açık, kralı Abunî'yi vergi verme zorunluluğu getirilmiş, bundan sonra Fırat'ı geçerek Akdeniz sahiline kadar varmıştır. Bit Adini Devleti ve bununla sonraki Osrhoene Bölgesi, II. Asurnasirpal'in oğlu III. Salmanasar (M.Ö.858-824) tarafından 857 yılında bir Asur eyaleti haline getirilmiştir. Asur eyalet sistemi üzerine yapılmış eski çalışmalarda, Harran'ın daha M.Ö. XIV. yüzyılda bir Turtanu tarafından yönetilen eyalet merkezi olduğuna, tartışmasızca benimsenmiştir. Oysa Harran'ın bu denli erken bir Turtanu tarafından yönetilen bir eyalet olduğuna işaret edebilecek herhangi bir kanıt yoktur. (Çelik, 2007, 116) Bunun yanında Harran'ın en azından M.Ö. VIII. yüzyılın ilk yarısından beri bir eyalet merkezi olduğu konusu olgunun bilinmektedir. Nitekim bu döneme ilişkin Kalhu'da bulunmuş bir belgede karşılaştırılan Şamaş-Remanni ile Ninive'den M.Ö. VII. yüzyıla ait iki belgede geçen Bel-Etir ve Sagabbu'nun, Harran Be-Pihati'si (vali) olarak anılmış bilgilerin açık bir kanıtıdır(Özfırat, 1994, 47).

Zengin Mezopotamya topraklarında ki sürekli savaşlar ve iç isyanlar Asur devletini zayıf düşürmüştü. M.Ö. 827-806 yılları arasında Aramilerin biraz nefes

almasını sağlamıştır. III. Tiglat-Pileser'in kurduğu geniş imparatorluğun tahtına çıkan torunu H. Sargon (M.Ö.721-705) döneminde, Karkamış şehri zapt edilmiş ve Asur Devleti'ne bağlanmıştır. Harran adı bu kez daha farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kralın kente kime ayrıcalık verdiğine örnekler aynen şöyledir: "Uzun zamandan beri unutulmuş ve himayesiz olan Asur ve Harran kentlerinin vergilerden muafiyetini yeniden sağladım" ... "Koruyucu gölgesini Harran üzerine yaydı ve özgürlük imtiyazlarını yazdı (Asur ile)" (Özfırat, 1994, 50).

Asur vesikalarında Harran, Harran Şarri (Kral Yol'u) (RGTC IV 1991, 51)olarak geçmektedir. Ayrıca bu dönemde, Fırat'ın doğu kısmı "Kummuh bölgesi" olarak adlandırılmıştır. II. Aurnasirpal (M.Ö.883- 859) ve III. Salmanasar (M.Ö. 858-824), Fırat'ın görüldüğü Urfa yakınlarında yer ve günümüzde "Sultantepe" olduğu düşünülen Huzirina'yı zapt etmişler,(Kürkçüoğlu vd. 2005, 1-86) Kummuh Kralı Hatazilu'dan haraç olarak sedir ağacı, altın, gümüş, koyun ve sığır ve almışlardır.(Dinçol, 1982, 129-Dörner, 1990,130)

Harran'da bulunan Sin Tapınağı, Asur Kral'ı Salmaneser III (M.Ö.858-824) tarafından M.Ö. 9. yüzyılda ve iki yüzyıl sonra yine başka bir Asur kralı Ashurbanipal (M.Ö.668-626) (Luckenbill 1926, 442) tarafından restorasyonu yapılmıştır(Segal 1970, 8). II.Sargon (Asur Kralı M.Ö. 722-705) döneminden sonra Asur kayıtlarında Harran adını bir kez daha Sanherib'i izleyen Asarhaddon (M.Ö.680-669) zamanında rastlanılmaktadır.Muhafazakâr bir kişiliğe sahip bilinen kral, M.Ö.671'de Mısır'ın zapt edilmesi ile sonuçlanan seferde kral Asarhaddon, Harran Sin Tapınağı'na uğrayarak ondan yardım dilemiş ve seferin sonucu ile ilgili, olumlu bazı kehanetler almıştır. Muhtemelen zafer dönüşünde Tanrıyı ödüllendirmek için küçük çapta restorasyonlar yapmıştır. (Özfırat, 1994, 51)

M.Ö.614'te İran'da güçlenmeye başlayan Medler ile Güney Mezopotamya'da egemen olan Babillilerin birlikte kurduğu ittifak, bu dönemde zayıflayan Asur Devletini büyük bir başarısızlığa uğratmıştır. Bundan iki yıl sonra, yine aynı ittifak olan iki güç, İskitlerin imparatorluğun başkenti Ninova'ya saldırmışlardır. Üç aylık bir kuşatmadan sonra Ninova kentini ele geçirerek oğul kral Sin-şar-iskun'u öldürmüşlerdir, İmparatorluk ülkesi ittifak olan Medler ve Babilliler arasında paylaşılmıştır (Güler, 1997, 19-53), Asur'a karşı vurulmuş olan bu büyük darbeye rağmen devlet ortadan kalkmamıştır. Ninovadan kaçan Asurlular, kuzeybatıya doğru giderek Harran'ı yeni başkent ilan etmişler, bu olaylar sırasında Asur imparatorluk

tahtında, Asurbanipal'in kardeşi, Harranlı Kâhin Asur-etil-şame-irsiti-ballitsu olduğu düşünülen Asur-Uballit tahta çıkmıştır. Ancak krallığı uzun sürmemiş, Nabopolassar'ın krallığının 16. yılında M.Ö.610 tarihinde Ninova'yı yıkan ittifak güçleri yeniden birleşerek Harran'a saldırmışlardır(Luckenbill, vd. 1926-1927). Harran yakılıp yıkılmış; ancak Mısır'dan yardım alan Asur-Uballit, Nabopolassar'ın 17. saltanat yılında Harran'ı yeniden ele geçirmek üzere, Mısır ordusuyla birleşerek harekete geçtiği, bu olaylar kronikte şu sözlerle ifade edilmiştir:

"Du'uzi (Temmuz) ayında Asur kralı Asur-Uballit büyük bir Mısır ordusu..... ırmağı aştı, Harranu kentini ele geçirmek için hareket etti..... ancak Akkad kralının orada bıraktığı garnizon onları kestive sonra Harranu kentine karşı ordugah kurdu, Ululi (Elul) ayına değin kente saldırılarda bulundu ve hiç bir şey elde edememekle birlikte geri çekilmedi. Akkad kralı ordularının yardımına koştu (fakat) saldırı (yapmadı) ve Izalla (ülkesine) gitti ve dağlardaki pek çok şehri (eline geçirdi)..... onların..... Ateşe verdi. Aynı zamanda ordu..... Urartu bölgesine değin (yürüdü ve) ülkede (.....ayına) değin (kent?) lerini yağmalayarak (kaldı)...."(Luckenbill, 1926-1927, 1184)

Görülen o ki, Temmuz'dan Eylül ayına değin bu başarısız girişim, Asur Devleti'nin kesin sonunu belirlemektedir. Bu tarihten başlayarak tüm Mezopotamya ile birlikte Urfa-Harran bölgesi Babil ve Med güçlerine geçmiştir. Son Asur Kralı Asur-Uballit'in akıbeti ise açık değildir(Çelik, 2007:120). Böylelikle başkentini Harran'ın yaptığı Asur Devletinin varlığı çok kısa sürmüş; Akamenid ve Babilittifakından M.Ö. 612 tarihinde Asur'da ve M.Ö. 606 tarihinde de Harran'da sonuçsuz kaldığı nihai ve kesin darbelerle tarih sahnesinden silinmiştir(Özfirat, 1994, 57).

1.6.Yeni Babil Döneminde Urfa Bölgesi

Mezopotamya ve bununla birlikte Osrhoene üzerinde Asur hakimiyeti nihayete erdikten sonra ve Asur İmparatorluğu'nun son başkenti olan Harran'ın, Babil ve Med güçlerince ele geçirilmesinden sonra, Babil devleti tüm Mezopotamya'nın tek hâkimi durumuna gelmiştir. O dönemde Asur Devleti başında bulunan Uballit'in devleti Harran'da ayakta tutma çabaları sonuçsuz kalınca, bölge M.Ö.610 yılında Yeni Babil devleti sınırları dahiline girdi. M.Ö. 605-550 tarihleri arasında Babil yönetimine

girdiğini görmekteyiz(Şeşen, 1993, 5-Özfırat,1994, 58). M.Ö. 551 yılında, Babil krallığı Medleri yenilgiye uğratarak sınırlarını daha da genişletmiştir (Saggs, 1995, 77). Ancak buna karşın, Urfa bölgesi denetimi, eline geçtiğini söyleyebilecek durumda değiliz. Çünkü kaynaklarda yazılan bilgilerden anlaşılabilirdiği kadarıyla, Harran'ın düşüşünü izleyen med güçlerinden bir bölümü, Babilliler ile birlikte kentte kalmış ve bu kozmopolit oluşum, Med Devletinin yıkılışına değin sürmüştür. Hatta Babillilerin kentte giriştikleri şehirleşme etkinliklerine, ancak Medlerin geri çekilişinden sonra Neabunid döneminde başlayabilmiş olduklarını göz önünde bulundurursak, Harran'daki Med varlığının oldukça etkili boyutlara ulaştığını kabul edilebilir(Özfırat, 1994, 58).

O tarihlerde Med hakimiyeti bulunan Harran'da, Babil kralı Nabonid'te Harran Sin Tapınağını restore etmiştir(Yardımcı vd, 1987, 201). Onun bu büyük çaplı restorasyon projesinin nedeni, Sin'in kendisine 54 yıldır terkedilmiş olan Harran Sin Tapınağı'nı onarmasını istemesine ilişkin gördüğü bir rüyadır: *Nabonid'in anlattığına göre, (Nabonid stelindeki metin şudur: "Tanrılar ve tanrıçalar arasında hiç birinin anlayamayacağı Sin'in büyük işi, o eski günlerde yeryüzüne inmedi, bundan da yeryüzünde insanlar O'nu göreme- diler; zamanı gelinceye kadar ne tabletlere yazabildiler, ne de O'nun heykelini dike-bildiler. Mekânı cennet olan tanrıların ve tanrıçaların efendisi Sin! Cennetten Babil Kralt Nabonid'in önüne indir! Ben, tek oğul, biç kimsesi olmayan Nabonid'im ki, krallık benimle değildi, ama tanılar ve tanrıçalar benim için dua ettiler ve Sin bemi krallığa çağırdı. Gece hayatı rüyamda bana şöyle dedi: Harran kentindeki Sin Tapınağı Ehulbul'u çabuk inşa et! Bütün ülkeleri senin eline emanet edeceğim. Fakat insanlar Babil, Borsippa, Nippur, Ur, Uruk, Larsa'nın oğulları, rabipler ve Ak-kad ülkesinde ikamet eden balk, baştanrıya karşı en büyük günahı işlediler ve O'nu gördüler, O'nun bakkında saygısızca konuştular. Tanrıların kralı Nannar'ın korkunç öfkesini unuttular, yalanlar söylediler ve hileler yaptılar. Köpekler gibi biri- birlerini yediler. Aralarında hastalık ve kıtlık zubar etti ve ülke balkının sayısı azaldı. Ve ben kendi şebriim Babil'den Tema, Dadanu, Padakku, Hibra, ladikhu kentleri- nin yolundan latribu'ya kadar uzaklaştım; aralarında aralarında yıl dolaştım ve kentim Babil'e gitmedim. Cennette yaşayan tanrıların ve tanrıçaların efendilerinin efendisi, tanrıların kralı Sin'in sözüyle onlar beni korudular. Nannar'ın, Şamaş, İştar, Adad ve Nergal'in emriyle kendi iyiliğimi korumasını ve kendi kendime gelmemi sağladılar. O yıl içinde Nisan (1. ay) ve Taşritu (7. Ay) okuyarak*

Akkad ülkesinin ve dağların, denizlerin bol olduğu Hatti ülkesinin Halkına, çok sıcak olan yaz içinde Sivanu, Du'uzu, Abu, Ululu, Taşritu (3. , 4., 5., 6. ve 7. Aylar) ayaklık; bu aylarda, bu dünyada cennetin ve yerin bekçisi Adad, Sin'in emriyle onlara yağmur sularını ke- silmeksizin içmelerine izin verdi. Onlar mal, mülk ve servetlerine benden önce buzur içinde kavuştular. Sin'in sözüyle, O'nsuz hırsızlık ve barış var olmayan, biç- bir silahı unutulmayan savaş hanımefendisi İştar'ın eli onların üzerindeydi. Mısır ül- kesinin, Med karşılığında, Arapların ülkesinin kralları ve kullanıcılığın biltün kralları, uz- laşma ve iyi münasebetler içln benden önce elçiler gönderdiler. Silabları. olan Arap- ların ülkesi balki ve Akkad ülkesinin balki ..yağma ve mülkü el geçirmek için ayaktaydı. (I. sütun 1-48). Sin 'in sözüyle Nergal onların silablarını parçaladı; ayağımın altında bepsinin başını ezdi, Emrin efendisi, O'nsuz biçbtr ağız açılmayan ve açılmayan Şamaş, çocukları ve yaratıcısı Nannar'ın emrini başararak benim ellerime bıraktığı Akkad ve Hatti ülkele- rinin balki, bemimle söz ve gömül birliği ettiler, bana bekçilik yaptılar, benim benim emirle- rimi uzak dağlarım ötesine taşıdılar. Biribirini izleyen emirlert takip ederek seye bat eltim. Yılda karartaştırılan vakte, yani tanrıların kralı Nannar'ın tamamladığı günlere ulaştım, O demişti ki, Taşritu ayında, yedinci gündeki, o gün Sin uygun bir şekilde takdim yapılır, bu onun açıklamasıdır. Tanrıların efendisi Sin, ilk günde Anu'nun Kolu denilen cennete dokunmuş, yeryüzünü kırmış olan Anu'nun makami-nin işlemlerini koruyucusu, cennetin ve yeryüzünün işlevlerini tamamlayan Nannar'ın agzından kendi ber emrini başaran, bepsinin ve yaratıcısı olan, onun hergün cennetten dagutigt yü-ce emrininişikta biçbirde bulunmayan O, tektir. Tanrılar, sazlar gibi tit- rer ve ürperir. Yüce tanrıbaşının değiştirilemeyen emrindekt Anunnaki sütun, 1-42). yeryüzü felakete ugrar, Sensiz kim ne yapabilir ki? Se-. (II. Kâbinlerin ve yorumcuların kebaneti ile yol kesilmedi. Yattım, gece korkunç bir rüya gördüm, ... sóze kadar. Yıl tamamlandı, tayin edilen zaman geldi... Tema şehrinden döndüğümde. Efendiligimin kenti Babil ..onların baktığı ve hediyeleri aldıkları yakındaki krallar yanıma geldiler ve ayağımı öptüler ve uzaktakiler bunu duydular ve O'nun yüce tanrıbaşılığından korktular.Yamında du- ran ve birazı da uzakta tanrılar ve tanrıçalar geri döndüler ve benim için iyi keonuştular ve kâbinlerin kehanet organları benim için uygun bir şekilde bolluk içinde bolluk ve serietle, uzaklardaki balkımı yönettim ve kendi ülkeme giden yolu saglikis bir şekilde aldım Dikkat ettiğim yüce tanrıbaşılık sözü ile kalmadım, daralmadım ve dinlenmedim Tanrılarım kralt Sin'in ellerime bıraktı yukart denizdeki

Mısır sınırından aşağı denize kadar Akkad ve Hatti ülkelerinin balkını ça- gırmaya izin verdim Sin tapınağı Ebulbul'u yeniden inşa ettim, işini bitirdi ben. Sin, Ningal, Nusku ve Sadarnunna'nın ellerini kraliyet şebri Şuanna'dan kavradım; on- ların bu kalıcı kutsal yerlerine ve oturumlarına izin vermeleri için izin verme ile karşılıklı ettim, huzurlarında şereflerine cömertçe sel gıbt akutım ve bediyeleri çoğalttım. Ebulbul'u doldurdum ve insanların kalplerine sevinç getirdim gürültülü gürültülerle. Tanrıların kralı, efendilerin efendisi mekanı cennet olan, cennetteki tanrılarla karşılaştırılınca ismiyle üstün gelen Sin'in, ayrıca O'nun ışıltı olan Şamaş'ın, Nus- ku, Iştar, Adad, geçen Nannar'ın omrını yerine getiren Nergal'in emirlerini başardım. Savaşmak için ne zaman kollarımı kaldırırsam, Nannar'ın emrini başarmak için başarına bakarım. Sin'in kraliyete çağıracağı bir kim olursa, ey oğul, oğlum di-yecek sana, conet mekan, emri değiştirilemeyem ve sözü iki kez söylemeyen Sin'in ttilir- best, O ki. doki silahıyla. (I. sütun 1-41).(Kaynak: Şanlıurfa Müzesi Katalogu)

Asur krallarından III. Salmanassar ve Asurbanibal, Harran Ay Sin'in Tapınağını tamir ettirmişlerdir. Sümerce adı E-Hul-Hul olan tapınağın çatısına Asurbanibal sedirinde dallarıyla örterek kapılarını gümüşle süslemiştir. Küçük kardeşini Sin Tapınağının kâhinliğine tayin eden kral tacını da burada giymiştir (Yardımcı vd., 1987:11). Harran'daki Ay Tanrısı Sin Tapınağı, son Babil kralı Nabonaid (M.Ö. 556-539) büyük bir törenle kutsanmıştır. Nabonaid, annesinin de rahibe olarak hizmet ettiği Harran'daki Sin Tapınağına, başkenti Babil'den çok sayıda tanrı heykelini getirtmiştir. Marduk üç yıl sonra; Pers Kralı Kyros'un Medleri yenmesini sağladı. Nabonaid'de böylece tanrının buyruğunu yerine getirebildi. Muhtemeldir ki Nabonaid'in Harran Tanrısı Sin'i tercih etmesi nedeniyle Babil ülkesinin kutsal kentlerinden olan Babil, Borsippa, Nippur, Uruk, Larsa ve Ur'daki kâhinler, Nabonaid yönetimine karşı çıktılar ve sözde onların ihaneti nedeniyle Babil ülkesinden hastalık ve kıtlık baş göstermesidir. Bunun üzerine Nabonid, Babil ülkesinden ayrılarak, kuzeybatı Arabistan'da ki Taima ya gitti. Bu gönüllü sürgünün kesin tarihleri bilinmiyor. Nabonaid yazıtlarında, Araplar arasında on yıl kadar yaşadığı öne sürmektedir. (Roaf, 1996:201) M.Ö. 539 yılında Babil krallığının yıkılmasından sonra Urfa-Harran bölgesi başta olmak üzere orta ve Yukarı Mezopotamya tamamen İran kontrolüne geçmiştir.(RE. 1931, 113)

1.7.Pers Dönemi Urfa Bölgesi

M.Ö. 555 ve 554 yıllarında Kuzey Suriye'de seferde olan Babil dönemi Kralı Nabonaid, hükümdarlığının 3. yılında (M.Ö. 553) Akhaimenid Hükümdarı Kyros (M.Ö. 559-530) ile Medlere karşı birleşmişti. M.Ö. 550 yılında Medleri yenen Kyros, böylelikle Suriye, Asur, Kızılırmak ile Fırat arasındaki Anadolu ve Doğu Anadolu'nun hâkimi oldu. Bu olaydan sonra, ortak çıkarları sona eren Kyros ve Nabonid'i artık birlikte değil de karşı karşıya görmekteyiz(Çelik, 2007, 125) Nitekim Herodot ve Ksenophon'un bildirdiklerine göre Kyros ile Lydia kralı Kroisos arasında M.Ö.547-46 yılında yapılan ölüm kalım savaşları sırasında, Babil kralının birden bire Lydia yandaşları arasında yer almış olması, Babil-Pers ilişkilerinin sona erdiğini göstermektedir.(Akşit, 1983, 45) Kyros M.Ö.547-546 yılında Batı Anadolu'daki Lydia'nın başkenti olan Sardes'ive bu devleti tarih sahnesinden silmiştir(Bury, 1941, 226).

Suriye ve Kuzey Mezopotamya'nın birçok kenti gibi Harran'ın da bu olaylar sırasında İranlıların egemenliği altına girdiği anlaşılmaktadır. Ancak Harran'daki Nabonaid yazıtlarından E.HUL.HUL. (Harran Sin Tapınağı) restorasyonu kralın 11. yılında (M.Ö.546-45) bittiği sonucuna varılmış olmasından yola çıkacak olursak kentin, daha çok Kyros'un Sardes'ten dönüşü sırasında ele geçirildi anlaşılmaktadır. Sonuçta M.Ö.540 yılında başlayan Pers saldırıları, M.Ö. 539'da Kyros'un Babil'e girmesiyle bitmiş ve böylece büyük Babil Krallığı da son bulmuştur. Artık Pers devletinin bir parçasına giren Urfa- Harran bölgesi, önceleri Babil ve Suriye satrapı olarak ilan edilen Ugbaru'nun (Gobryas) kısmına bırakılmıştır. I. Darius (M.Ö.522-486) döneminde Urfa-Harran bölgesi Babylonia Satraplığı içine dâhil edilmiştir(Çelik, 2007, 125).

Perslerin kontrolü altına giren Urfa bölgesi Fırat ve Dicle arasındaki bereketli toprakların canlandırmak amacı ile tarımsal faaliyetlere hız vermişlerdir. Persliler arazilerinden bir kısmının savaşlarda yararlık gösteren subaylara ve kendilerinden yana tutum sergilemeleri amacı ile din adamlarına dağıtmıştır(Mansel, 1971, 440). Persliler'in kıyıdaki kolonilerde hâkimiyetini sürdürememesi, ülkenin ekonomik olarak çözülmesine neden olmuştur. Urfa ve çevresinde tesis edilen barışçı ortam Makedonyalı İskender'in Asya seferi ile geçici bir sürede kesintiye uğramıştır(Güler, 2002,11).

Makedonya Kralı Büyük İskender M.Ö. 331 yılında Fırat'ı geçerek Mezopotomya'ya ayak basmıştır.(RE 1931XW, 114) Bu tarihte, Osroene bölgesini(*Osroene veya Osrhoene, Yukarı Mezopotamya'da eski bir bölge ve eyaletti. Başkentinin adına göre "Edessa Krallığı" olarak da bilinen Osroene Krallığı, M.Ö. 2. yüzyıldan MS 3. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş ve Abgarid hanedanı tarafından yönetilmiştir.*)elinde bulunduran Pers imparatorluğu(Bugünkü İran topraklarında, M.Ö. 6 ve 4. yüzyıllar arasında, Ön Asya tarihinde aktif olarak rol oynayan bir imparatorluktur. Bu dönem Pers Çağı olarak adlandırılır. Bak. Günaşdı-Özgül, 2015: 105) İskender'in Persepolis'i almasıyla son bulmuştur(Lauffer, 2004,187).

İKİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA BÖLGESİ DEMİR ÇAĞI MERKEZLERİ

2.1.Araştırması Yapılıp Kazı Çalışmaları Yapılmayan Demir Çağı Merkezleri

Merkez İsmi: Ambar Tepe (Ambartepe)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa merkez ilçesi Yardımcı bucağına bağlı Ambartepe köyü

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf ve Obeyd dönemleri, Erken Tunç çağı, Demir çağı ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı 2004a: I, s. 257-262).

Merkez İsmi: Anaz (Duru)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa merkez ilçesi Çamlıdere bucağına bağlı Anaz köyü

Tabakalaşma: Erken Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı 2004a: II, s. 558-559).

Merkez İsmi: Atatürk Köyü (Seksen Ören-Suveren)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa ilçe merkezi Yardımcı bucağına bağlı Atatürk Köyü

Tabakalaşma: Bakır çağının Obeyd dönemi, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı 2004a: II, s. 424-429).

Merkez İsmi: Balkat

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine 3,5 km batısındadır.

Tabakalaşma: Kalkolitik Çağ, Halaf Boyalıları, M.Ö 3.Binyılın ikinci yarısı, Orta Tunç Çağı, Demir Çağ ve İslami Dönemleri ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça:(Mehmet ÖNAL, Süheyla İrem MUTLU, Semih MUTLU Harran Ovası Yüzey Araştırması Kazı Araştırması Toplantısı, 2018:477)

Merkez İsmi: Bakırtaş (Şıhrıh)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa ilçe merkezi Yardımcı bucağına bağlı Bakırtaş(Şıhrıh) köyü

Tabakalaşma: ErkenTunç çağı, Demir çağı ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı 2004a: II, s. 535-536).

Merkez İsmi: Bedri İbo Tepe

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Merkez ilçe, Aşağı çiftlik köy yolunun Diyarbakır-Urfakara yoluna bağlantısında, yolun kuzeyinde

Tabakalaşma: Erken Orta Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağlarına ait buluntular ele geçmiştir

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça:(Benedict 1980, s. 137, Lev. 19).

Merkez İsmi: Hasantepe

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa ilçe merkezi Yardımcı bucağına bağlı, Yardımcı Şanlıurfa yolunun 1km. Güneyinde

Tabakalaşma: Bakır çağı, Erken Tunç çağı, Demir çağı ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı 2004a, II, s. 407-409).

Merkez İsmi: Kap (Tepedağ)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa merkez ilçesi Kap (Tepedağ) köyü

Tabakalaşma: , Bakır çağı, Erken-Orta Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntulara rastlanılmıştır.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Kulakoğlu, 2003:73-74)

Merkez İsmi: Kız Tepesi

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa merkez ilçesi Yardımcı bucağına bağlı Kısas-Günbalı yolu arasında.

Tabakalaşma: Bakır çağı, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004 II: 284-287).

Merkez İsmi: Köprülük

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa merkez ilçesine bağlı Köprülük köyü

Tabakalaşma: Bakır çağının Obeyd dönemi, Erken Tunç çağı, Demir çağı ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir. Ayrıca küçük buluntu olarak, çakmak taşından yapılmış çekirdek ve dilgiler ile obsiyenden yapılmış dilgilerele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 266-269)

Merkez İsmi: Kurucuk

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa merkez ilçesine bağlı Kurucuk köyü

Tabakalaşma: Bakır çağı, Geç Bakır çağı -Erken Tunç çağı geçiş dönemi, Erken Tunç çağı, Demir çağı ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 263-265).

Merkez İsmi: Külünçe (Omurca)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa ilçe merkezinde, Külünçe köyü

Tabakalaşma: Bakır çağı, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağı buluntuları ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I:330-332).

Merkez İsmi: Mamos Tepe

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa ilçe merkezi Yardımcı bucağına bağlı, Harran'ın 30 km. kuzeyinde, Şanlıurfa-Mardin yolunun 4 km. güneyinde.

Tabakalaşma: . Bakır çağının Halaf ve Obeyd dönemleri, Demir çağına ait buluntular ele geçmiştir

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a II:594-595).

Merkez İsmi: Özlü

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa ilçe merkezine bağlı Özlü köyü.

Tabakalaşma: Bakır çağı, Erken Tunç çağı ve Demir çağına ait çanak çömlek parçaları ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 349-350).

Merkez İsmi: Süpürgelik Tepe

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa ilçe merkezi Yardımcı bucağında, Harran ilçesinin 29 km. kuzeyinde, Şanlıurfa-Mardin yolunun 4 km. güneyinde.

Tabakalaşma: Erken-Orta Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a II: 569-570).

Merkez İsmi: Yazılı Kavak (Taşlık Tepe)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa ilçe merkezi Yardımcı bucağına bağlı Yazılı kavak köyü

Tabakalaşma: Bakır çağı'nın Obeyd dönemi, Erken-Orta Tunç çağı, Demir çağı, Helenistik çağ, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a II: 447-449).

Merkez İsmi: Bolatlar (Şih Yakup)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Akçakale ilçesi Bolatlar köyü.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf dönemi ile Demir çağına ait buluntular ele geçmiştir **Araştırma:** Yüzey araştırması

Kaynakça:(Yardımcı, 2004a I: 189-192).

Merkez İsmi: Gentari

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Akçakale ilçesi Gentari köyü.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf dönemi, Erken-Orta Tunç çağı, Demir çağı, Hellenistik çağ, Roma ve Bizans çağı buluntuları ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I:181-185).

Merkez İsmi: Öncül

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Akçakale İlçesi Öncül Köyü.

Tabakalaşma: Demir Çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I:217-219)

Merkez İsmi: Sağlam Havşan Mevkii

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Şanlıurfa-Akçakale yolunun 1,6 km. doğusunda, Harran ilçesinin 14 km. güneybatısında.

Tabakalaşma: Bakır çağı, Erken Tunç çağı, Demir çağı ve Bizans çağına ait buluntulara rastlanmıştır.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a II: 641-643).

Merkez İsmi: Yukarı Beğdeş / Beydaş (Tel Fiddan in Muhaymit)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Akçakale ilçesinebağlı Yukarı Beğdeş köyü.

Tabakalaşma: Bakır çağının Obeyd dönemi, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a II: 143-146)

Merkez İsmi: Arslanlı Höyük

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Birecik ilçesi Arslanlı köyü.

Tabakalaşma: Geç Cilalı Taş, Erken Orta Tunç çağı ve Demir çağı buluntuları ele geçmiştir **Araştırma:** Yüzey araştırması

Kaynakça: (Özdoğan-Karul: 2002: 88, 99, B.Y. No. O40A003)

Merkez İsmi: Askerin Tepesi

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Birecik İlçesine bağlı Uğurcuk Köyü.

Tabakalaşma: Yontmataş çağı, Tunç çağı, Demir çağı ile Roma ve Bizans çağı buluntuları tespit edilmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Özdoğan-Karul, 2002:87, 96).

Merkez İsmi: Camuz Tepe

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Birecik ilçesi Çiçekalan köyü.

Tabakalaşma: Erken-Orta Yontmataş çağı, Demir çağı ve Roma çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça:(Özdoğan-Karul, 2002:89, 100, B.Y. No. O40A039).

Merkez İsmi: Han Höyük

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Birecik İlçesi Han Köyü.

Tabakalaşma: Orta Tunç çağı ve Demir çağı ile Roma ve Bizans çağlarına ait buluntular tespit edilmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça:(Özdoğan-Karul, 2002:88, 99, B.Y. No. N40A051)

Merkez İsmi: Kale Höyük

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Birecik ilçesi Dalocak köyü.

Tabakalaşma: Son Bakır çağı, Erken-Orta Tunç çağı, Erken Demir çağı ile Helenistik ve Roma çağı buluntuları ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Özdoğan-Karul 2002: 88, 98, B.Y.No. N40A020).

Merkez İsmi: Karakız Höyük

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Birecik ilçesi Akarçay köyü.

Tabakalaşma: Bakır çağının Obeyd dönemi, Erken ve Orta Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağı buluntuları ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Özdoğan-Karul, 2002: 89, 100, B.Y. No. O40A021).

Merkez İsmi: Karapınar Höyük

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Birecik İlçesine bağlı Karapınar Köyü.

Tabakalaşma: Geç Cilalı Taş çağı, Erken Bakır çağı, Demir çağı ve Bizans çağına ait çanak çömlek parçaları yer almaktadır.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Algaze v.d., 1994:44; Özdoğan-Karul, 2002: 87, 96, B.Y. No. N39A010).

Merkez İsmi: Mengelli Höyük

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Birecik İlçesi Mengelli Köyü.

Tabakalaşma: Erken Yontmataş çağı, Geç Cilalı Taş çağı, Erken-Orta Tunç çağı, Demir çağı ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Özdoğan-Karul, 2002: 88, 99, B.Y. No. N40A062).

Merkez İsmi: Tilmusa Höyük

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Birecik ilçesine bağlı Tilmusa köyü

Tabakalaşma: Demir çağına ait buluntular ele geçmiştir. M. Özdoğan ve N. Karul tarafından 2001 yılında yapılan yüzey araştırmasında ise Erken Tunç çağı, Erken Demir çağı ve Roma çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Algaze v.d., 1994: 32-33) (Özdoğan-Karul, 2002:87, 97, B.Y. No. N39A034).

Merkez İsmi: Sepet Harabesi

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Bozova'nın 14 km. kuzey doğusunda bulunan Kasım kuyu köyüne bağlı Tavuk mahallesinin 1,5 km. doğusunda.

Tabakalaşma: Bakır çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağı buluntuları ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Özdoğan 1977: 179).

Merkez İsmi: Şaşkan Büyüktepe

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Bozova ilçesine bağlı, bugün su altında kalmışolan Şaşkan (İğdeli) köyünün yaklaşık 2 km. kuzeydoğusunda, Arapkantara(Geçitbaşı) ve Cümcüme(Çınarlı) yolu arasında ve Fırat kıyısında yer almaktadır.

Tabakalaşma: Tunç, Demir, Roma ve Bizans çağına ait çanak çömlek parçaları, Erken Tunç çağının tabakalanma ve yapısal kalıntıları ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Serdaroğlu, 1975:115), (Özdoğan,1977: 168).

Merkez İsmi: Tatarhöyük

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Bozova'nın 9 km. kuzeydoğusunda, Tarathöyük Köyü.

Tabakalaşma: Tunç çağı ve Roma çağı çanakçömlek parçaları, Erken-Orta-Son Tunç ve Roma çağlarına ek olarak Bakır çağı ile Demir çağı ve Bizans çağına ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Serdaroğlu, 1975:122), (Özdoğan, 1977: 177-178), (Hours v.d., 1994:337-338), (Harmankaya v.d., 1998, "Tatarhöyük").

Merkez İsmi: Gir-Tell Tepe

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Ceylanpınar ilçesi, Saraççeşme köyünün yaklaşık 1 km.doğusundadır.

Tabakalaşma: Demir çağı ile Helenistik ve Roma dönemine tarihlenen buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Ay, 1999: 27-28).

Merkez İsmi: Sorkah

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Ceylanpınar ilçesine bağlı, Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği'nin Beyaz Kule İşletmesi yakınlarındadır.

Tabakalaşma: Bakır çağının Uruk dönemi, Erken Tunç çağı ve Erken Demir Çağına ait buluntulara rastlanmıştır.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Ay, 1999: 27-28).

Merkez İsmi: Arıklı (Tilkicik)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine bağlı Arıklı köyündedir.

Tabakalaşma: Bakır çağı, Erken-Orta Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağlarına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I :131-133)

Merkez İsmi: Bozyazı

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine bağlı Bozyazı köyündedir.

Tabakalaşma: Bakır çağı, Erken-Orta Tunç çağı, Demir çağı, Helenistik çağ, Roma ve Bizans çağlarına ait buluntulara rastlanmıştır.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 128-130).

Merkez İsmi: Çolpan (Şuvat)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine bağlı Çolpan köyündedir.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf dönemi, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Helenistik, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 108-111).

Merkez İsmi: Çemre (Duran)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine bağlı Çemre (Duran) köyündedir.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf dönemi, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 118-120).

Merkez İsmi: Eski Harran

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine bağlı Eski Harran köyüdür.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf ve Obeyd dönemi, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I:379-382).

Merkez İsmi: Halava

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine bağlı Halava köyündedir.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf dönemi, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Romave Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: s. 66-69).

Merkez İsmi: Köyeştepe (Bükdere-Er Hayat)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesinin 3,5 km. kuzeyinde, Köyeştepe köyü yakınındadır.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf ve Obeyd dönemleri, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Helenistik çağ, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 155-157).

Merkez İsmi: Kubiye

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran-Hizan (Meydankapı) yolunun 3,1 km. güney batısında, Harran ilçesinin 9 km. güneydoğusundadır.

Tabakalaşma: Erken-Orta Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntulara rastlanmıştır.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı 2004a: II, s. 646-648).

Merkez İsmi: Meydankapı (Hizan Höyük)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine bağlı Meydankapı köyü yakınlarındır.

Tabakalaşma: Bakır çağı, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntulara rastlanmıştır.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 86-89).

Merkez İsmi: Öncüler (Kayde)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine bağlı Öncüler köyündedir.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf ve Obeyd dönemleri, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağı buluntuları ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 172-174).

Merkez İsmi: Parapara

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine bağlı Parapara köyündedir.

Tabakalaşma: Bakır çağının Obeyd dönemi, Geç Bakır çağı - Erken Tunç çağı geçiş dönemi, Erken Tunç çağı ve Demir çağı buluntuları ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 292-296).

Merkez İsmi: Resimtepe (Hora-Andaç Köyü)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesinin 15,5 km. güney doğusunda, Andaç köyünün 1,1 km. batısındadır.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf ve Obeyd dönemleri, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Romave Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a II:660-662).

Merkez İsmi: Suvacık-Savacık

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesinin Savacık köyündedir.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf dönemi, Demir çağı ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a II: 403-404).

Merkez İsmi: Sugeldi

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesinin Sugeldi köyündedir.

Tabakalaşma: Halaf-Ubaid, Demir Çağ ve İslami Dönem'e ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça:(Önal vd, 2018: 471).

Merkez İsmi: Sefer Köy

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran'ın 8,5 km. güneyindedir.

Tabakalaşma: Kalkolitik (Halaf boyalıları), Erken Tunç Çağ'ın geç evresi, Orta Tunç Çağı, Demir Çağ ve İslami Döneme ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Önal vd, 2018: 473).

Merkez İsmi: Tel Magrum

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran'ın 3,5 km. güneyinde, Sugeldi köyünün kuzey batısında yer alır.

Tabakalaşma: Kalkolitik Çağ'ın erken evreleri, Halaf-Ubaid dönemi, Erken Tunç çağı son evreleri, Demir çağı ve İslami Döneme ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça:(Önal vd, 2018: 472).

Merkez İsmi: Kökenli

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine 8,5 km batısındadır.

Tabakalaşma: Demir Çağı ve İslami döneme ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Önal vd, 2018: 477).

Merkez İsmi: Telediriç Tepe (Tilkili)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine bağlı Tilkili köyü yakınlarındadır.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf dönemi, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 214-216).

Merkez İsmi: Uzunyol (Köran)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine 7,5 km güneybatısında Uzunyol köyündedir.

Tabakalaşma: Kalkolitik çağın Halaf dönemi, Erken-Orta Tunç ÇağınIII. IV. evreleri, Demir Çağı ve İslami döneme ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça:(Önal vd, 2018: 474).

Merkez İsmi: Sütluce (Tel Halip)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine 7 km güneybatısındadır.

Tabakalaşma: Kalkolitik çağın Halaf dönemi, Erken-Orta Tunç Çağı, Demir Çağı ve İslami döneme ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Önal vd, 2018: 476).

Merkez İsmi: Konaga

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine 5,76 km güneybatısındadır.

Tabakalaşma: Demir Çağı ve İslami döneme ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Önal vd, 2018: 476).

Merkez İsmi: Yukarı Yarımca Höyük

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesinin 8,5 km kuzeybatısındadır.

Tabakalaşma: Kalkolitik (Halaf Boyalı), Erken Tunç Çağı'nı özellikle III-IV. Evresi, Demir Çağı (Yeni Asur) ve İslami Döneme ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Önal vd, 2018: 479).

Merkez İsmi: Yardımlı (Nassar)

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Harran ilçesine bağlı Yardımlı köyündedir.

Tabakalaşma: Bakır çağının Halaf ve Obeyd dönemi, Erken Tunç çağı, Demir çağı, Helenistik çağ, Roma ve Bizans çağına ait buluntular ele geçmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Yardımcı, 2004a I: 376-378).

Merkez İsmi: Karatepe

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Viranşehir ilçesine bağlı Karatepe köyündedir.

Tabakalaşma: Bakır çağının Uruk dönemi, Erken Tunç çağı ve Erken Demir çağına ait buluntular tespit edilmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça:(Ay, 1999: 51-52).

Merkez İsmi: Tell Hınne

Bölge: Şanlıurfa

Türü: Höyük

Konum: Viranşehir ilçesine bağlı Kınalıtepe (Tılhınnı) köyündedir.

Tabakalaşma: Bakır çağının Uruk dönemi, Erken Tunç çağı ve Erken Demir çağına ait buluntular tespit edilmiştir.

Araştırma: Yüzey araştırması

Kaynakça: (Ay, 1999: 46-47).

2.2.Arkeolojik Kazısı Yapılmış Demir Çağı Merkezleri

2.2.1. Akarçay Tepe

Akarçay Tepe yerleşmesi, Şanlıurfa iline bağlı Birecik ilçesinin 25 km kadar güneyinde, günümüz Akarçay Köyü sınırları içerisinde ve kısmen köyün altında yer alır(Arimura vd, 2001, 181).

1989 yılında, G. Algaze yönetiminde bir ekip tarafından keşfedilmiştir. (Algaze v. d., 1991, 201). 1998 yılında Nur Balkan-Atlı ve ekibiyle beraber yapılan yüzey araştırmasının ardından, yine aynı ekiple 1999 yılında kazılara başlanılmıştır. (Balkan&Atlı, 1999, s. 34) 2001 yılında M. Özdoğan ve N. Karul tarafından yapılan araştırmalarda ise Cilalı Taşçağının yanı sıra, Geç Bakır çağına Obeyd dönemi ile Demir çağına ait buluntular ele geçmiştir(Özdoğan&Karul, 2002, 89-101).

Akarçay Tepe, hayvan evcilleştirme, bitkileri kültüre alma, taş duvar örme ve kerpiç yapımı gibi bilgilerle gelen ilk yerleşikler, Su Deresinin üzerindeki teras bölümüne yerleşmişlerdir. Bulunan en eski yerleşim tabakası olan Tabaka II, ızgara planlı bir yapı ile temsil edilmektedir. Duvarlar, orta ve küçük boy kireçtaşı ve kuru taş tekniğinde yapılmıştır. Bir sonraki tabakada ise taş temel üzerine kerpiç duvarlı, dörtgen planlı bir yapı görülür; AB yapısı. Bunun üstündeki tabakada, ızgara planlı bir yapı olan bir yapı yer almaktadır. (Özbaşaran&Molist, 2007, s. 180) Tek mekânla yapılar, çok mekânla hücre planlı yapılar, tümüyle taş, taş temelli kerpiç duvarlı yapılar gibi çeşitlenmelerin tümü aynı yerleşim evresine ait tabakalarda bulunmaktadır. (Özbaşaran-Molist, 2007, 180)

2.2.2. Harabe Bezikan

Şanlıurfa ili, Birecik ilçesinin yaklaşık 17 km güneyinde, duyduk köyünün yakınlarında Kuzey-güney yönünde 230 m. doğu-batı yönünde 160 m. boyutlarında olan bir höyüktür(Oğuz&Alp vd., 2001, 104).

İlk kez 1988 yılında Algaze tarafından yüzey araştırmaları sırasında saptanmıştır. V. M. Tekinalp-A. O. Alp tarafından 1998 yılında yüzey araştırması yapılmış yine aynı

ekip tarafından 1999 yılında; “Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi” kapsamında kazılara başlanmıştır. Höyük Baraj suları altında kaldığı için kazılara devam edilememiştir (Alp, 2002, 401).

Yüzeyinde yapılan araştırmalar sonucu, tabakalaşmaya açık olmamakla birlikte Erken Demir Çağ, Yeni Asur, Hellenistik Dönem, Roma Dönemi ve Bizans çağı buluntuları tespit edilmiştir. 1998 yılında Tekinalp ve Alp tarafından yapılan incelemelerde, Demir çağında Bizans çağına kadar olan zaman dilimi içindeki buluntulara rastlanıldığı belirtilmektedir. (Özdoğan&Karul, 2002, 431) Erken Tunç Çağ (Bilgen, 2001, 413; Alp ve Tekinalp, 2001, 384) Erken Demir Çağ, (Tekinalp ve Alp, 1999, 215) Yeni Asur (Coşkun, 2013, 70), Hellenistik Çağ, Roma Dönemi (Alp ve Tekinalp, 2001, 384) ve Erken Bizans Dönemi (Tekinalp ve Alp, 1999, 218) ait kültür izleriyle karşılaşmıştır. Erken Demir Çağı’ndan M.Ö. 7. yy.’a kadar yerleşim gördüğü anlaşılan höyüğün, Hellenistik Çağ’a kadar olan safhası belirgin değildir (Tekinalp ve Alp, 1999, 219).

Yapılan kazılar sonucunda höyükte yoğun olarak Helenistik ve Roma döneminde iskân olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle kerpiçten yapılmış sur duvarı olduğu düşünülen yapılar ortaya çıkartılmıştır. Bu duvarlar aralıklarla yarım daire şeklinde payandalarla desteklenmiştir. Ayrıca, bu duvarlara ortak olarak yapılmış küçük mekânlar da tespit edilmiştir. Bir teras üzerinde 3.56 hektarlık alanı kaplayan höyük, kuzey-güney doğrultusunda 230 m. doğu-batı doğrultusunda ise 160 m. boyutlarında olup deniz seviyesinden 342 m. yüksekliğindedir (Tekinalp ve Alp, 1999, 215). Höyüğün Fırat Nehri’ne bakan tarafı aşınma sebebi ile tahrip olmuştur. Ancak Demir Çağı’na ait herhangi mimari bir ize rastlanılmamıştır. Höyükten ele geçen küçük buluntular, Geç Demir çağı, Helenistik ve Roma çağı seramikleri, pişmiş toprak heykelcikler, kandiller şeklinde sayılabilir (Tekinalp-Alp, 2001, 385-387). Algaze ve ekibinin yürütmüş olduğu yüzey araştırmaları sırasında ulaşılan ve Atatürk, Keban ve Karakaya baraj bölgelerindeki yerleşim yerlerinden bilinen yüzeyi dalgalı bezek, el yapımı perdahlı seramikler bulunmuştur. Bununla birlikte Karkamış’a ait Erken Demir Çağı mezarlarında ele geçen geniş ağızlı, omurgalı çömleklerin yakın benzerlerine Harabe Bezikan Höyüğü’nde de rastlanılmıştır (Algaze vd., 1994, 18-19). Orta Demir Çağı’nda (Yeni Asur) –S- profilli seramikler dışında, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve keskin karınlı malzemeler dikkat çekmektedir (Coşkun, 2013, 70).

2.2.3. Harran Höyük

Urfa ilinin 44 km. güneydoğusunda bulunan Harran (Segal-Brice, 1951, s. 77; Rice 1952, s. 36) Batılı kaynaklarda eski çağdaki ismi olan Carrhae ile de anılır. Harran ören yerinde farklı zamanlarda pek çok araştırmalar yapılmıştır(Pognon, 1907, 1–14 - Planche XII-XIII Sinclair 1990, 29–42. Kökten, 1947c, 162).

Güneydoğu Anadolu'nun en önemli yerleşim yerlerinden olan Harran ve çevresi bazı gezginler tarafından ziyaret edilmiştir. Bunlar arasında yüzey araştırması yapan R. C. Chesney(Chesney,1969), G. P. Badger,(Badger,1852) E. Sachau (Sachau,1984) ve C. Preusser'in (Preusser, 1990) izlenimleri önem arz eder. Ayrıca G. L. Bell (Bell,1914), J. Strzygowski ve W. Brice,(Lloyd ve Brice 1951, 77-111.) Harran Ulu Cami üzerine çalışma yapmışlardır(Özfırat, 1994, 85).

Harran Ovası'ndaki ilk sistemli kazılar, 1950 yılında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından başlatılmıştır. 1950-1951, 1956 ve 1959 yıllarında sürdürülen bu kazılar S. Lloyd, W. Brice, D. S. Rice ve J. B. Segal tarafından gerçekleştirilmiştir. 1959 yılında D.S. Rice yönetiminde höyükte yapılan sondaj çalışmasında höyüğün ana toprağına ulaşamamış, ancak höyüğün dört tabakası tespit edilmiştir(Lloyd ve Brice, 81; Rice, Harran, 36-84). Bunlar; Erken Tunç çağı, Erken Tunç-Orta Tunç geçiş çağı ve Erken Tunç çağı, Demir çağı ile Bizans çağına kadar olan zaman dilimine ait karışık buluntular veren tabakalardır. Bakır çağı ile ilgili buluntular sadece yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir (Harmankaya v.d., 1998: "Harran").

Harran'da ilk Türk kazıları 1983 yılında N. Yardımcı tarafından başlatılmıştır. N. Yardımcı döneminde yapılan kazılarda, Demir çağı tabakalarına da inilmiştir(Yardımcı, 2007b, 80; Yardımcı, 2007c, 718–719). 2013 yılına kadar aralıklara devam eden kazı çalışmaları, 2014 yılında Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı M. Önal tarafından yeniden başlatılmıştır. M. Önal başkanlığındaki kazılar günümüzde Harran Höyük, Ulu Cami ve İç kale olmak üzere üç farklı noktada kazılar devam etmektedir.

Harran Höyük, kuzey güney doğrultusunda 1360 m. doğu-batı doğrultusunda 1025 m. taban çapında eliptik formudur. Höyüğün denizden yüksekliği 33.5 m.'dir (Yardımcı Harran 2005, 43). Höyük ilçesi ortasında bulunan Belih vadisinin üst kısmında bulunan ve 50x30 km boyutlarında olan Harran ovasındaki yüzlerce

höyükten sadece birisidir.(TAY,“HarranHöyük”) Höyükteki tabakalanmaya göre M.Ö. 5000’den Eyyubiler dönemine kadar kesintisiz bir yerleşim görmüştür.

Harran kazılarında, M.Ö. 1. bine tarihlendirilen domuz başının tasvir edildiği pişmiş toprak krem renkli bir Riton parçası ve yine M.Ö. 1. bine ait seramik parçaları bulunmuştur (Yardımcı, 2007a, 718).

Demir Çağı’na ait tek ve önemli mimari yapı buluntularına daha önce Nurettin Yardımcı döneminde açılan açmaların bulunduğu alanda devam edildiğinde rastlanılabilmektedir. Bu alan içerisinde 9G/1A açmasının güney kesiti düzleştirme çalışması esnasında, açmanın güney kesiti boyunca doğu-batı yönlü 6,5 m. uzanan kerpiç duvar tespit edilmiştir. Belli bir kısmı çökmüş olan duvarın her biri standart bir şekilde 45x45 cm. ölçülerindedir. Şu ana kadar tespit edilmiş olan yüksekliği ise yaklaşık 3 m. olarak ölçülmüştür. Bahse konu kerpiç duvarın devamını gözlemlemek amacıyla açmanın güney kısmında yeni bir açma açılmıştır. Çalışmalar sırasında Yeni Babil Dönemine tarihlendirilen ve daha önce Nurettin Yardımcı’nın daha önce ortaya çıkardığı Sin Tapınağı’na ait olduğu düşünülen toplam 15 adet çivi yazılı tuğla ve parçaları ile aynı alanda silindir tablet parçası ele geçirilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalarda ele geçirilen seramik grubu da İslami Dönem ve Demir Çağı olmak üzere karışık saptanmıştır(Önal, 2018, 167)

Sosyo Kültürel olarak değerlendirecek olursak yapılan arkeolojik araştırmalar prehistorik dönem ile ilgili bizlere çok veri vermese de Mari ve Ebla tabletlerinde bu yerleşim yeri ile ilgili prehistorik dönem ait yazılı bilgiler bizlere sunulmaktadır. Bu bağlamda M.Ö 2. binde Mari ve Ebla tabletlerinde ismi Har-ra-na veya Ha-ra-na şeklinde geçen bir şehrin varlığı bilinmektedir(Yıldırım, 2019,113). Ebla ve Mari yazıtlarından edinilen bilgiye göre bu iki güçlü şehir çevresinde bulunan diğer yerleşim yerlerine karşı bir hegemonya yarışı içerisindeydiler. Archi’nin okumalarına göre Harran bu dönemde Ebla ile takas ticareti içerisinde bulunan bağımsız bir şehir görünümündeydi. Yapılan bu takas usulü yine tabletlerden öğrenildiği kadarıyla Harran’dan Ebla’ya; gümüş, altın, bronz, hayvan ve kumaş verildiği yönündeydi. Yapılan bu ticaret hacminin büyük çapta olmamasının nedeni aslında siyasi ilişkileri sürdürmeden başka bir şey değildi. Harran kraliçesi, Ebla kraliçesinin doğum yapması sebebiyle, Ebla’ya resmi bir ziyarette bulunduğu da tabletlere kaydedilmiştir(Creekmore 2018, 181). Ebla metinlerinde ismi sıklıkla geçen “Zugalum” Harran şehrinin gerçek yöneticisi sayılmaktaydı. Ebla hanedanı ile olan

aile bağlarının da etkisiyle güçlenen Zugalum'un sembolik olarak "*badalum*" sıfatıyla anılan kocasından daha geniş yetki gücüne sahip olduğu belirtilmektedir. Ebla kralı Irkab Damu'nun çok sayıda kızının olduğunu ve hanedanlar arası evlilik yolu ile siyasi ilişkilerin geliştirildiği ve Zagalumun bu yol ile Harran Kraliçesi olduğu bilinmektedir(Erdan, 2016,15-26).

Harran kenti M.Ö. 8. yüzyıl sonlarında II. Sargon döneminde bir takım imtiyazlar alarak 7. yüzyılda son Asur başkenti olmuştur. Harran, 6. Yüzyıl'dan itibaren rakip devletlerle imparatorluklar arasında, sınır bölgesinde yer alan kilit bir şehir olarak kaldı. Harran kenti üzerindeki siyasi kontrol, 13. yüzyıl sonlarına kadar çok kez el değiştirdi, Kent sakinleri, Moğol istilaları ve Eyyubi Hanedanlığının yıkılmasıyla terk edildi(Creekmore, 2018, 184).

2.2.4. Kazane / Gazne (Konuklu)

Şanlıurfa merkez ilçesine bağlı Konuklu beldesinde içerisinde yer alan höyük, 660 m çapında, 29 m yüksekliğinde bir höyüktür. Nurettin Yardımcı tarafından yapılan yüzey araştırmasında, Bakır çağının Halaf ve Obeyd dönemi, Erken Tunç çağı ve Demir çağına ait buluntularına rastlanmıştır(Yardımcı 2004a: I, 319–325). Urfa sulama tüneli yapımı sırasında kısmen tahrip olan höyük, Güneydoğu Anadolu bölgesinin, Kuzey Mezopotamya'yla steplerinde birleştiği noktada bulunmaktadır(Rosen, 1997, 2).

1992 yılında P. Wattenmaker (ABD; Virginia Üniversitesi) yönetiminde başlayan kazıların asıl sebebi GAP projesi çerçevesinde inşa edilen ana su kanalının höyüğün güney ve doğusundan, aşağı şehirden geçmesi ve bu kanala bağlı sulama sisteminin yine aşağı şehir ve dış şehirdeki bazı alanları tahrip edeceği tehlikesidir. Höyüğün tabakalamasını saptamak amacıyla üç yerde çalışılmıştır.

Kazane Mevkii olarak bilinen höyüğün ve alanının; Son Neolitik, Halaf Dönemi, Son Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı ve Demir Çağı yerleşimler olduğu hem yüzey araştırmaları hem de kazılarla belirlenmiştir(Patricia, 1996, 82).

2.2.5. Sultantepe

Şanlıurfa merkez ilçesi Sultantepe köyünde bulunan yaklaşık 520 m. çapında, 42 m. yüksekliğinde bölgenin en büyük höyüğüdür. İlk kez 1946 yılında K. Kökten, (Kökten, 1947c, s. 162) daha sonra 1947 yılında A. Dönmez ve W. Brice tarafından incelenmiştir(Çelik, 2008, 57). Anadolu-Mezopotamya siyasi ve kültürel tarihi açısından büyük önem taşıyan Sultantepe'deki ilk kazılar, 1951 yılında İngiliz hafir S.Lloyd ile o dönem Hitit Müzesi olarak adlandırılan bugünkü Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin Müdürü N.Gökçe tarafından kısa bir sezon olarak gerçekleştirilip, 1952'de de bir dizi sondaj çalışmaları şeklinde devam etmişti(Kozbe,2017, 343). Her iki grup tarafından yapılan araştırmalar sonucunda, Kalkolitik çağın Geç Halaf ve Obeyd dönemleri, Demir Çağının Yeni Asur dönemi, Helenistik ve Roma çağına ait çanak çömlek parçaları ele geçmiştir(Dönmez-Brice, 1949, 44-58) Sultantepe höyüğünde son olarak N. Yardımcı tarafından yapılan yüzey araştırmasında, Bakır Çağı, Erken-Orta Tunç Çağı, Demir Çağı, Roma ve Bizans Çağına ait buluntulara rastlanmıştır(Yardımcı, 2004a, I 248-252).Sultantepe, yazılı kaynaklardan yola çıkarak bazı araştırmacılar tarafından Yeni Asur Dönemi'nin Anadolu'daki en önemli şehirlerinden biri olan *Huzirina* ile eşleştirilmektedir. Fakat 1951-52 yılı İngiliz-Türk ortak Sultantepe kazılarının epigrafi O.R.Gurney'e göre, Tukulti-Ninurta II'ye ait kralı annalarda *Nisibis* şehrinden bir günlük yürüme mesafesinde bir yerleşim olarak tanımlanan *Huzirina* ile eşleştirilmesi doğru görünmemektedir. Dolayısıyla *Nisibis*, bir başka deyişle bugünkü adıyla Nusaybin, Sultantepe'nin yaklaşık 210 km doğusunda yer aldığından dolayı Sultantepe, ya aynı isimli başka bir yerleşim yerine karşılık gelmeli; ya da Erken Babil Dönemi bir yol güzergâhında, Harran'dan bir sonraki ikinci istasyon olarak tanımlanan *Haziri*'ye lokalize edilme olasılığı göz önünde bulundurulabilir(Kozbe, 2017: 343). Sultantepe, 1951-1953 yılları arasında, S. Lloyd tarafından yapılan kazılarda tespit edilen kerpiç mimari yapılar dışında, Helenistik ve Roma çağı kalıntılarına da rastlanılmıştır.

Helenistik ve Roma Çağı malzemeleri haricinde, Demir çağına ait yazılı tablet ele geçmiştir(Lloyd-Gökçe, 1953, 27-52).1951-1952 yıllarında sürdürülen İngiliz-Türk ortak kazıları sırasında yerleşimin sur duvarları ve höyüğün güneybatısında toprak üzerinde gözlenen bazalttan yapılma devasa sütun altlıklarından

yola çıkarak Sultantepe'nin anıtsal giriş kapısı belirlenmiştir. Mimari kalıntılar ve diğer Asur yerleşmelerine dayanarak kralî bir sarayı veya bir tapınağı işaret ettiğini söylenebilir(Lloyd-Gökçe, 1953, 43). Sultantepe'de tablet arşivinin de içinde yer aldığı alanda bir tapınak kompleksi olasıdır. Nitekim büyük olasılıkla Ay Tanrısı Sin'e atfedilen tapınağın kütüphanesine veya daha sonra ortaya atılan bir başka öneriye göre tapınak kâtiplerinin okuluna ait olduğu düşünülen (Lloyd-Gökçe, 1953, 43), 600'e yakın kil tablettan oluşan bir arşiv bulunmuştur. Tabletlerden biri hariç, diğerleri pişirilmemiştir. Bu arşiv, Sultantepe Höyüğü'ndeki yazılı kaynak zenginliğini göstermesi açısından çok önemlidir. Bu tabletlerden 63. Tablet: Tanrı Şamaş adına dua, kertenkele ile ilgili bir büyü ve Namburbi ritüeli, 64. Tablet; Namburbi ritüeli, köpeklerle karşı yapılan büyü ve tanrı Şamaş'a dua, 235 ve 236. Tabletler; namburbi ritüeli ve kötü kehanetlere karşı oluşturulmuş bir metin, 242. Tablet; Namburbi ritüeli, 246. Tablet; Asurca rüya kitabından kırık bir parça, 302. Tablet; bir yıl boyunca göksel hareketlerin izlenmesi ve bu doğrultuda gerekli ritüellerin yapılması, 308- 320. Tabletler; karaciğerle bakılan kehanetler, 321-322. Tabletler; yılanın hareketlerine, 323. Tablet; kertenkelenin hareketlerine göre belirlenen bir kehanet konusundan bilgiler içermektedir(Gurney-Finkelstein 1957, 26-36; Gurney-Hulin 1964, pl. CCXLIV-CCXLVI). Sultantepe, Anadolu topraklarında Yeni Assurca tablet veren birkaç höyükten biridir. Burada ele geçen ve çok çeşitli konuları içeren kil tabletlerin, çiviyazısının gelişimini anlamamız açısından da yadsınamaz katkısı bulunmaktadır. İçinde Gılgamış Destanı'na ait parçalarının yer aldığı bu çivi yazılı tabletler Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yer almaktadır(Gurney, 1952, 25-28).

Harran ve Soğmatar'dan bilinen Ay Tanrısı Sin'e ait hilal kabartması ve ortasında yuvarlak bir oyuğu olan büyük bir taş levha da Sultantepe'den ele geçen buluntular arasındadır(Lloyd-Gökçe 1953, s. 40, Fig. 6, Plate IV). Ayrıca, Demir çağının Asur döneminde, Sultantepe sakinlerinin Mısır'dan ithal ettikleri, fildişinden süs eşyaları, seramik kaplar ve camdan koku şişeleri de ele geçmiştir(Lloyd-Gökçe, 1953, 50, Fig. 8, Plate V-VIII).

2.2.6. Lidar höyük

Lidar Höyük Sanlıurfa'nın Bozova ilçesine bağlı Lidar köyünün güneybatısında Fırat Nehri'nin doğusunda yer alan 200x240 m boyutlarında, 30 m yüksekliğinde, Fırat'ın kıyısında yer alan ve Samsat Höyük'ten sonra ikinci büyük

höyük konumunda olan bir höyüktür(Ü. Serdaroğlu vd. 1975, 116, Tablo 7, Levha 44, 45, 64; Kozbe v.d. 2008, “Lidar”Höyük”).İlk kez 1975 yılında araştırma yapılmış olan höyükte, 1977 yılında M. Özdoğan tarafından bir araştırma daha yapılmıştır(Özdoğan 1977, 162–163, Lev. 59, 94, 95, 96, 101). Lidar Höyük Aşağı Fırat Kurtarma Kazıları Projesi kapsamında 1979-1987 yılları arasında Alman Arkeoloji Enstitüsü veHeidelberg Üniversitesi adına 9 kazı sezonu boyunca Harald Hauptmann’ın başkanlığındaki ekip tarafından kazılmıştır. Bugünkü adı Dikili olan Lidar’da Bakır çağı, Erken- Orta- Son Tunç çağı, Demir çağı, Roma ve Bizans çağına kadar kesintisiz bir yerleşim alanı olduğu buluntularla tespit edilmiştir. Höyük’te yapılan kazı çalışmalarında, Erken Tunç Çağı’na ait buluntular ele geçmiştir(Hauptmann, 1983:96). 1979-1987 yılları arasında H. Hauptmann’ın yapmış olduğu kazılarda, Erken Tunç Çağı’na ait iki yapı katı açığa çıkarılmış ve “basit seramik-simple ware” örneklerinin de yerleşmede ele geçtiği görülmüştür(Yakar, 1985, s. 95).

Lidar höyükte çanak- çömlek malzemelerinde oluşturduğu buluntularından yola çıkarak Mezopotamya ile ilişkilerin olduğu anlaşılmaktadır, fakat höyüğün Atatürk Barajı altında kalmasından dolayı; mimari açıdan da böyle bir benzerliğin varlığından söz edemiyoruz. Lidar Höyüğün doğu yakasında antik yerleşim tabakasında sanduka tipi mezarlardan oluşan ve M.Ö. 3. bine tarihlenen bir Nekropol’de(Hauptmann, 1983, 97) 200 adet taş sandık ve basit mezar ortaya çıkartılmıştır. Doğu mezarlık alanında, büyük yontulmuş taşlardan yapılan güneybatı-kuzeydoğu yönünde sandıkların üstü, tek düz bir taş ile kapatılmıştır(Yılmaz, 2003, 34).Höyüğün üstünde, 6a-d katlarında Pers Dönemi'ne ait sokaklar ve oturma birimleri tespit edilmiştir. Yukarı Fırat'ın Erken Demir Çağı'nın başlarında tanınmış yivli kapları burada da ele geçmiştir(Hauptmann, 2004,108). Ayrıca Demir Çağı seramikleri olarak devetüyü renkli omurgalı çanaklar ve yonca ağızlı testiler de bulunmuştur. MÖ 6. yüzyıla ait çanak çömleklerde, yoğun bir şekilde yerel özellikler ağır basmaktadır. Pişmiş toprak, Pers atlı figürleri ele geçmiştir. Kabartma olarak Astarte rölyefleri bulunmuştur. Bunların dışında ele geçen üçgen biçimli Pers fibulaları ise Demir Çağının için tipik buluntulardır(Mellink, 1985, 554-555).

2.2.7. Zeytinli Bahçe

Birecik ilçesinin 2 km. güneyinde, Fırat nehrinin sol kenarında yer alır (Di Nocera, 2010, 341). Şanlıurfa Müzesi ve Roma Üniversitesin'den Prof. Marcella Frangipane başkanlığında yapılmıştır. 31 m yüksekliğinde ve 2.6 hektar genişliğinde etrafı düz olan bir höyüktür. Bu yüksekliğin sebebi ise 4. Binden başlayan Geç Bizans /Orta Çağa kadar uzanan bir yerleşmenin olmasıdır. Orta Tunç Çağı ile birlikte M.Ö. 2. binin başlarında radikal bir değişim gerçekleşir ve büyük boyutlu bir bina inşa edilir. Saray benzeri bu yapı, muhtemelen Zeytinli Bahçe'nin konik höyüğünün orijinal çekirdeğini oluşturmaktadır. Yerleşmedeki ana merkezin farklı dönemlere ev sahipliği yapması höyüğün yapısına özgü farklı bir şekil almasına olanak sağlamıştır. Yüksek konik bir ikinci tepe ana tepenin kuzey kısmında yükselir (Fuensanta, 2008, 188). Höyüğün son iskân dönemi ise Roma ve Geç Bizans dönemlerinde, höyüğün doğu ve kuzey kısımlarında genişletilmiştir (Di Nocera, 2010, 19). M.Ö. 4. binyıldan 2. binyıla kadar başlıca üç dönemde iskân edilmiştir: Geç Kalkolitik (Orta Uruk), Erken Tunç Çağı sonu ve Orta Tunç Çağı başı (surla çevrili kale). Höyükte Roma/Bizans kalıntıları vardır ve yüzey araştırmalarının Halaf Dönemi ve Demir Çağında da yerleşildiğini göstermektedir (Di Nocera, 2010, 341).

2.2.8. Fıstıklı Höyük

Şanlıurfa ili Birecik ilçesinin yaklaşık 4 km güneyinde olup Mezraa Köyü'nün 1.5 km kuzeyindedir. Fırat Nehri'nin sol tarafında, Karkamış ilçesinin 25 km kadar üst tarafında ve maalesef Karkamış Baraj alanı içinde kalmıştır. Bazı yayınlar Fıstıklı Höyüğü Zeytinli Bahçe Yanı I olarak tanımlar, höyük 45 No'lu buluntu olarak da bilinmektedir (Algaze vd., 1994:45-46). Günümüzde üzeri fıstık ağaçlarıyla kaplıdır. Güney eteğinde evler ve yamaçlarında tarlalar bulunmaktadır (Bernbeck, 1999b, 1-3 & Algaze vd. 1994, 45-46). Yerleşme ilk kez G. Algaze tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında yapılmış daha sonra 1998 yılında S. Pollock ve R. Bernbeck yönetimindeki ekip tarafından ayrı bir yüzey araştırması yapılmış daha sonra 1999-2000 yılında ise yerleşmede kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yapılan çeşitli yüzey araştırmalarında, Erken Bakır çağı'nın Halaf dönemi ve Demir çağı'nın ortalarına ait buluntular ele geçirilmiştir. Burada yapılan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarında,

Bakır çağı içinde bulunan Halaf döneminin ilk, orta ve geç evrelerine ait mimari ve seramik malzemeler ele geçmiştir(Şanlıurfa Müzesi Arşivi).

Höyükte yapılan çalışmalarda yerleşmede, Hellenistik/Roma, Halaf-Hellenistik/Roma karışık dolgular ve Halaf olmak üzere üç dönem belirlenmiştir. Evre Ia, Roma ve/veya Hellenistik Dönem'e ait çukurlarla, Evre Ib ise mezarlarla temsil edilir. Evre II, Halaf ve daha sonraki dönemlere ait, Halaf tabakalarının içine açılmış mezarlar ve kaçak kazıların tahribatı sonucu karışmış malzemeden oluşur. Evre IIIa Halaf tabakalarını içerir, en son ve en iyi durumdaki evredir(Bernbeck, 1999b, 1-3).

2.2.9. Mezra Teleilat

Mezra Teleilat, Orta Fırat Bölgesi'nde, Şanlıurfa İli, Birecik ilçesi sınırları içinde, Fırat'ın sol yakasında ve en alçak tarafta bulunan, yaklaşık 350x150 m. boyutlarında alçak bir höyüktür(Özdoğan 2007d, 99; Karul v.d. 2001a, 135-136).

Höyük, 1987-1990 yılları arasındaki araştırmaları arasında Guillermo Algaze ve ekibiyle, Karkamış Baraj gölü altında kalacak bölgelerde yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmiştir. Daha sonra 1998 ve 1999 yıllarında ODTÜ-TAÇDAM'ın desteklediği yüzey araştırmalarıyla incelenmiştir(Algaze, Breuninger & Knudstad, 1994, 48).

Höyük, 1987-1990 yıllarında G. Algaze ekibiyle, Karkamış Baraj Gölü altında kalacak bölgelerde yapılan yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmişlerdir(Algaze et al. 1994, 48). Ardından, 1998-1999 yılları arasında ODTÜ-TAÇDAM'ın da desteklediği yüzey araştırmaları yapılmıştır(Ökse-Tekinalp, 1999, 175-190). 2000 yılında yine ODTÜ TAÇDAM'ın desteğiyle Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi adına D. Yalçıklı ve M. Tekinalp yönetiminde alanda kurtarma kazıları başlatılmıştır. Kazılar sonucu, höyükte MÖ 4. binyılın sonlarından MÖ 2. binyılın ortalarına kadar kesintisiz bir iskan olduğu anlaşılmıştır. Gerek höyükteki yüzey araştırmaları ve gerekse kuzeybatı yamaçlarında ki kazıları, Demir Çağı ve Orta Tunç Çağı'nın varlığını ispatlayan bulgular vermiştir. Höyükte, Demir Çağı sonrasına ait dönemle rastlanışmamıştır, bu boşluğun ardından 11-12. yy tekrar yerleşildiği anlaşılmıştır(Yalçıklı-Tekinalp, 2004a, 124).

Yerleşmede, kazı çalışmaları sonucunda 4 kültür evresine ait arkeolojik dolgulara rastlanmıştır. Höyüğün kuzeybatı alanında Ortaçağ mimari tabakaları tahrip edilmiş Demir Çağı'na ait mimari tabakalara saptanmıştır. Bu tabakaya ait 1. kültür evresi kendi içinde üç döneme (A-C) ayrılır. En üstte az sayıda mimari kalıntı ve çok sayıda çukur ile temsil edilen Pers-Akhamenid Dönemi dolgularının altında Yeni Asur Dönemine tarihlenen büyük bir anıtsal yapı yer alır. Temel seviyesinde korunmuş yapı Anadolu'da bu döneme ilişkin geniş alanda açılmış tek yapı olma özelliği taşır(Karul, 2003, 525). Söz konusu yapının altında ise Tunç Çağı ile İlk Demir Çağı arasındaki geçiş dönemine ait IC Yapı katı bulunmaktadır. Demir Çağı kültür evresinin hemen altında Çanak Çömlekli Neolitik dönem dolguları ile karşılaşılır. Neolitik dolgunun en üst ile Demir Çağı'nın en eski dolguları arasında 4 bin yıldan fazla bir zaman farkı bulunmaktadır. Ancak yerleşimde bu süre içinde oluşması beklenebilecek steril bir dolguya rastlanılmamıştır. Bu da çanak çömlekli dolgunun üst kısmının Demir Çağı yapıları tarafından kesildiğini ve buradaki Neolitik Çağ'a ait kültür katlarının, en azından açılan alanlarda bulunmadığını göstermektedir. Höyükte 1999 yılında yüzey araştırması sırasında toplanan malzemeler arasında iki yüzey buluntusu tespit edilmiştir. Höyükte doğu teras profilinde belirlenen tabakalaşma içinde tespit edilmeyen, MÖ 9-7. yy'a ait muhtemel bir Demir Çağı yerleşmesinin varlığını ortaya koymaktadır. Doğu profilinin yakınlarında, 646 no olarak belirtilen alanda ince kum ve az ince kireç katkılı, yeşilimsi bej hamurlu, yüksek ısıda ve özsüz pişmiş, çarkla biçimlendirilmiş, mat astarlı, T biçimli kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve silindirik boyunlu çömleğin benzerleri, Khirbet Qasrij, Tell Afis ve Sultantepe'de bulunmuştur. Höyüğün kuzey kısmındaki G Alanı'nda bulunan bazalt kaba ait ayak parçası, üçayaklı, çanak biçimli bir kaptır. Dışa gelen yüzeyi pürüzsüz bir düzlük, içe bakan yüzeyi ise kavis biçiminde olan ayak parçası, Tell Halafta Arami-Yeni Asur tabakasında, Hama E evresinde ve Khirbet Oasrij'de bulunan üçayaklı bazalt çanaklara benzemektedir(Ökse vd. 2001, 196-197). Demir Çağı'na tarihlendirilen mekâna ait malzemeler arasında üzerinde kadın tasviri yer alan, pişmiş toprak bir adak levha parçası bulunmaktadır. Buna benzer pişmiş toprak adak levhalarının benzerleri, Şaraga Höyük, Harabebezikan, Mezraa Teleilatve ayrıca Tell Sheikh Hassan, Ras Şamra, Tell Matsuma ve Ain Dara'nın Demir Çağı tabakalarında bilinmektedir(Yalçıklı-Tekinalp 2004b, 378). Aynı alanda pişmiş topraktan bir heykelciğe ait asker başı da bulunmuştur. Asker başının benzer örnekleri yine Mezraa-Teleilat'tan bilinmektedir.

Bu tabakanın Demir Çağına ait olduğu; Pişmiş toprak adak levhası ile birlikte değerlendirildiğinde tarih netleşmektedir(Yalçıklı-Tekinalp, 2004b 378).

2.2.10. Tatar Höyük

Bozova'nın 9 km kuzey doğusunda, köyle aynı adı taşımaktadır. Kuzeyinde ve kısmen de altında yer alan Tatarhöyük ören yeri, ilk kez 1975 yılında araştırılma yapılmıştır. 24 m yüksekliği ve taban alanı 500x200m boyutlarında olan bu höyükte Aşağı Fırat yüzey araştırmasında Ü. Serdaroğlu tarafından yapılan ilk kez yüzey araştırması yapılmış, yoğun olarak Tunç çağı ve Roma çağı çanak çömlek parçaları ele geçmiştir(Serdaroğlu, 1975, 122).

1977 yılında M. Özdoğan tarafından yapılan incelemelerde ise Erken, Orta, Son Tunç ve Roma çağlarının yanı sıra Bakır çağı ile Demir çağı ve Bizans çağına ait çanak çömlek parçalarının bulunduğu malzemeler toplanmıştır(Özdoğan, 1977, 177–178, Lev. 60, 100, 101). Bazı araştırmacılar ise bu höyüğü Bakır çağının Obeyd dönemine de tarihlendirmektedir(Hours v.d., 1994: 337–338). Tahribatı çok olan bu höyük, 1979 yılında Ü. Serdaroğlu yönetiminde kısa bir süre kazısı yapılmıştır. Urfa Müzesi'nden A. Mısır ile H. Hauptmann tarafından da çok kısa süreli bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

2.2.11. Aşağı Yarımcı

Urfa ilinin 40 km. güneydoğusunda ve Harran ilçesinin 6-7 km. kuzeybatısında yer almaktadır (Prag, 1970:63). Buradaki ilk araştırmalar 1950 yılında W. Brice ve S. Lloyd, Harran ve çevresinde ki yüzey araştırmalarında başlatılmıştır(Lloyd&Brice, 1951:110). 1951 yılında ise N. Gökçe ve S. Lloyd höyükte düşük maliyetli bir sondaj kazısı yapmıştır (Prag, 1970, 63;Gökçe&Llody 1952, 11-13). Höyükte yapılan bu sondaj kazısında 3.5 m'de ana toprağa ulaşıldığı ve Geç Asur tabakasından öncesine ait buluntulara rastlanmadığı belirlendi(Prag, 1970, 63).

Höyükteki yüzey araştırmalarında Halaf Dönemine kadar inen farklı türdeki protohistorik çanak çömlek parça buluntuları belirlenmiştir(Prag, 1970, 63). Burada ele geçen bir seramik türü, ince ve çok sert, hafif yivli, siyah-kırmızı seramik şeklinde tarif edilmiştir. K. Prag ele geçen seramiğin metalik sırlı seramik olduğunu belirterek, Aşağı Yarımcı'nın, M.Ö. 3. bin ortaları olarak belirlenen Erhanedanlar II-III çağlarında da iskân edilmiş olduğunu ileri sürmektedir(Prag, 1970, 63). H. Kuhne ise,

höyüğün metalik seramik veren merkezler arasında ele almıştır. Ancak detaylı bir değerlendirme yerine yalnızca bu merkezde metalik seramiğin mevcut olabileceğini vurgulamıştır(Kuhne, 1976, 46). Halaf boyalı, Son Kalkolitik-Uruk, İlk Tunç Çağı, Orta ve Son Tunç Çağı, Demir Çağı az miktarda çakmak taşları, Antik Çağ ve İslam Çağı buluntuları görülmektedir(Yardımcı, 1990, 402).

2.2.12. Tilbeş höyük

Şanlıurfa ili Birecik İlçesi 22 km kuzeybatısında; Fırat Nehri'nin akış yönüne göre sol; doğu tarafında; Tilmusa Köyü'nün de 2 km kuzey-kuzeydoğusundadır. İlk kez, 198'da Chicago Üniversitesi'nden G. Algaze başkanlığında tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında bulunmuştur(Algaze vd. 1994, 32). Burada yapılan araştırmalarda Bakır çağının Obeyd ve Uruk dönemleri, Erken-Orta Tunç çağı, Helenistik ve Roma çağına ait buluntular ele geçmiştir. DevamındaJ. Fuensenta yönetiminde Şanlıurfa Müzesi ile ortak bir projede 1996 yılında kazı çalışmalarına başlanmış, Birecik Barajının sularının gelişine kadar yapılan kazı çalışmalarında, Geç Kalkolitik Çağ, Erken Uruk, İTÇ I-IV evreleri, İTÇ IV'den Orta Tunç Çağı'na geçiş, Orta Tunç Çağı'ndan Son Tunç Çağı'na geçiş, Geç Demir-Akhamenid, Helenistik, Selevkoslar-Roma ve İslam Dönemi yerleşmelerinin var olduğu belirlenmiştir. Höyükte Demir Çağına yayılan alan 10 hektardır. Tilmusa höyüğünde bulunmayan Akhamenid varlığı ve Akhamenid-Hellen'e geçiş dönemi bu höyükte uzun süre vardır.(Fuensenta v.d 2002, 136; Kozbe v.d. 2008)

Höyük'te Demir Çağı, IIIB 1 ve IIIB2 olarak iki evre şeklinde görünmektedir. DÇ IIIB 1, erken Akhamenid olarak bilinir. Bu çağda, Yeni Asur'a ait çok mekânlıyapılar tekrar kullanılmıştır. Ölü gömme ile ilgili özgün veri malzemeleri ele geçmiştir. Geç dönemlerde açılan silolar bu dönemi tahrip etmiştir(Fuensanta-Charvat, 2002:156). DÇ IIIB 2 evresi, Akhamenid/Hellenistik Dönem geçiş evresi olarak bilinir ve MÖ 4. Yy'ın sonuna tarihlendirilir(Fuensanta-Charvat 2002, 158). Özellikle, Kurban Höyük ve Hassek Höyük yerleşiminde tespit edilen tabakalarla Erken Tunç çağı tabakalarının aynı dönemdeait olduğubelirtilir(Algaze, v.d. 1994: 32, Harmankaya v.d. 1998: "Tilbeş Höyük "Nevali Çori").

Höyük üzerindeki Akhamenid tabakaları net olarakbilinmiyor. Bu yapı katına ilişkin bilgiler; Silolar, mezarlar, ocak ya da altarlardan gelmektedir. E 4a, E 3, E 8 ve AE 1-5 ile daha çok A 2-6 açmalarından Akhamenid Dönemi'ne ilişkin malzemeler

elde edilmiştir(Fuensanta, vd. 2000:158-160). A 2-A 6E açmasında aşağı doğru 1.5 m kazılarak ortaya çıkartılan Erken Akhamenid tabakası, çöp çukurları ve zengin olmayan bir kişiye ait olduğu düşünülen bir mezar ile temsil edilmektedir. B1 Sondajı'nda da modern yerleşmeden kaynaklanan nedenlerden dolayı karışık durumdaki Erken Akhamenid ve Orta Tunç I buluntularına rastlanmıştır(Fuensanta 2002, 136). DÇ IIIB 1 evresinde bulunan Akhamenid mezarlar, dönem için özgünlük taşımaktadır. Mezarda pişmiş toprak süvari ve kadın figürinleri ele geçmiştir(Fuensanta-Charvat, 2006, 156). DÇ IIIB 1 evresine ait Akhamenid mezarlardan bulunan kil yapımı kadın ve süvari heykelciklerin benzerleri, Kargamış-Deve Höyük, Hacinebi ve Teleilat'da görülmektedir (Fuensanta-Charvat, 2006, 156).

2.2.13. Surtepe Höyük

Şanlıurfa ili Birecik ilçesi 4 km. kuzey batısında Surtepe köyünde bulunan(Fuensanta vd. 2007, 458) höyük Fırat nehrinin kuzey yakasındadır. 250x230 m. boyutlarında, 16 m. yüksekliğinde 7.2 hektarlık bir alanı kapsayan konik biçimli orta boylu bir höyüktür. Köyün yapıları tarafından tahrip olan höyüğün doğu ve güneydoğu eteklerini de nehir aşındırmıştır. Höyük, 1989 yılında G. Algaze tarafından Birecik Baraj Gölü altında kalacak buluntu yerlerinin bulmak amacıyla yapılan yüzey araştırmasında bulunmuştur(Algaze v. d. 1994, 40).2000 yılında, İspanya Alicante Üniversitesi Geç Prehistorya Bölümü, Şanlıurfa Müzesi ve Prag Oriental Institute and Academy of Science ortaklığında burada kurtarma kazıları yapılmıştır. Höyükten, Geç Cilalı Taş çağı, Geç Bakır çağı, Erken-Orta Tunç çağı ile Roma ve Bizans çağlarına ait malzemeler ele geçmiştir(Özdoğan-Karul, 2002,87, 96, B.Y. No. N39A007).Geç Demir Çağı/Akhamenid Dönemi görülür. Özellikle B1, B2 ve B3 açmalarında Akhamenid kalıntılarına rastlanmıştır(Fuensanta vd. 2002b, 197-204).

Yapılan 2005 yılındaki kazılarda E30-E31-E32 açmalarında yapılan çalışmalarda, kazılan alanların kuzey bölümünde 50 m. uzunluğunda kalın kerpiç duvar tespit edilmiştir. Yapı, 39x15 cm boyutlarındaki standart kerpiçlerden yapılmıştır. Söz konusu bu duvarın, Geç Demir çağına ait büyük bir yapıya ait olduğu düşünülmektedir. Nitekim elde edilen buluntulara göre yapı, Yeni Asur ve Akhamenid İmparatorluğu Dönemleri'nde de oturma görmüştür(Fuensanta vd. 2007, 463). 2005 yılı çalışmaları sonucunda Surtepe'nin, Geç Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı I ve Geç Demir Çağı boyunca önemli bir yerleşme olduğu anlaşılmıştır.2005 yılı kazıları Geç

Demir Çağına tarihlenen, kerpiçten anıtsal bir yapıyı da ortaya çıkarmıştır. Yapının duvarları yaklaşık 2 m'ye kadar korunmuştur ve çanak çömlekler ile baskı mühürlerin de işaret ettiği gibi Achaemenid Dönemine ait olduğu sanılmaktadır (<http://www.une.edu.au/cat/sites/surtepe.php>, 22.6.2011; 14:50). Bunun yanı sıra, yine Geç Demir çağına, M.Ö. 7. yüzyıla ait en önemli buluntu olduğu düşünülen çivi yazılı bir tablet parçasıdır. Geç Demir Çağ'a tarihlenen söz konusu tablet, 10.5x6.4x1.9 cm ebatlarındadır ve alfabetik bir yazıya sahiptir. Tablet, Eski Semitik Diller konusunda uzman olan H. Sauren'in ilk çalışmalarına göre yerel bir Semitik dille yazılmıştır. Yazılanlara göre söz konusu tablet, bir mektup ya da bir mesaj metnidir. Tabletten birinci satırındaki "(o) önemlidir" ve ikinci satırda bulunan "çünkü onu görmek benim için çok önemlidir." ibareleri olasılıkla bustrofodon tekniğindedir. Üçüncü satır bazı harflerin silinmesi nedeniyle okunamayacak durumdadır. Tabletten arka yüzünde bulunan "liderin sözü" ibaresinden dolayı bu tabletin, tahtı kazanmış olan bir liderin tanrıya teşekkürünü içeren bir mektup veya bir mesaj metnidir. Tabletten birinci satırındaki "(o) önemlidir" ve ikinci satırda bulunan "çünkü onu görmek benim için çok önemlidir." ibareleri olasılıkla bustrofodon tekniğindedir. Üçüncü satır bazı harflerin silinmesi nedeniyle okunamayacak durumdadır. Tabletten arka yüzünde bulunan "liderin sözü" ibaresinden dolayı bu tabletin, tahtı kazanmış olan bir liderin tanrıya teşekkürünü içeren bir mektup veya bir mesaj olduğu düşünülmektedir. En erken örneklerini MÖ 7. yüzyıla ait Asurbanipal'in kütüphanesinde gördüğümüz bu tablet, olasılıkla en geç MÖ 5. ya da 4. yüzyıl içine tarihlenmelidir(Fuensanta vd., 2007, 463-464).2005 yılı kazılarında ortaya çıkarılan, üzerinde Aramice'nin alışılmamış bir biçimiyle yazılar bulunan taş tablet de kayda değer bir buluntu durumundadır (<http://www.une.edu.au/cat/sites/surtepe.php>, 22.6.2011; 14:50).

Yapının kuzey girişinde orijinali camdan yapılmış ancak kısmen yanık durumda olan bir damga mühür tespit edilmiştir. Pers İmparatorluğu'nun "Krali Stil" cam damga mühürlerini andıran eser, çoğunlukla resmi yapılarla ilişkilidir. Surtepe mühür ikonografisi sahnenin, dua etme ve verimlilikle ilişkili olduğunu göstermektedir. Öte yandan bir çömlek parçası üzerinde bulunan silindirik mühür baskısı da, tipik Akhamenid kralı ikonografisini, Firhuzvahar, yansıtmaktadır(Fuensanta vd. 2007, 464-465). Pers İmparatorluğu'nun resmi dili olan İmparatorluk Arami dilinde yazılmış bir yazıtı içeren keramik parçası (3.5x3.8 cm) da, aynı alandan ele geçmiştir. Üzerindeki "I g" ibaresi, kabın yaklaşık yarım litrelik sıvı (şarap veya su) hacmine

sahip olduğunu gösterebilir. Yapı içindeki çanak çömlek ile çakmaktaşı endüstrisi de Akhamenid tipolojisini yansıtmaktadır(Fuensanta vd., 2007, 465).

2.2.14. Titriş Höyük

Titriş Höyük, Şanlıurfa ili 45 km kuzeyinde Bozova ilçe sınırları içerisinde, Fırat Nehri'nin doğusunda yer alan Tavuk Çayı kıyısında bulunmaktadır(Algaze ve Mısır 1992, 155).Kısmen köy altında kalan yerleşme yeri, 33 hektar büyüklüğünde ve 22 m yüksekliğe sahiptir. Höyüğün kapladığı alan ise 3 hektardır(Algaze, 1992b:36).

Atatürk Barajı inşası kapsamında yapılan yüzey araştırmaları ile ilk kez 1977 yılında Özdoğan ve 1990 yılında Wilkinson tarafından ziyaret edilmiştir. 1991 yılında höyükte yapılan ilk araştırmalar Hellenistik Dönem'den Demir Çağı'na uzanan bir silsileyi gözler önüne sermektedir(Algaze-Mısır 1993,155-174). Höyük, Erken Erken Tunç Çağı (M.Ö. 3000-2600), Orta Erken Tunç Çağı (M.Ö.2600-2400) ve Geç Erken Tunç Çağı (M.Ö.2400-2100) olarak tarihlendirilir(Laneri 2007, 245-246). 1992 sezonunda Demir Çağı ve Tunç Çağı iskanları, üç yeni alanda (yerleşme 412, yerleşme 46 ve 47) tespit edilmiştir(Algaze-Mısır, 1994, 153-170). 54-76 nolu açmalarda stratigrafiye yönelik yapılan çalışmalarda çeşitli yapı kalıntıları ve bunlarla bağlantılı tabanlara rastlanmış, buradan ele geçen seramikler henüz tam olarak incelenememiş ise de ilk izlenimler ışığında bu malların Hellenistik ve Demir Çağı'na ait olabilecekleri önerilmiştir(Algaze, 1992, 36).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞANLIURFA DEMİR ÇAĞINA TARİHLENDİRİLEN HEYKELTİRAŞLIK ESERLERİ

3.1. Fırtına Tanrısı Kabartması I

ADI: Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 124 cm, gen. 67 cm.

BULUNTU YERİ: Şekerli, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi (Env. No. 25260), Şanlıurfa / Türkiye.

DÖNEMİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 10. Yy sonları / 9. yy başları

KAYNAKÇA: Kulakoğlu,2001:57–66,Kulakoğlu,2001:27–34. Kulakoğlu, 2002
2003: 65–87.

TANIMI:

Satın alma yolu ile müzeye gelen Fırtına Tanrısı kabartmalı Stel; bir kanatlı güneş kursu altında tipik bir pozda Fırtına Tanrısı rölyefi bulunmaktadır.(Resim 1) Bazaltta işlenen rölyefte ayakta duran sol yöne yönelmiş sağ elinde yıldırım simgeleyen kısa saplı trident tutmaktadır. Baş kısmı ve ellerinde tuttuğu nesneleri tahrip olduğundan net olarak anlaşılmamaktadır. Fakat sağ eliyle ışın demetine benzer bir nesne tutmaktadır. Dizlerin üst kısmına kadar gelen giysi belinde kemer ile sıkıştırılmış. Kemerine kılıcı sıkıştırılmış belinden sol tarafına doğru inmektedir. Ayağındaki ayakkabının uçları yukarı doğru çıkık geleneksel sitil özelliklerine taşımaktadır. Stelin yan ve arka yüzlerini kaplayan oldukça aşınmış durumda en az 10

satırlık Luvise bir metin bulunmaktadır. Geç Hitit Dönemi'ne ait Fırtına Tanrısı heykel ve rölyefleri en çok görüldüğü yerleşmeler arasında Fırat Nehri kenarındaki yerleşmelerden olan Tel Ahmar yerleşmesidir. Tel Ahmar'da bulunan stel, rölyef ve ortostatlar genel olarak Geç Hitit-Arami-Asur geleneklerine uygun olarak yapılmış olan eserlerdir (Bonatz 2007, 12). Fırtına Tanrısı genellikle bir boğanın sırtında ayakta dururken savaşıma hazır pozisyonda gösterilmiştir. Yukarıya doğru kaldırdığı ellerinde tüm Tel Ahmar stellerinde görülebileceği gibi bir balta ve yıldırım demeti simgeleyen kısa saplı trident taşımaktadır. Tel Ahmar'daki Fırtına Tanrısı'na dair kabartmalar Demir Çağı'nda boğanın üstünde duran ve savaşıma hazır hareket durumunu gösterilen Fırtına Tanrısı betimlerinin en erken örneklerini vermektedir. Bu kabartmalardan özellikle bugün Halep Müzesi'nde bulunan Tel Ahmar kabartması daha önceden de değindiğimiz tüm özellikleri içinde barındırmaktadır (Bunnens 2006, 142, Fig. 7). Kanatlı disk ve boğaya yer verilen bu steldeki Luvise yazıt kral "Hamiyata" için yazılmıştır. Metinde Hamiyata'nın vefatını anlatılmakta ve Fırtına Tanrısı'nın adı "Gök Tanrı Tarhunza" olarak belirtilmektedir (Bunnens 2006, 111).

Domuztepe'deki Fırtına Tanrısı ortostatına (Bunnens 2006, 131), Körkün'deki Fırtına Tanrısı ortostatına (Bunnens 2006, 131; Hawkins 2000, pl. 58-59; Orthmann 1971, taf. 38) benzediği görülmektedir.

3.2. Fırtına Tanrısı Kabartması II

ADI: Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 116 cm, gen. 42 cm.

BULUNTU YERİ: Gölpınar, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi (Env. No. 8872), Şanlıurfa / Türkiye.

DÖNEMİ: Geç Hitit / M.Ö. 750-700.

KAYNAKÇA: Kulakoğlu, 1999:167-81. Kulakoğlu 2001:27-34. Kulakoğlu, 2002-2003:65-87.

TANIMI:

Bu stel de Fırtına Tanrısı 1'deki gibi aynı dönem olan Geç Hitit stilindedir. Üst kısmı tahrip olmuş bu stelde Fırtına tanrısı tipik bir pozda, bir boğanın sırtında erkek figürünü tasvir edilmiştir. Fırtına Tanrısı, göğsünden itibaren üstü eksiktir. Öne doğru uzattığı sol kolu kısmen korunmuş olup, kısa etekli bu figürün ayağında uçları yukarı kıvrık geleneksel Hitit ayakkabıları görülmektedir. Figürün sol tarafında, geniş kemerine sokulmuş bir kılıç taşır vaziyete betimlenmiştir. Üstüne bastığı hareket halindeki boğanın, doğal bir tarzda, ancak figüre göre daha küçük ölçekte işlendiği bellidir. Boğanın ön ayakları hareket eder vaziyete ve başını hafif döndürerek boynuzları görülebilmektedir (Resim 3).

Tel Ahmar'daki Fırtına Tanrısı ortostadlarında bazılarında boğa üstünde betim örnekleri yer almaktadır. Boğa üstünde yer alan örnekler (Bunnens 2006; Bunnens 2006,) boğanın öndeki bacağını ileri atıp yere bastığı görülmektedir. Bizim eserimizde ise boğa öndeki ayağını ileri atmış ancak daha hareketli betimlenmiştir. Ayrıca bizim eserde Fırtına Tanrısı'nın belindeki kılıç onun sağ tarafında yer alırken Tel Ahmar'daki eserlerde sol tarafında yer almaktadır. Bu betime en yakın eser Domuztepe'deki Fırtına Tanrısı ortostadında (Bunnens 2006, 131) görebilmekteyiz.

3.3.Fırtına Tanrısı Kabartması III

ADI:Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 120 cm, gen. 65 cm.

BULUNTU YERİ: Anaz, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Env. No. 11242), Ankara / Türkiye.

DÖNEMİ: Yeni Asur Dönemi / M.Ö. 800-612.

KAYNAKÇA: Yardımcı 2004a: II, 558–559; Bunnens 2006, 117, Fig.73.

TANIMI:

Bazalt taşına işlenen eser alt ve üst kısmından tahrip olmuş ve orta kısımlarda bir çatlak görülmektedir. Fırtına Tanrısı kabartmasında; tipik bir pozda Fırtına Tanrısı

boğanın sırtında ayakta durur ve savaşır pozisyonunda gösterilmiştir. Fırtına Tanrısı ayakta durmakta sol tarafa yönelmiş, kollarını yukarıya doğru kaldırmış olup, sağ elinde balta ve sol elinde yıldırım demeti olan trident taşımaktadır. Uzun elbisesi sağ ayağının ayak bileklerine kadar iner iken, sol ayağı dizden itibaren çıplak verilmiştir. Başı profilden verilmiş olup, Uzun saçları ensede toplanmış, uzun sakalı ve başında başlık yer almaktadır. Gövde ve ayaklar cepheden verilmiş olup hareketli bir şekilde işlenmiştir. Sağ kolunun altında kılıç? olduğunu düşündüğümüz bir şekil yer almaktadır. Baş kısmı ve elbise yönünden bu esere en çok benzeyen eser Arslantaş'ta ele geçen Fırtına Tanrısı ortostadında (Bunnens 2006, 117,) karşımıza çıkmaktadır. Boğa hareketli bir şekilde tasvir edilmiş olup, ön sol bacağı bir adım ileri atmıştır. Arka bacakları arasında kuyruğu betimlenmiştir(Resim 4).

M.Ö. 9. yüzyılda Asur kent halini alan Arslantaş'ta bulunan ve M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen Fırtına Tanrısı'na ait ortostat, Asur standartlarında yapılmış olmasına rağmen Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye gelenek etkisi görülmektedir (Haas 2002, 110 ve 442). Fakat Suriye-Anadolu geleneğini yansıtan bir vaziyette boğa üzerinde gösterilmesi (Bunnens 2006, 117) tam olarak Asur geleneklerine uygun olarak yapılmadığını göstermektedir. Boğa üzerinde yer alan diğer Fırtına Tanrısı örnekleri Tel Ahmar'daki Fırtına Tanrısı ortostadlarında (Bunnens 2006, Bunnens 2006) görülmektedir.

Bu eserde diğer eserlerle karşılaştırıldığında, giyim ve betim üzerinden Asur etkisinde yapıldığı, ancak bir elinde balta ve bir elinde trident tutuyor olması ile birlikte bir boğanın üstünde betimlenmiş olması Geç Hitit etkisinde yapıldığını göstermektedir.

3.4.Kırların Koruyucu Tanrısı

ADI:Ortostad

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ:yük. 115 cm, gen. 74 cm

BULUNTU YERİ: Anaz, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi (Env. No. Bilinmiyor), Şanlıurfa / Türkiye.

DÖNEMİ: Geç Hitit Stili / M.Ö. 1000.

KAYNAKÇA: Kulakoğlu, 2002 2003: 65–87.

TANIMI:

Söz konusu eserin üst kısmı tahrip olmuştur. Eserin üzerinde bir geyik üzerinde duran, sol elinde yay sağ elinde ise mızrak bulunan ayakta bir erkek kabartması görülmektedir. Vücudun alt kısmı ve başı yandan gösterilirken, gövde cepheden tasvir edilmiştir. Sakaldan itibaren başı tahrip olmuştur. Kısa kollu bir elbise giymiş olan figürün, geniş kemeri üzerinde ay biçiminde kabzası olan kısa bir kılıç bulunmaktadır. Sol elinde bir yay ve sağ elinde de iki ok tutmaktadır. Kırkların Koruyucu Tanrısı kültü ve tasvirinin köken itibarıyla Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na kadar gitmektedir. Bu kültünancı, M.Ö. I. binde de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşamaya devam etmiştir. “*Kırkların Koruyucu Tanrısı*” üzerine binmiş olduğu geyiğin ön ayak kasları halka şeklinde betimlenmiştir. Bu durum Asurlaşmış sitil özelliğini taşımaktadır. Tanrı figüründe geleneksel sitil özelliği görülürken, geyikte Asur etkisi görülmektedir. Bu stil Geç Hitit Kent Devletleri'nin önemli tanrılarında olan Runtiyes-Kurunta'dır. Bu tanrı MÖ II. binyıldan itibaren tapınım gören kırkların koruyucu tanrısı olarak bilinen Geyik Tanrı Kurunta/Runtiya ile eşleştirilmektedir. Geç Hitit Kent Devletleri'nden Tabal'a ait Bohça/Bozca Steli ve Bulgarmağden yazıtlarında bu tanrı hakkında bilgi vermektedir. Bohça/Bozca yazıtında Kral Kurti'ye, geniş ovada avlanma ile ilgili bilgi verdiği, 100 ceylan avladığını ve avda yardım eden tanrının Runtiyes-Kurunta olduğu belirtilmektedir (Hawkins 2000, 479, X.17; Hawkins 2000, 525, X.45; Akçay 2011, 196).

Bulgarmağden yazıtında da, av hayvanlarının çoğalmasını sağlayan tanrının Runtiyes-Kurunta olduğuna dair ibare vardır. Her iki yazıttan yola çıkılarak Runtiyes-Kurunta'nın yaban hayatı, kırklar ve özellikle de av geyikleri ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Akçay 2011, 196).

“Kırkların Koruyucu Tanrısı” konulu ortostad üzerindeki erkek figürünün duruş pozisyonu tamamen geleneksel Hitit tarzında gösterilmiştir (Resim 5) (Çizim 1). Benzer bir rölyefte Gaziantep Karasu Anıtı olarak adlandırılan Geç Hitit yerleşkesi

koruyucu tanrısı figürlerine benzer biçimde kısa bir tünik ve sivri uçlu ayakkabıları olmasına karşın baş bölümünde boynuz yoktur ve başının üzerinde kanatlı güneş kursu yer alır(“Karasu Rölyefi”, Kültür Envanteri, 31 Mayıs 2023, <https://kulturenvanteri.com/yer/?p=65838>.).

3.5. Tanrı Steli

ADI: Ortostad

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 140 cm, gen. 74 cm

BULUNTU YERİ: Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi (Env. No. 3735), Şanlıurfa / Türkiye

DÖNEMİ: Geç Hitit / M.Ö. 750-700.

KAYNAKÇA: Kulakoğlu, 2002-2003: 65–87.

TANIMI:

Söz konusu eser yıpranmış, iki parçaya ayrılmış ve birleştirilmiş bir durumdadır. Eserin üzerinde bir erkek kabartması görülmektedir. Yüzü sol tarafa dönük, ayakta, ellerini çapraz durumda göğsünden kavuşturmuştur. Sol elinde bir şimşek demeti sağ elinde balta? ve ya buket? Tutmaktadır. Sol elindeki şimşek demeti figürü kabartmanın bir tanrıya ait olduğunu göstermektedir.

Figürün, başında kulaklarını kapsayacak biçimde bir miğfer bulunmaktadır. Uzun etek giymiştir. Ayakları çıplak ayakkabılarının uçları yukarı doğru kalkık geleneksek sitil özelliği taşır. Vücutta mütevazılık hâkimdir(Resim 6)(Çizim 2).

Eserde erkek figürünün ellerinde tanrılık alametini gösteren şimşek demeti ile balta bulunduğu ve muhtemelen Hava (Fırtına) Tanrısı'nın gösterildiği bir kabartma tasviri olduğu bildirilmektedir. İlgili eser Geç Hitit Dönemi “Hava Tanrısı Sahnesi” olarak tanımlanabilir. Geç Hitit Dönemi sanatı özelliklerini belirgin bir şekilde gösteren, aynı figür sahneli Babylon, Bilecik, Djekke, İvriz ve Till Barsib'den

bulunmuş olan Hava Tanrısı figürlü eserler ile benzerlik göstermektedir. (Orthmann, 1971, s. 232/486/ Babylon 1, Bilecik 1, İvriz 1, Till Barsib B/1, Till Barsib B/3)

3.6. Tanrıça Kubaba Steli

ADI: Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 125 cm, gen. 48 cm.

BULUNTU YERİ: Birecek, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: British Müzesi (Env. No. 125012), British Museum, İngiltere

DÖNEMİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 750-700.

KAYNAKÇA: Hawkins, J. 2000: 177-78. Orthmann, 1971. (Birecik 1)

TANIMI:

Eser Stel ve kaide olarak M.Ö. 10. ila 9. yüzyıllar arasına tarihlenmiştir ve British Museum'da bulunmaktadır. Stelde bir kanatlı güneş kursu altında tanrıça Kubaba bir elinde ayna diğer elinde bir nar tutarken betimlemiştir. Kubaba, Geç Hitit döneminde Karkamış şehrinin koruyucu tanrıçası olarak bilinmekteydi. Bu bağımsız bazalt anıt, fırtına tanrısı Teşup'un tanrıça Kubaba eşini tasvir etmektedir. Ayna ve nar, büyü ve doğurganlığın sembolleridir. Saçlar tek örgü formunda omuzlara dökülmekte olup bitim kısmı spiral sonlandırılmıştır. Üzerinde kıyafet olarak kısa kollu, yuvarlak yakalı, beli kemerli, etek uçları püsküllü ve ayak bileklerine kadar uzanan bir tunik vardır. Ayaklarında ise sivri uçlu çarık bulunmaktadır (Hawkins J.D. 2000, 177).

Stelin kaidesiz yüksekliği (alt çıkıntısıyla birlikte) 1.25 metre ve genişliği 48 cm'dir. Stelin en azından 19. yüzyıl ortalarında Birecik kalesinde olduğu bilinmektedir, ancak zamanında yörenin yerlilerinin verdiği bilgiye göre Karkamış'ın 40 km kadar güneyinde bulunan Menbiç şehrinden getirilmiştir (Resim 7) (Çizim 3 (Orthmann W, 1971)).

Stelin kaidesi Sir Charles Leonard Woolley'in raporlarında belirtildiğine göre T. E. Lawrence tarafından 1910'lu yılların başlarında Karkamış'ın 7 km kadar güneybatısında bulunan Yusuf Bey köyünde bulunmuştur. Bazalt kaide 42 cm yüksekliğinde, 81 cm genişliğinde ve 33 cm derinliğindedir. İki satırlık Luvica yazıtta, ismi ve unvanı kaidenin sağ yanına yazılmış bir yerel yönetici tanrıça Kubaba'ya bir tahıl ambarı adamaktadır. Stel ve kaidenin British Museum'a nasıl gittiği hakkında ve nasıl ve ne zaman bir araya getirildikleri konusunda bir bilgi yoktur. Ancak görüldüğü kadarıyla kaidenin üstündeki oyuk, stelin koyulabilmesi için uygundur. Ayrıca her ikisinin de Kubaba hakkında olması ve birbirlerine nispeten yakın yerlerde bulunmuş olmalarından dolayı stelin bu kaideye ait olduğu kabul edilmektedir. Stel ve kaide M.Ö. 10. ila 9. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir(www.hittitemonuments.com,2023).

Geç Hitit Döneminde tanrılar kadar tanrıçaların da önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bu tanrıçaların başında Tanrıça Kubaba gelmektedir. Hitit kültüne I. Şuppiluliuma Dönemi ile birlikte girmiştir(Aslantürk 2016, 121). Kubaba Hititlerin baş tanrıçası Hepat olup Hitit pantheonunda Fırtına Tanrısı Teşup'la evlidir. Daha sonra tanrıça Kubaba, Kybele ismiyle Frigler'de görülmektedir(Ürkmez 2019, 226). MÖ I. binyılda ise Kargamış'ta yoğun bir şekilde tapınım görmüştür. Tanrıçanın Kargamış'taki bu baskın konumu görmesi nedeniyle, Anadolu'nun diğer bölgelerinde de yoğun şekilde tapınımı görmesini sağlamış olmalıdır(Akçay 2011, 193).

Tanrıça Kubaba figürlerine baktığımızda Karkamış(Orthman 1971, Taf. 23/b ve 29/f), Malatya, Zincirli (Orthman 1971, Taf. 58/c ve 59/c) orthostatlarında, Maraş(Ürkmez 2019,; Orthman 1971, Taf. 46/d) ve Dokurcun (Balcıoğlu 2009: 17) stellerinde de betimlenmiş oldukları bilinmektedir. Bu esere betim olarak çok benzeyen Karkamış'taki Kubaba(Orthmann, 1971, Taf: 23 b, C/3; Woolley ve Barnett, 1952, pl. B 39,a)ortostadıdır. Elbise ve ellerinde tutmuş olduğu ayna ve nar ile birbirine benzediği görülmektedir.

3.7. Kabahaydar Çift Boğa

ADI: Kaide

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 120 cm, gen. 84 cm.

BULUNTU YERİ: Kabahaydar, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No.15), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Geç Hitit Kent Krallıkları / M.Ö. 8. yüzyıl

KAYNAKÇA: Müze envanteri, Kulakoğlu, 1999: 167–81. Kulakoğlu, 2002-2003: 65–87.

TANIMI:

Söz konusu eser çift boğalı kaide Şanlıurfa müzesine 1959 yılında Kabahaydar civarında Edene köyünden getirilmiştir. Orijinal buluntu yerleri hakkında bir bilgi yoktur. Bazalt kaidenin üst tarafına dikdörtgen çukur kazılmış muhtemelen Fırtına tanrısı heykelin yerleştirilmesi amacıyla oyulduğu düşünülmektedir. Bazalt taştan yapılmış boğa heykelleri bir birine paralel duran boğalar biri sağ diğeri sol ayağını öne doğru uzatmaktadır. Her iki boğa bir biri ile simetri şeklinde işlenmiştir. Yürür durumda olan boğalar kuyruklarını bacaklarının arasına indirmiş haldedir. Ayakların önde olması bir hareketlilik(canlılık) kazandırılmıştır. Burun kapalı ağız üzerinde çıkıntı şeklinde işlenmiş kulaklar bağımsız gibi işlenmiştir. Ağız ve burnun uç kısımları kırıktır geleneksel sitil heykeltıraşlık özellikler göstermektedir. Önden ve yandan kabartmalı olan eser arkadan düz bir şekilde işlenmiştir. Buda çift boğa kaidesinin muhtemelen önden ve yandan görülebileceği bir yerde olması gerektiğini göstermektedir. Eser yaklaşık olarak M.Ö. 10. yüzyıl sonlarına tarihlenmiştir(Resim 8).

Çift Boğa kaidelerinin benzerleri Zincirli’de (Orthmann, 1971, Taf: 64 H/1; Karkamış’ta (Orthmann, 1971, Taf: 25 D/1), Domuztepe’de (Orthmann, 1971, Taf: 6 1), Arslan Tash’ta (Orthmann, 1971, Taf: 4 1), Hacgöz’de, Külaflı Tepe’de, Sefalı’da tespit edilmiş olup bunlar çoğunlukla üst kısmına bir heykelin konulması için oyuk yer almaktadır. Bazıları kitabeli olup bazıları kitablesizdir.

3.8. Haçgöz Çift Boğa Yazıtlı

ADI: Kaide

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 82 cm, gen. 110 cm.

BULUNTU YERİ: Siverek, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. Bilinmiyor), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Asurlasmış Geç Hitit stil/ M.Ö. M.Ö. 9. yüzyılın ikinci çeyreği

KAYNAKÇA: Çelik, 2005: 17–24.

Kulakoğlu,2001:57–66. Kulakoğlu, 2001:27–34. Kulakoğlu, 2002-2003: 65–87.

TANIMI:

Siverek'e bağlı Haçgöz Köyü'nde bir evin temel kazısı sırasında bulunmuştur, ikincil kullanım sırasında oldukça zarar görmüş olan kaidede boğaların başları ve kaidenin sol tarafı büyük ölçüde tahrip olmuştur. Sadece sağ kısımda yer alan boğa kabartması ve arka kısmındaki sol üst köşesi kırık 5 satırlık hiyeroglif yazıt kısmen de olsa sağlam olarak ele geçmiştir. Stel altlığındaki boğa kabartmalarından soldaki boğanın sadece ayak kısımları ön cepheden görülmektedir. Üst tarafında kısmen görülen oyuk üstüne koyulan heykelin veya stelin yerleştirilmesi için açılan oyuk yaklaşık 15 cm, korunmuş kenar uzunluğu ise 24 cm'dir. Sabitlemek için açılmış olmalıdır. Kaidenin arka yüzünde oldukça aşınmış durumda olan beş satırlık Luvicede hiyeroglif ile yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Boğanın ayak kaslarının oval verilmesi Asurlasmış Geç Hitit stilini yansıtmaktadır(Çelik 2005,18)(Resim 9).

Bu stel altlığı üzerinde yer alan boğa kabartmalarının baş kısımları ve sol kısmındaki boğa kabartması tamamen tahrip edilmiştir. Stel altlığındaki boğa kabartmalarından soldaki boğanın sadece ayak kısımları ön cepheden görülmektedir. Stel altlığı üzerinde yer alan tüm kabartmalar, yaklaşık 1-1.5 cm kalınlığında bir platform ile yere temas etmektedir. Kısmen sağlam ele geçen boğa kabartması, alçak kabartma tekniğinde yapılmış olup ön bacak kemiği bir böbrek şeklinde betimlenmiştir. Kuyruk kısmı tekli saç örgüsü (*guilloche*) motifi ile son bulan boğanın

arka bacaklarının hemen bitiminde uzun yiv şeklinde ayak kasları görülmektedir. Ayrıca, boğanın arka bacakları arasında yuvarlağa yakın betimlenmiş testisleri ve erkeklik organı linear şekilde belirtilmiştir. Boğanın ayak toynakları, susam kemikleri ile beraber yapılmıştır (Çelik 2005, 18-19). Ayak kısımları belirgin olarak görülebilen ön cephede iki adet boğaya ait toplam dört adet ayak yer almaktadır. Her iki boğanın ön ayaklarından biri öne doğru betimlenmiştir. Öne doğru adım atan ayakların toynakları birer yiv ile belirgin olarak betimlenmiş olmakla birlikte, bu toynakların arkasında yer alan küçük toynaklar cepheden resmedilmiştir. Boğa kabartmasında yukarda belirtildiği gibi, göze çarpan ilk husus ön ayağı gövdeye bağlayan adale kütesidir. Bölgedeki en yakın yerleşmelerden ele geçmiş bu tarzda yapılmış eserler arasında, Şanlıurfa-Gölpınar(Kulakoğlu 1999, 2), Arslantaş(Thureau-Dangin 1931) ve Zincirli (Orthmann 1971, Taf. 58b, 60b, 62a, 62c)buluntuları yer almaktadır. Bu eserler üzerindeki stil benzerliklerinden yola çıkarak Haçgöz steli Geç Hitit II. Evresine tarihlendirmek mümkündür (Çelik 2005, 19; Kulakoğlu 1999, 169; Orthmann 1971, 31, 504, 543).

Bu çift boğa kaidelerinin benzerleri; Zincirli'de (Orthmann, 1971, Taf: 64 H/1; Karkamış'ta (Orthmann, 1971, Taf: 25 D/1), Domuztepe'de (Orthmann, 1971, Taf: 6 1), Arslan Tash'ta (Orthmann, 1971, Taf: 4 1), Kabahaydar'da, Külaflı Tepe'de, Sefalı'da tespit edilmiştir.

3.9. Külaflı Tepe Çift Boğa Yazıtlı

ADI: Kaide

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 37 cm, gen. 62 cm.

BULUNTU YERİ: Külaflı, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. Bilinmiyor), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Geç Hitit dönemi / M.Ö.10-9.yy

KAYNAKÇA: Kulakoğlu, 2002-2003:65–87. Poetto, 2017: 51–62.

TANIMI:

Şanlıurfa şehir merkezi, Külaflı Tepe mevkiinde bulunan ve müzeye kazandırılan bazalttan yapılmış, oldukça hasarlı çift boğalı bir heykel kaidesidir. Hasarlı olmasına rağmen yan yüzdeki kabartma kalıntıları, üstteki dörtgen şeklindeki oyuk ve arka yüzündeki hiyeroglif yazıtı nedeniyle ayrı bir önem kazanmaktadır(Kulakoğlu 2003, Levha IV Resim 7-8). Bu şekilde benzer eserlere Geç Hitit dönemi eserlerden de bilinen çifte boğalı bir heykel veya stel kaidesi olduğuna işaret etmektedir. Arka yüzünde baş kısmı muhtemelen bir zamanlar üstünde duran heykel (veya stel) üzerine işlenmiş olan Luvi hiyeroglifli bir yazıtın son üç satırı bulunmaktadır. Dini içerikli metin ilk satırda bahsedilen Fırtına Tanrısına yapılan bir adama ile alakalı olmalıdır. Yaklaşık olarak M.Ö. 10. yüzyılın ikinci yarısı ile 9. yüzyıl başları arasına tarihlenir. Külaflı Tepe kaidesi de Kabahaydar, Haçgöz, Karkamış ve Arslantaş çift boğalı kaideleri ile çağdaşatarihlenir(Kulakoğlu 2003,70)(Resim 10)(Çizim 4).

Bu çift boğa kaidelerinin bir benzerleri; Zincirli'de (Orthmann, 1971, Taf: 64 H/1; Karkamış'ta (Orthmann, 1971, Taf: 25 D/1), Domuztepe'de (Orthmann, 1971, Taf: 6 1), Arslan Tash'ta (Orthmann, 1971, Taf: 4 1), Kabahaydar'da, Hacıgöz'de ve Sefalı'da ele geçmiştir.

3.10. Sefalı Çift Boğa

ADI: Kaide

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 90 cm, gen. 61 cm.

BULUNTU YERİ: Sefalı (Aşağı Şeyek), Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. Bilinmiyor), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Asurlaşmış Geç Hitit sitili / M.Ö. 8. yüzyıl sonları

KAYNAKÇA: Kulakoğlu, 1999: 167–81. Kulakoğlu, 2001: 57–66. Kulakoğlu,2001: 27–34. Kulakoğlu, 2002-2003: 65–87.Erkanal,2006: 515–22

TANIMI:

Bazalt taştan işlenmiş çift boğalı kaide Urfa-Viranşehir yolunun yaklaşık ortasına düşen Mehmedihan (Dağyanı) kasabasının 3 km kadar kuzeyinde bulunan

Sefalı (Aşağı Şeyek) köyünde bir ahır inşası sırasında bulunmuştur(Kulakoğlu 2003, 71).Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenen boğaların baş kısımları kırıktır. Üst tarafındaki dörtgen oyuk heykel koymak için kullanılan zıvana deliğidir. Mevcut parça 1 metre uzunluğunda, 95 cm yüksekliğinde ve 85 cm genişliğindedir. Önden ve yandan tekrarlanmış boğa ayakları ve üstlerindeki desenli örtülerle Asur etkisi gösterir ve bu eser M.Ö. 8. yüzyıl sonlarına tarihlendiği düşünülmektedir (Kulakoğlu 2003, 71, Levha IV) (Resim 11).

İkinci bir çifte boğalı kaide de aynı köyde bulunmuştur ama buluntu noktası belli değildir. Yarı işlenmiş durumdadır ama stil olarak diğeriyle de benzer özelliklerdedir. Aynı köy içinde 1998 yılında Fikri Kulakoğlu tarafından yapılan yüzey araştırmasında başka eserlere ait fragmalar da tespit edilmiştir. Bunların arasında kireçtaşından üzerinde adak yapar pozda bir erkek rölyefi bulunan bir stelin üst yarısı, bazalt taştan bir heykelin alt kısmından bir parça ve muhtemelen orijinal konumunda kapı yapısı içindeki bloklardan birine işlenmiş boğa rölyefi bulunmaktadır.

Bu çift boğa kaidelerininbenzerleri; Zincirli'de (Orthmann, 1971, Taf: 64 H/1; Karkamış'ta (Orthmann, 1971, Taf: 25 D/1), Domuztepe'de (Orthmann, 1971, Taf: 6 1), Arslan Tash'ta (Orthmann, 1971, Taf: 4 1), Kabahaydar'da, Külafı Tepe'de ve Sefalı'da ele geçmiştir.

3.11. Sefalı Boğa

ADI: Kaide

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 60 cm, gen. 150 cm, kal. 34 cm.

BULUNTU YERİ: Sefalı (Aşağı Şeyek), Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 42) Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Asurlaşmış Geç Hitit sitili / M.Ö. 8. yüzyıl sonları

KAYNAKÇA: Kulakoğlu, 1999:167–81. Kulakoğlu, 2001: 57–66. Kulakoğlu, 2001: 27–34. Kulakoğlu, 2002-2003: 65–87. Erkanal,2006: 515–22

TANIMI:

1998 yılında Fikri Kulakoğlu tarafından yapılan yüzey araştırmasında Sefalı (Aşağı Şeyek) köyünde bir ahır inşası sırasında bulunmuştur(Kulakoğlu 2003, 71).Boğa kaidesi muhtemelen önemli kapı girişinde veya bir yapının köşe bloğu olarak tasarlanmış olmalıdır. Üst tarafına heykel konulması için oyuktur. Eserde tanım olarak baktığımızda kuyruğu aşağı doğru sarkmıştır. Boynun üst tarafında gerilmeden dolayı kırılmaların canlılık(hareketlilik) kazandırmıştır. Boğaların ayakları birbirinden ayrılarak boğalar hareket eder şeklinde betimlenmiştir. Boynu aşağı yöne bakmakta boynuzları kökten kırılmış izleri mevcuttur. Bu çift boğa kaidesinde boğalar daha kaslı ve adaleli gösterilmiştir. Diğer boğa kaidelerinde görmediğimiz zırlı veya koşum takımına benzer bişeylerle giydirilmiştir. Boğa sağ ön ayağın kaslarını halka şeklinde göstermesi Asurlaşmış Geç Hitit sitilini gösterir (Resim 12)(Çizim 5).

3.12. Boğa Heykelciği

ADI: Heykelcik

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 12 cm, gen. 20 cm.

BULUNTU YERİ: Siverek, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No.11203), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Geç Hitit sitili / M.Ö. 8. yüzyıl sonları

KAYNAKÇA: Müze envanteri

TANIMI:

Bazalt taşıyla elle kabaca yontulma yoluyla oyulmuş baş kısmı hafif bir biçimde belirtilmiş gövde ve ayak kısımları tam olarak belirtilmemiş yarım kalan bir boğa heykelciğidir. Eserin sırt kısmında kırıklar mevcut olup taslak olarak bırakılmıştır(Resim 13).

3.13. Soğmatar Aslan Kabartması Taslağı

ADI: Kabartma

CİNSİ: Kalker

ÖLÇÜLERİ: yük. 3,60 m, gen. 3,35m.

BULUNTU YERİ: Sogmatar, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Taş ocağının içinde in-situ, (Env. No.Bilinmiyor), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Geç Hitit sitili / M.Ö. 8. yüzyıl sonları

KAYNAKÇA: (Albayrak ve Mutlu 2014, 338), (Çelik vd.,2019, 139)

TANIMI:

Soğmatar'da ele geçen aslan kabartması taslağı boyutu itibarı ile kent kapısına ait bir kapı aslanı olabileceği üslupta yapılmıştır. Soğmatar Antik Kentinin batısında yer alan taş ocağı masif bir kalker tepenin doğu yamacı kısmında yer alır. Aslan taslağı taş ocağını alanında in-situ halindedir(Albayrak ve Mutlu 2014, 338, Resim 2 ve 5).

Aslan kabartması taslağı, kabaca yontulmuş şekilde, yalnızca baş ve arka ayaklar ile gövde kısmı belirginleştirilmiştir. Aslanın ön ayakları bitişik şekilde sadece cepheden gösterilmiştir. Yan kısımları ise; yine ön ayak sadece bir ayak görünebilecek şekilde tasvir edilmiştir. M.Ö. 1. binde tasvir edilen kapı aslanlarının ayakları genel olarak 5 adet olarak yapılır fakat Soğmatar'da bulunan aslan taslağında ayak kısmının 5 adet değil de 4 adet olacak şekilde tasvir edilmiştir. Kabartmanın ön yüzünde aslanın göğüs kısmı belirgin bir şekilde tasvir edilmiştir. Aslan kabartma taslağının yalnızca bir yüzü yontulmuş diğer yüzünün ise kent surlarına yerleştirilmesi için kenarları yontularak şekillenmiştir(Çelik vd.,2019, 139)(Resim 14)(Çizim 6).

Soğmatar'da bulunan aslan kabartma taslağı boyut itibarıyla M.Ö. 1. bin yerleşimlerinde ele geçen aslan kabartmalarıyla benzer özellikler taşıdığından Erken Demir Çağı'na tarihlendirmek gerekmektedir. Soğmatar'da bulunan aslan kabartma taslağının benzerleri, Zincirli'de (Orthmann 1971,68-69,61d-e, 62a-e, 64e, 66a, 67a), Karkamış'ta (Orthmann 1971, 36b), Malatya-Arslantepe'de (Orthmann 1971, taf.39a-c), Maraş'ta (Orthmann 1971, 44a-b), Sakçagözü'nde (Orthmann 1971, 49b, 50d, 51e),

Sevdili’de (Orthmann 1971, 52a) ve Tel Halaf’ta (Orthmann 1971, Tafel 52c), Domuztepe’de (Orthmann 1971, 6d), Hama’da (Orthmann 1971, 7e), bulunmaktadır. Bu merkezlerde ele geçmiş olan aslan kabartmalarına bakıldığında, aynı şekilde Soğmatar Antik kentteki aslan kabartma taslağında olduğu gibi aslanın ön ayakları hem cepheden hem de yandan görünümünde birbirine bitişik olarak yapılmışlardır (Çelik vd., 2019, 139).

3.14. Hacığöz Aslan Kabartması Taslağı

ADI: Kabartma

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: gen. 310 cm, yük. 226 cm, kal. 54 cm.

BULUNTU YERİ: Siverek, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: (Env. No. Bilinmiyor), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Geç Hitit stili / M.Ö. 8. yüzyıl sonları

KAYNAKÇA: Çelik, 2005: 17–24, F 2001: 57–66. Kulakoğlu, 2001: 27–34. Kulakoğlu, 2002–2003: 65–87.

TANIMI:

Aslan betimi bir bazalt taş bloğuna işlenmiş olup taslak şeklindedir. Eser ölçülerine göre değerlendirildiğinde oldukça büyük bir eser olduğu görülmektedir. Aslan hareket eder vaziyete ayakları birbirinden ayrı işlenmiştir. Kuyruğu sol arka ayağı hizasına kadar yere dik bir şekilde inerken, bilek hizasında yukarıya doğru kıvrılmış vaziyettedir. Ancak aslanın başı işlenmemiş olup, götürüleceği yerde yontulması için bırakıldığı düşünülmektedir. (Resim 15)

Aslan kabartmasının benzerleri, Harran’da, Soğmatar’da (Çelik, Mutlu ve Mutlu 2019, 139), Zincirli’de (Orthmann 1971, 68–69, 60b, 61d–e, 62a–e, 64e, 66a, 67a), Domuztepe’de (Orthmann 1971, 6d), Hama’da (Orthmann 1971, 7e), Karkamış’ta (Orthmann 1971, 36b), Malatya-Arslantepe’de (Orthmann 1971, 39a–c), Maraş’ta (Orthmann 1971, 44a–b), Sakçagözü’nde (Orthmann 1971, 49b, 50d, 51e), Sevdili’de (Orthmann 1971, 52a), Tell Barsib’de (Orthmann 1971, 52B) ve Tel Halaf’ta (Orthmann 1971, 52c) bilinmektedir.

3.15. Harran Aslan Kabartması

ADI: Kabartma

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 150 cm, gen. 100 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Env. No. 11241), Ankara / Türkiye

DÖNEMİ: Asur / M.Ö. 800-600

KAYNAKÇA: Müze envanteri

TANIMI:

Eser ortadan kırılmış bir vaziyettedir. Fakat parçalar birleştirildiğinde birbirini tamamlamaktadır. Aslan yürüyüş halinde tasvir edilmiş olup arka ayaklarından sağını, ön ayaklarından solunu ileri doğru atmıştır. Yukarıdan aşağıya doğru vaki olan kırıklık ileri atılmış bulunan arka ayağı bilekten kesip geçmiştir. Ön ayaklardan ileri atılmış bulunanı kısmen diğeri ise tamamen kırılmıştır. Kuyruk ise, ileri atılmış bulunan arka ayağa paralel olmak üzere ileri doğru resmedilmiştir. Hareket halinde tasvir edilmiş olan aslanın yelesi, kulakları belirgin olup yüz kısmı tahrip olmuştur. Dikkatli bir şekilde bakıldığında eserin önden ve soldan görülebilecek şekilde işlenmiş olması eserin bir kapı girişinde yer alması için yapıldığını düşündürmektedir (Resim 16).

Aslan kabartması benzerleri, Soğmatar'da (Çelik, Mutlu ve Mutlu 2019, 139), Hacıgöz'de (Kulakoğlu, 2001, Resim 11), Sakçagözü'nde (Orthmann 1971, Tafel 49b, 50d, 51e), Sevdili'de (Orthmann 1971, 52a), Till Barsib'de (Orthmann 1971, Tafel 52B) ve Tel Halaf'ta (Orthmann 1971, 52c), Zincirli'de (Orthmann 1971, 68-69, 60b, 61d-e, 62a-e, 64e, 66a, 67a), Domuztepe'de (Orthmann 1971, 6d), Hama'da (Orthmann 1971, 7e), Karkamış'ta (Orthmann 1971, Tafel 36b), Malatya-Arslantepe'de (Orthmann 1971, 39a-c), Maraş'ta (Orthmann 1971, Tafel 44a-b), bulunmaktadır.

3.16. Aslan Başı-Merkez

ADI: Heykel Başı

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 62 cm, gen. 32 cm.

BULUNTU YERİ: Merkez, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 14519), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Geç Hitit sitili / M.Ö. 8. yüzyıl sonları

KAYNAKÇA: Müze envanteri

TANIMI:

Şanlıurfa Müzesinde sergilenen bu eser Geç Hitit karakteristik özellikleri görülmektedir. Baş kısmı ön ayakları ve gövdenin yarısı işlenmiş, yan profilden bakıldığında aslanın ayakları çizgiler ile verilmiştir. Muhtemelen bu aslan başı da kapı veya bir girişe ait olmalıydı. Ağız açık fakat alt ve üst çene kırıktır. Geleneksel sitil içerisinde değerlendirilebilir. Bu esere benzeyen aslan başı örneği Kululu'da tespit edilmiştir (Resim 17).

3.17. Aslan Başı-Siverek

ADI: Heykel Başı

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 12 cm, gen. 20 cm.

BULUNTU YERİ: Siverek, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 14519), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Geç Hitit sitili / M.Ö. 8. yüzyıl sonları

KAYNAKÇA : Müze envanteri

TANIMI:

Şanlıurfa Müzesi'nin deposunda korunan eser, dikdörtgen formunda işlenmiş olan eserde gözler ve burun stilize bir şekilde belirtilmiştir. Çene kısmı işlenmemiş olan

bu heykel parçasında burun kısmının sağ ve sol kısımlarında bulunan çizgiler muhtemelen bıyıklarda kılları vurgulamak amaçlı olduğu gibi burada da tüyleri vurgulamak, belirtmek amaçlı yapılmış olmalıdır. (Resim 18)

3.18. Sfenks - Çamlıdere

ADI:Kabartma

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük.85 cm, gen. 64 cm

BULUNTU YERİ: Çamlıdere, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 14519), Şanlıurfa,Türkiye

DÖNEMİ: Geç Hitit dönemi

KAYNAKÇA: Kulakoğlu, 2003: 65–87.

TANIMI:

Şanlıurfa Müzesinde sergilenen bu sfenks Alacahöyük sfenksleri gibi Hator saç biçimini yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. Mısır sanatına özgü Hathor saç tipi, omuzlardan aşağı inen saç örgülerinin göğüslerde spiral kıvrım yapması olarak da bilinir. Mısır sanatında aynı saç işlenişine sahip kraliçe ve kadın heykelleri bulunmaktadır(Alkım 1974, 89). Boğazköy Yerkapı sfenksleri gibi Şanlıurfa Müzesinde sergilenen eserimiz de koruyucu veya kapı sfenksi işlevi olduğu düşünülmektedir. Bazalt taşından yapılmış Sfenksin sadece baş kısmı sağlam kalmıştır. Sfenks kadın başına ovale yakın bir yüzü ile dolgun yanaklar ve iri gözleri dikkate değer niteliktedir. Sfenksin gözleri ince kalem işçiliğiyle yapılmakla birlikte elmacık kemikleri belirgin bir şekilde görülmektedir. Sfenksin alın üstünde ki saç kısmı hafif kabarık olarak işlenmek birlikte alın basık olarak tasvir edilmiştir. Yukarıda da bekittiğimiz gibi Sfenkste Hator saç biçimi dikkat çekmektedir(Resim 19)(Çizim 7).Sfenksin saçları ortadan ikiye ayrılmış olarak tasvir edilmiştir. Sfenksin kulakları oldukça büyük betimlenmekle birlikte saçların devamının kulakların arkasından göğüs üzerinde spiral olarak son bulduğu anlaşılmaktadır. Sfenkslerin ağzı tahrip edildiği için betimleme yapılamıyor. Boynunda boynuna yapışık sarkık olmayan boyunluk veya bir kolye işlenmiştir. Bu esere benzeyen sfenks örneği Maraş'ta

(Orthmann 1971, Tafel 47 a ve b) ve Kululu’da tespit edilmiştir. Sfenks en basit anlamıyla, bir insanın başına ve bir aslanın gövdesine sahip, kimi zaman kanatlı, kimi zaman da kanatsız olarak tasvir edilmiş mitolojik bir yaratıktır. Kuyruğu çoğu zaman aslankuyruğu şeklindedir. Ancak, kuş-başı veya yılan-başı şeklinde sonlanan kuyruk şekilleriyle de gösterilmiştir. Anadolu’da Hitit İmparatorluk Dönemi kapı heykellerinde çeşitli sfenks tasvirlerine rastlamak mümkündür. Özellikle Alacahöyük’te şehir kapısının dışındaki sfenkslerin Mısır tarzında işlenmiş olduğu görülmektedir(Canby 1975, 243).

Sfenksler geniş bir coğrafi alanda çeşitli tasvirli eserler üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle “düşsel varlıklar” arasında dikkat çeken sfenkslerin kökeni üzerinde çeşitli bilim adamları tarafından farklı yorumlar dikkat çekmektedir. Mezopotamya, Mısır ve Anadolu tasvir sanatında çeşitli dönemlerde sevilerek işlenen motiflerden birisi de sfenks tasvirleridir. M.Ö. 2. Bin’de Suriye-Hitit Üslubu’nda işlenmiş olan bir mühür üzerinde ilk kez dişi sfenks tasviri dikkat çekiyor(Oral 2021, 398).

3.19. Lamassu–Aslanlı

ADI: Kabartma

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 205 cm, gen. 75 cm.

BULUNTU YERİ: Hilvan, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 4), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Yeni Asur dönemi

KAYNAKÇA : Kulakoğlu, 2003, s.72, Orthmann, W., 1975, fig. 176.

TANIMI:

Lamassu Şanlıurfa ili, Hilvan ilçesine bağlı Aslanlı Köyünde bulunmuştur. Kırık ve eksik olan bu rölyefin sadece dizden itibaren alt kısmı korunmuştur. Büyük bir bazalta işlenen eser, önden ve yanlardan görülebilecek şekilde işlenmiştir. Yanlardan bakıldığında dört ayak, önden bakıldığında ise toplamda beş ayak görülmesi Lamassu olduğunu göstermektedir(Resim 20)(Çizim 7).Lamassu rölyefleri

Yeni Asur döneminde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle tapınak veya saray kapılarında koruyucu olarak kapı eşiklerine yapılan bir tür heykeldir. İnsan başı aklı, aslan veya boğa başı gücü, kanatları ise özgürlüğü sembolize etmektedir. Asur da gücü sembolize etmektedir. Asur saray girişleri, önemli kapı girişi ve geçişlerde kullanarak kötü ruhları uzak tutuyorlardı.

3.20. Karşılıklı Duran İki Kişi Steli

ADI:Stel

CİNSİ: Kalker

ÖLÇÜLERİ: yük. 69 cm, gen. 38 cm.

BULUNTU YERİ: Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. Bilinmiyor), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: M.Ö. 8. yy'ın sonu ile 7. yy'ın başı

KAYNAKÇA: Kulakoğlu, 2003, s.74

TANIMI:

Eserin üzerinde iki insan kabartması görülmektedir. Karşılıklı ayakta duran iki kişi birbirine doğru yönelmiş stel kabartma tekniğiyle resmedilmiştir. Sağ tarafta duran sağ profilden işlenmiş, sağ elini öne doğru dirsekten yukarı doğru kaldırmış elinde kap? Gibi bir cisim tutmaktadır. Sol elini karşısında duran kişiye doğru dik uzatmıştır. Uzun saçlı saçları ensesinde toparlanmış uzun sakalları lüleler şeklinde işlenmiştir. Bol giysi kolları dirsekten ayakların üst kısmına kadar uzamaktadır beline geniş bir kemer sarılmış kemerin fazla kısmı sol kalça üzerinden aşağı doğru bırakılmıştır. Karşısındaki kişi sakalsız gür saçlı fakat saçlar enseden toparlanıp aşağı sarkıtılmış sol profilden işlenmiş bir kadın betimi işlenmiştir. Sağ elini öne doğru dirsekten kırarak yukarı doğru bir nesne tutmaktadır. Sol elini öne doğru uzatmıştır. Uzun bol giysilidir. Her iki figürünün öne doğru bir şeyle tutması geleneksel sitil özelliği taşımaktadır. Fakat sakal saç ve giysi Asurlaşmış sitili yansıtmaktadır. Saçlı sağda duran karşısındakine göre daha iri işlenmiş saçları ensede toplanırken karşısındakinde saçlar ensede toplanıp aşağı sarkıtılmıştır. Her iki figürün elbise ve elbise kıvrımları farklı işlenmiştir. Her iki figür genel hatlarıyla değerlendirildiğinde zengin bir ailenin mezar

steli olduğu düşünülüyor. Stil açısından değerlendirildiğinde Asur sanatının taşra sanatına ait olduğu düşünülmektedir. Bu eser M.Ö. 8. yy'ın sonu ile 7. yy'ın başına tarihlenebilmektedir (Kulakoğlu, 2003, 74) (Resim 21)(Çizim 8).

3.21. Ayakta Duran Tek Kişinin Bulunduğu Stel

ADI: Stel

CİNSİ: Kalker

ÖLÇÜLERİ: yük. 90 cm, gen. 43 cm.

BULUNTU YERİ: Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. Bilinmiyor.), Şanlıurfa,Türkiye

DÖNEMİ: M.Ö. 8. yy'ın sonu ile 7. yy'ın başı

KAYNAKÇA : Kulakoğlu, 2003, 74

TANIMI:

Sağ profilden sola dönük olarak işlenmiş, sağ elini öne doğru dirsekten yukarı doğru kaldırmış elinde tas? gibi bir cisim tutmaktadır. Sol elini ise aşağı doğru dik uzatmış olup parmakları kapalıdır. Uzun lüleli saçlı saçları ensesinde toparlanmış uçları bükümler oluşturmuştur. Uzun sakalları lüleler şeklinde işlenmiştir. Bol giysi kolları dirsekten ayakların üst kısmına kadar uzamaktadır. Beline geniş bir kemer sarılmış kemerin fazla sarılı kısmın altından sol kalça üzerinden aşağı doğru bırakılmıştır. Ayak bileklerine kadar giysili olup ayağında bir çeşit sandalet giymektedir. Stil açısından Asur sanatının taşra sanatına ait olduğu düşünülmektedir. Bu eser M.Ö. 8. yy'ın sonu ile 7. yy'ın başına tarihlenebilmektedir (Kulakoğlu, 2003, 73). (Resim 22)(Çizim 9).

3.22. Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 1

ADI: Kabartma

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 90 cm, gen. 43 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 12976), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Asurlaşmış Geç Hitit Dönemi

KAYNAKÇA : Kulakoğlu, 2011, 477

TANIMI:

Arka yüzünün iki yan kenarı düzleştirilmiş, ancak arkası kabaca bombeli olarak bırakılmıştır(Kulakoğlu, 2011, 477).Ortostadın üst kenarındaki iki dikdörtgen zıvana deliği, bunun üzerinde başka bir yapı elamanının olduğunu göstermektedir. Söz konusu eserin alt kısmı kırık durumdadır. Eserin üzerinde bir erkek kabartması görülmektedir. Bazalt taşla işlenen rölyef bir savaşçıyı ifade etmektedir. Sol elini dirsekten yukarı doğru kırarak eliyle yay tutmaktadır. Sağ profilden işlenmiş sol ayak bir adım öne doğru atmış durumdadır. Sağ elini vücudun arkasından paralel bir şekilde aşağı sarkmış elinde ok tutmaktadır. Sağ omuzun üstünden sol koltuk altından geçen kemer ile okların konulduğu kabza sırtta oklar ile birlikte işlenmiştir. Ayağındaki çarık uçları hafif yukarı doğru verilmiş Hitit heykeltıraşlık sanatının geleneksel sitil özelliğini taşımaktadır. Saçlar bukleli enseye doğru uzamakta sakallar uzun lüleli işlenmiş olması Hitit heykeltıraşlık sanatının geleneksel sitilin az Asurlaşmış özelliklerini taşımaktadır. Bıyık ve ağız kısmı kısmen tahrip olduğundan anlaşılmamaktadır. Giysi kısa kollu işlenmiş ayak dirseklerin üzerinden ve belde sıkı bir kemer ile sıkıştırılmış. Geleneksel sitil özelliğindedir.(Resim 23)(Çizim 10).

Eserimizin, Geç Hitit Dönemi sanatı özelliklerini gösteren örnekleri, Karatepe, Karasu, Karkamış, Kültepe, Malatya, Maraş, Pancarlı ve Zincirli bulunmuş olan kabartmalılar üzerindeki figürler ile benzerlik göstermektedir (Orthmann, 1971, s. 90/259/260-Karatepe B/3, Karasu 1, Karkamış H/5, Kültepe 1, Malatya A/9b, Maraş B/9, B/16, Pancarlı 1, Zincirli B/33).

3.23. Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 2

ADI:Kabartma

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 115 cm, gen. 75 cm.

BULUNTU YERİ: Merkez, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 12975), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Asurlaşmış Geç Hitit Dönemi

KAYNAKÇA : Kulakoğlu, 2011, 477

TANIMI:

Şanlıurfa şehir merkezinde DSI'nin yaptığı bir çalışma sırasında bulunmuştur. Sağ profilden; sol eliyle yay sağ eliyle ok tutmaktadır. Sol ayağını bir adım atar şeklinde öne atmış giydiği giysi sol ayağın diz üstünden sağ ayağı ayak bileğine kadar bir birini dikey olarak takip eden giysi üzerindeki kıvrımlar oluşmuştur. Baş kısmında tahribatlar oluşmuş yüz ifadesi tam belirgin değildir. Sol omuzuna paralel ok fırlatacağı hedefe doğru bakmaktadır. Belinde geniş bir kemer sarmış kemer fazlası belin arka tarafına vermiştir. Eser özelliklerine bakıldığında Az Asurlaşmış geleneksel sitil heykeltıraşlık özellikler göstermektedir. Giymiş olduğu elbise, elindeki yay ve okuyla bir tanrı olabileceği düşünülmektedir(Müze envanteri). (Resim 24)(Çizim 11)

3.24. Ok Atan Savaşçı Steli

ADI:Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 115 cm, gen. 75 cm.

BULUNTU YERİ: Zeynep–Tilemmar, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Adana Müzesi(Env. No 350 (1646)), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Aramileşmiş-Fenikeleşmiş Geç Hitit Stili M.Ö. 8. yy.'ın sonu 7. yy.'ın başı

KAYNAKÇA: Doğan 2011, 52

TANIMI:

Bazalt malzemeden yapılmış olan söz konusu eserin alt kısmı kırıktır, eser yıpranmış ve bir platforma oturtulmuş durumdadır. Eserde üzerinde ok atar vaziyette, ayakta bir erkek kabartması görülmektedir. Müze envanterinde eserin üzerinde; profilden gösterilmiş iki savaşçı olduğu söylenmektedir. Bu figürlerden birinin ok atar vaziyette gösterildiği, diğerinin ise bindikleri arabayı idare ettiği sergilemektedir. Her iki figüründe kısa, uçları püsküllü tunik giymiş olduğu ile arabayı idare eden figürün başlığının bir bölümünün ve eserin bazı kısımlarının kırık durumda olduğu da bildirilmektedir(Doğan 2011, 52).Eserin pozisyonundaki duruşu benzeri Geç Hitit Dönemi Aramileşmiş-Fenikeleşmiş Geç Hitit Stili özelliklerini yansıtan Karkamış, Malatya ve Zincirli buluntuları arasında rastlanılmaktadır(Orthmann, 1971, Tafel 75c, 37a ve b, Tafel 42 a ve b).(Resim 25)(Çizim 12).

3.25. Asurnasirpal ? Rölyefi 1

ADI:Kabartma

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 48 cm, gen. 42 cm.

BULUNTU YERİ: Merkez, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 12976), Şanlıurfa,Türkiye

DÖNEMİ: Asurlaşmış Geç Hitit sitili

KAYNAKÇA: Layard, 1849, 2;
https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1850-1228-8).

TANIMI:

Bazalt taşından yapılan fakat tahribat sonucu kırılmış sadece baş kısmı sağlam kalmıştır. Başlığı ve bukleli saçların omuz üstünde kıvrımlar oluşturmuştur. Kulağında küpeler bulunmaktadır. Boynunda geniş olmayan iki adet kolye işlenmiş alt taraftaki kolyeye iki adet amulet vardır. Uzun sakalları kıvrımlar ve örgüler işlenmiş kısa sakallıdır. Sakal, bıyık, saç ve başlık Asurlaşmış Geç Hitit sitilini yansıtmaktadır.(Resim 26)

Asurnasirpal Rölyefi 1'e benzeyen; British Müzesi'nde yer alan ve kralın içki sahnesi olarak adlandırılan eserdir. Bu eser, Kalhu Sarayı'nın Kuzeybatı iç avlusunu kuşatan şölen ve tören dairelerinin birinin ön salonunda kral tahtında oturur şekilde, nakışlı giysiler giymiş olan kral elinde içki kabı, yapılan tek kişilik koltukta oturmakta önünde ve arkasında hizmet eden figürünler ayakta durmaktadır. Bu sahnede duran kişi Asurnasirpal olarak düşünülmektedir (Layard, 1849, 2; https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1850-1228-8).

3.26. Asurnasirpal ? Rölyefi 2

ADI:Kabartma

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 44 cm, gen. 20 cm.

BULUNTU YERİ: Merkez, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 12975), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Asurlaşmış Geç Hitit stili

KAYNAKÇA : Müze envanteri, Ellis 1968, ilust. 26; Toptaş 2020, 12,

TANIMI:

Eserde ayakta tümüyle cepheden verilmiş bir erkek betimi vardır. Bu figürün başının üstünde iki eliyle bir sepet tutmaktadır. Başında bir polos, uzun saç, uzun sakalı, uzun elbiseli olarak betimlenmiştir. Uzun elbisesi ayak bilelerine kadar düşmektedir. İki kolunu yukarı doğru kaldırmış ve parmakları açık bir şekilde yuvarlak bir sepet tutmaktadır(Resim 27).

Krallar çıktıkları başarılı seferlerden sonra ele geçirilen ganimet ve haracın bir kısmını tapınakların inşasına ve onarımına ayırdıklarını belirtmektedirler. Bu anlayış biçimi sanat eserlerine de yansdığı görülmektedir. Örneğin, Asurbanipal'in kutsal inşaat projeleri sırasında, çıkan hafriyatı başındaki bir sepetle taşıırken tasvir edilmiştir. Bu gibi sahneler kralın hem dinî görevlerine hem de alçakgönüllülüğüne işaret ettiğini bilinmektedir(Ellis 1968, ilust. 26; Toptaş 2020, s. 12, Şekil 1). Bu tespitlerden yola çıkarak ele almış olduğumuz eserdeki betimde Asurbanipal olduğunu ve başında taşımış olduğu sepet ile kutsal yapının yapımına yardım ettiği düşünülmektedir.

3.27. Kral Nabonidus Steli1

ADI: Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 170 cm, gen. 100 cm, kal. 25 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 4), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Yeni Babil M.Ö. 612-330

KAYNAKÇA: Müze envanteri, Novotny 2003, 21, (Özfırat 2005, 71).

Tanımı:

Harran ilk kez Asur Kralı III. Salmanassar döneminde (M.Ö. 858-824) Asur Devleti'nin bir eyaleti haline vergi alınmaya başlanmış bir kentti. Kentindeki tapınağın ilk restorasyonu Mari mektuplarından bahsediliyor. Bu kralına yazıtında; *“Assurnasirpal II'nin oğlu, Salmanassar III Harran şehri içinde Tanrı Sin'in tapınağı olarak bir E.HUL.HUL yaptırdı”* yazıldığı bildirilmektedir.(Novotny 2003,21). Ayrıca, kral Asarhaddon (M.Ö. 680-669) Dönemi'nde kralın, M.Ö. 671 yılında sona eren Mısır seferine giderken tapınağa geldiği kral Assurbanipal'e hitaben yazmış olduğu mektuptan bilinmektedir. Tapınağın yeni baştan inşaatına ise Asur kralı Assurbanipal (M.Ö. 668-631) döneminde olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde Ninive'de ortaya çıkarılan bir yazıtta tapınağın Yeni Asur kutsal mekânı haline getirildiği bilinmektedir(Özfırat 2005, 71).

Assurbanipal'in krallığında başlarda Harran'daki bir ayaklanmayı bastırdığı için küçük erkek kardeşinin yüksek rahibi olduğu Harran'daki Sin tapınağını onardığı ifade etmiştir. Fakat Harran'da bulunan bir stelin üzerinde belirtildiği üzere tapınağın M.Ö. 610 yılında Harran işgalciler tarafından tahribata uğrattığı anlaşılmaktadır(Özfırat 2005, 72). Daha sonra Babil kralı Nabonid'in, saltanatının on birinci yılında, annesinin rahibi olduğu Harran'daki Sin tapınağını restorasyonun gerçekleştirilmektedir(Llyod-Brice 1951, 88; Prag 1971, 72). Tapınak bu dönemde büyük oranda yenilenmiştir. Bu durumun anlatıldığı olaylar ise biri Eski Harran'da, diğer üçü Harran Ulu Camii'nde bulunan, ikisi ise Nabonid'in annesi

Adda-guppi'ye, diğer ikisi de Nabonid'e ait olan dört adet stelde anlatılmaktadır(Resim 28).Söz konusu toplam bu dört stel ilk olarak Ay Tanrısının tapınağının dört köşesine yerleştirilmiş stellerdir. Stellerin birinde yazıtta şöyle ifade eder; “*Harran'daki ay tanrısı Sin'in tapınağını onartan Nabonidus'un annesi, bütün hayatı boyunca kendini Ay tanrısına adanmıştır*” (Gadd 1958,38) yazılıdır. Yine Harran'da bulunan diğer bir yazıtta; Sin “šar-ilānē” ve “bêl-ilāni” olarak anılmaktadır (Nöldeke 1898, 91; Drijvers 1973, 5; Pognon 1907, 35).

Birbirinin benzeri olan stellerde iki farklı tür yazıt bulunmaktadır. Adda-guppi'ye ait olanda Sin'in kendisine rüyasında görüldüğü ve oğlu Nabonid'in tapınağı eski durumundan daha iyi yapacağını ve kusursuz bir E.HUL.HUL inşa ettiğine şahitlik ettiğine yönelik sözleri geçtiği bilinmektedir.

Ayakta sağa dönük sol profilden işlenmiştir. Sağ ayağını bir adım önde hareketlilik kazandırmıştır. Kollardan başlayan uzun giysi ayak topukları seviyesine kadar uzamaktadır. Sağ elini öne uzatmış dirsekten kırarak yukarı doğru bir nesne tutmaktadır. Uzun giysisi bedenine sarmış ön tarafta üst üste geçmiştir. Giysinin kenarlarında detaylı bir işçilik yapılmıştır. Çünkü bedenin üstünde giysinin kenarları kumaş püsküllü gibi işlenmiştir. Sol eliyle kendi boyundan uzun çeltikli bir asa tutmaktadır. Gür sakallı ve saçlı işlenmiştir. Fakat başında ve yüz kısmı tahrip olduğundan net olarak anlaşılmamaktadır. Önünde yüksekte duran Ay Tanrısı Sin'in simgesi, Tanrı Şamaşın Simgesi güneş ve Baş Tanrı Asur simgesi bulunmaktadır. Çivi yazı yazıtı yer almaktadır. Diğer benzer Nabonid'e ait olan yazıtta ise “*Harran'daki Sin Tapınağı E.HUL.HUL.'u yeni baştan yaptım*” şeklinde ifade etmektedir(Özfırat 2005, 72; Gadd, 1958). Tapınağın yeniden inşasının kralın hükümdarlığının on birinci senesinde tamamlanmış olduğu ve inşa edilmiş olan bu son tapınağın kullanım süresi hakkında bilgiye ulaşılamamaktadır. Harran'daki Ay kültü önemini sonrasında Roma Dönemi'ndemuhafaza edilmiş ancak cinsiyeti ile ilgili net bir bilgiye ulaşılamamaktadır (Özfırat 2005, 73-74).

Şanlıurfa İli Harran İlçesinden bulunmuştur. Mono blok bazalt taştan yapılan stel 196 cm yüksekliğinde, 100 cm genişliğinde ve 25 cm kalınlığındadır. Ayakta sağa dönük sol profilden işlenmiştir. Sağ ayağını bir adım önde hareketlilik kazandırmıştır. Kollardan başlayan uzun giysi ayak topukları seviyesine kadar uzamaktadır. Sağ elini öne uzatmış dirsekten kırarak yukarı doğru bir nesne tutmaktadır. Uzun giysisi

bedenine sarmış ön tarafta üst üste geçmiştir. Giysinin kenarlarında detaylı bir işçilik yapılmıştır. Çünkü bedenin üstünde giysinin kenarları kumaş püsküllü gibi işlenmiştir. Sol eliyle kendi boyundan uzun çeltikli bir asa tutmaktadır. Gür sakallı ve saçlı işlenmiştir. Fakat başında ve yüz kısmı tahrip olduğundan net olarak anlaşılmamaktadır. Önünde yüksekte duran Ay Tanrısı Sin'in simgesi, Tanrı Şamaşın Simgesi güneş ve Baş Tanrı Asur simgesi bulunmaktadır. Çivi yazı yazıtı yer almaktadır. Kral Nabonidus Steli 1'e benzeyen ve British Müzesinde yer alan bir stel ile çok benzemektedir. Bu stel Nabonid'e atfedilmiş olup, stelin ön yüzünde bir kral figürü ve astronomik semboller (İştar-Venüs'ün yıldızı, güneş tanrısı Şamaş'ın kanatlı diski ve ay tanrısı Sin'in hilal; ikincisi en büyüğü, üstünlüğü gösteren), Kral konik bir başlık ve ayak bileklerine kadar uzanan saçaklı bir giysi giyer. Kaldırdığı sağ elinde kısa silindirik bir nesne tutar ve sol eliyle ucu yere dayalı halkalı bir asa veya sancağı destekler. Bu betimler ve duruş itibariyle eserimize çok benzemektedir. Eserin nerde bulunduğu bilinmemektedir. Ancak, betim ve duruş itibariyle Harran'daki Kral Nabonidus stellerine olan benzerliklerden yola çıkarak eserin Harran'da olması muhtemeldir.

3.28. Kral Nabonidus Steli 2

ADI: Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 196 cm, gen. 100 cm, kal. 25 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 3), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Yeni Babil M.Ö. 612-330

KAYNAKÇA: Müze envanteri, Novotny 2003, 21, Özfiat 2005, 71.

Tanımı:

Ayakta sağa dönük sol profilden işlenmiştir. Sağ ayağını bir adın önde hareketlilik kazandırmıştır. Kollardan başlayan uzun giysi ayak topukları seviyesine kadar uzamaktadır. Sağ elini öne uzatmış dirsekten kırarak yukarı doğru bir nesne tutmaktadır. Uzun giysisi bedenine sarmış ön tarafta üst üste geçmiştir. Giysinin

kenarlarında detaylı bir işçilik yapılmıştır. Çünkü bedenın üstünde giysinin kenarları kumaş püsküllü gibi işlenmiştir. Sol eliyle kendi boyundan uzun çeltikli bir asa tutmaktadır. Gür sakallı ve saçlı işlenmiştir. Başında huniye benzeyen bir başlık bulunmaktadır. Önünde yüksekte duran Ay Tanrısı Sin'in simgesi, Tanrı Şamaşın Simgesi güneş ve Baş Tanrı Asur simgesi bulunmaktadır. Alt tarafında üç farklı yerden kırılmış çivi yazı yazıtı yer almaktadır. (Resim 29)

3.29. Kral Nabonidus Steli 3

ADI:Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 140 cm, gen. 95 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 3), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Yeni Babil M.Ö. 612-330

KAYNAKÇA: Müze envanteri, Novotny 2003, 21, (Özfırat 2005, 71).

Tanımı:

Stel çivi yazıtlı kısmı kırık yazıt iyi korunmuştur. Fakat yazıların üst tarafında figürlerin dizden aşağı kısmı görölmektedir. Ayakların üste kadar inen bol ve geniş giysili sağ profilden işlenmiştir. Bu dört figürünün önlerinde Tahrip olmuş bir heykel veya nesne vardır. Stel Sin Tapınağına Adanmış stellerden olmalıydı. Şanlıurfa İli Harran İlçesinden bulunmuştur.(Resim30).

3.30. Sin Tapınağı Adak Steli

ADI: Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 176 cm, gen. 58.5 cm, kal. 34.4 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi(Env. No. 23527), Şanlıurfa, Türkiye

DÖNEMİ: Yeni Babil M.Ö. 612-330

KAYNAKÇA: Müze envanteri, Novotny 2003, 21. Özırat 2005, 71. Price 1910, 309

Tanımı:

Ay Tanrısı Sin, Mezopotamya'nın en fazla tapınım gören tanrılar arasında yer almaktadır (Özfırat 2005,72). Özellikle Asur ve Babil dönemlerinde dini inanışında önemli rol oynamaktadır (Price 1910, 309). Ay'ın efendisi sonsuzluğun ve bereket sembolüdür. Koruyucu tanrı olma özelliği vardır ve hilal motifi ile sembolize edilmiştir(Özfırat 2005,72-73).Sin'in sembolü olan hilal, Mezopotamya'nın erken dönem sanatında güneşi simgelemektedir; geç dönemde ise hilal, bir sütunun üzerinde gösterilmiştir. Ayrıca Ay tanrısının mühürlerde hilal içinde gösterildiği örnekler de bulunmaktadır(Ward 1910, 395). Hilal şeklindeki eril, dolunayken dişil özelliklerine bürünürken Hilal şeklinde olduğunda boğa ile özdeşleştirilmiştir (Tamara 1992, 25). Sin dolunayken ya da dişilken, "Ningal" adı ile ayın eril yanının karısı pozisyonundadır (Tamara 1992, 27). Sin, dişilken bereketin ve doğurganlığın sembolüdür. Dünya üzerinde var oluşu devam ettiren Ay'ın bu yönünün olduğu düşünülmektedir. Ay'ın bu özelliğine insan kurban edildiği biliniyor. Öte yandan kutsal su ve balık kültü de Ay'ın bu yönü ile ilişkilidir(Demirci 2005, 119).

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Harran Ulu Camii'nde bulunan, ikisi Nabonid'in annesi Adda-guppi'ye, diğer ikisi de Nabonid'e ait olan toplam dört adet stel bilinmektedir. Bu stellerden bir tanesi de Sin Tapınağına ait Adak Stelidir(Resim 31).

Mono blok bazalt taştan yapılan stele Ay Tanrısı Sinin sembolü işlenmiş bu nedenle Ay Tanrısı Sin'in tapınağına adanmış olarak düşünülmüştür. Üzerinde Ay Tanrısı Sin'in simgesi olması amacıyla tapınak steli denilmiş fakat insitu olarak Tapınak içinde veya önünde ele geçmemiştir. Sin Tapınağının varlığı bilinmesine rağmen her hangi bir yerde veya arkeolojik kazılarda rastlanılmamıştır. Stel muhtemelen bir kaideye oturacak şekilde tasarlanmıştır. Altan yukarıya doğru incelen en üste ise bir daire şeklinde tasarlanmıştır. İki farklı yerinden kırılmış olup üç parça halinde birleştirilmiştir.

3.31. Tanrı kabartmalı Sin Steli (Asur)

ADI: Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 166 cm, gen. 70 cm.

BULUNTU YERİ: Anas, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Env. No.11057), Ankara, Türkiye

DÖNEMİ: Geç Asur M.Ö. 8 yy

KAYNAKÇA: Müze envanteri, (Çambel 1951: 251; Börker-Klähn 1982: 221: 240; Keel 1994: 142), (Börker-Klähn 1982: 223)

TANIMI:

Üst kısmı yuvarlak alt kısmı kısmen düz, arkası işlenerek balıksırtı yapılmış cephesi taş sathı oyularak düzlenmiş, taşın bazı kısımları harici tesirlerle bozulmuş ve kireçlenmiştir. Üst kısmı yuvarlatılmış, dikdörtgen biçimli stelin ön yüzünde kabartma olarak yapılmış, Muşuşu(yılan-ejder) üzerinde ayakta duran, uzun elbisesi, başında boynuzlu bir polos, sakalı ve uzun saçlı olarak betimlenmiş ‘‘Yazıcı Tanrı’’ Nabu tasviri yer almaktadır. Muşuşu oturur bir vaziyete sağ tarafa yönelmiş olarak işlenmiştir (Resim 32). Muşuşu’nun üstünde betimlenen Sağ profilden işlenen Tanrı Nabu, sırtında bir yay, sağ elinde kulplu kıvrık bir asa (muhtemelen orak), belinde kılıç ve sol elinde kıvrımlı bir nesne tutmaktadır. Başının üst tarafında oldukça tahrip olmuş, muhtemelen Tanrıça İştâr’ın sembolü olan yıldız kabartması, onun yanında ise Tanrı Asur’un sembolü olan kanatlı güneş kursu kabartması yer almaktadır. Tanrı figürünün önünde ise, ucu hilal biçimli, hilal altından sarkan parçalarının gösterdiği standartta takılı olarak yapılmış Ay Tanrısı Sin’in sembolü bulunmaktadır (Çambel 1951: 251; Börker-Klähn 1982: 221: 240; Keel 1994: 142, 143). Bu eserde yer alan hayvan ve figürün benzeri M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen üzerinde Tanrı Asur’un kabartmasının yer aldığı Musul stelinde(Börker-Klähn 1982: 223: 243) tespit edilmiştir. Ay Tanrısı Sin’in sembolüne benzer eserler ise; Aşağı Yarımca steli (Özfırat 2005, 75-76) (Llyod-Brice, 1951,80,108; Smith 1952, 45; Novotny 2003,54; Segal 1957, 518), M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen Tavale Köyü Steli (Donbaz 1990: 5, 7, 9: 4), Halep’in Arne

yerleşiminde bulunan ve M.Ö. 8.-7. yüzyıla tarihlenen Arne steli veya Aran steli (Keel 1994, 181), Tell Ahmar yakınlarındaki Zaraqotaq köyünde bulunan ve M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen Zaraqotaq Steli (Keel 1994: 5), M.Ö. 8.-7. yüzyıla tarihlenen Yeni Asur dönemi stelindeki (Börker-Klähn 1982: 222: N240), Harran’a 50 km uzaklıkta bulunan Qaruz’da bir kuyu içerisinde bulunan ve M.Ö. 8. ya da 7. yüzyıl aralığına tarihlendirilen Qaruz steli (Kohlmeyer 1992: 96; (Keel 1994: 140: 4), Asur’ da bir evin banyosunda bulunan ve M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen üzerinde Tanrı Asur’un kabartmasının yer aldığı Musul steli (Börker-Klähn 1982: 223: 243) ile benzerlik göstermektedir.

3.32. Aşağı Yarımca Steli

ADI:Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 133 cm, gen. 48 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Env. No.11240), Ankara, Türkiye

DÖNEMİ: Yeni Asur M.Ö. 8 yy

KAYNAKÇA : (Özfırat 2005, 75-76) (Llyod-Brice, 1951, 80,108; Smith 1952, 45; Novotny 2003,54; Segal 1957, 518)

TANIMI:

Bir kaide ve püsküllü standart üzerine yerleştirilen Tanrı Sin’in sembolü hilal, Harran’daki Sin kültü nedeniyle Güneydoğu Anadolu çevresinde M.Ö. 9. yy’dan itibaren Yeni Asur kabartmalarında öne çıkmıştır. III. Adad-nirari dönemine ait Pazarcık stelinde (Oates 2001: Fig. 138), III. Tiglat-pileser dönemine tarihlenen Til-Barsip stelinde (Donbaz 1990), Sanherib dönemine tarihlenen Aşağı Yarımca stelinde (Börker-Klähn 1982: Lev. 240; Sevin 2010: 111), Asurbanipal dönemine ilişkin Sultantepe stelinde (Gadd 1951) ve MÖ 7. yy’a tarihlenen Gaziantep’teki Göktaş steli (Lloyd – Gökçe 1953) bu eserlerin en önemli örnekleridir. Şanlıurfa İlinin Harran İlçesinin 4 km. yakında yer alan Aşağı Yarımca yerleşmesinde bulunmuştur. Anadolu

Medeniyetler Müzesinde sergilenen stel 1949 yılında keşfedilmiştir. Bazalt Taş üzerine iki basamaklı bir kaide üzerinde yükselen sütun üzerine Ay Tanrısı Sin'in sembolü olan hilal taşıyan stel iki yandan sarkan püsküller yer almaktadır. Bu standartın hilal kısmının aşağısından başlamak ve sonuna kadar devam etmek üzere yazılmış Asur çivi yazısı toplam 16 satırlık yazıt yer alır. Bu yazıtlarda Ay Tansı Sin'in ismi 1. ve 14. Satırda, Asur kralı Sanherip ve Harran ismi 3. Satırda okunabilmektedir. Aşağı Yarımca sin steli muhtemelen Ay Tansı Sin Tapınağına ait bir stel olduğu düşünülmektedir. (Resim 33)III. Tiglat-pileser dönemine tarihlenen Gisgis (Kesentaş) kabartmasında alçak kabartma tekniğinde ve çizgi bezeme ile işlenmiş karışık yaratık üzerinde püsküllü bir standart ve Tanrı Sin'in sembolü hilalden oluşan bir düzenleme (Köroğlu 2014, 2-8) söz konusu bu eserimizle ile benzerlik göstermektedir. Özellikle iki basamak üzerinde yer alan püskülü standart ve standartın üstündeki Tanrı Sin'nin sembolü olan hilal Aşağı Yarımca stelindekiyle neredeyse aynıdır. Pazarcık steli hilal betimi (Köroğlu 2018, fig.11.a), yani hilal kısmının kendisi Aşağı Yarımca steline benzemektedir. Aşağı Yarımca steli genel olarak; Tavale Köyü Steli(Donbaz 1990: 5, 7, 9: 4), Arne steli veya Aran steli (Keel 1994, 181), Zaraqotaq Steli (Keel 1994: 5), Yeni Asur dönemi stelindeki (Börker-Klähn 1982: 222: N240), Qaruz steli (Kohlmeyer 1992: 96; (Keel 1994: 140: 4), Musul steli(Börker-Klähn 1982: 223: 243) gibi eserlerde görülen standart ve standartın üstünde bulunan hilal ile benzemektedir.

3.33. Sultantepe Steli

ADI:Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 110 cm, gen. 36 cm.

BULUNTU YERİ: Sultantepe, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Env. No.11240), Ankara, Türkiye

DÖNEMİ: Geç Asur M.Ö. 7 yy

KAYNAKÇA : (Lloyd, Gökçe 1953: 40). (Özfırat 2005, 77-78) (Albayrak-Mutlu 2018)

TANIMI:

İki parça halinde günümüze ulaşan stel üzerinde iki basamaklı kaide üstünde Ay Tanrısı Sin'in sembolü olan hilal taşıyan iki yandan sarkan ve standart püsküller yer alır. Yeni Asur Dönemi'nin sonlarına M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bu stel, Aşağı Yarımca ve Sultantepe stelerinden farklı olarak sadece Ay Tanrısı olan Sin'in sembolü hilali taşıyan standart yalnız başına işlenmiş olmaları açısından farklılık göstermektedir. Eserimiz günümüzde Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir(Lloyd, Gökçe 1953: 40)(Çizim 13).

M.Ö. 7. yy'a tarihlenen Göktaş Köyü stelindeki hilalin boyutu ve betimi (Börker-Klähn 1982, 223), Sultantepe steline benzemektedir. Ayrıca, III. Tiglat-pileser dönemine tarihlenen Gisgis (Kesentaş) kabartmasında karışık yaratık üzerinde püsküllü bir standart ve Tanrı Sin'in sembolü ile (Koroğlu 2014, 2-8) benzerlik göstermektedir. Özellikle iki basamak üzerinde yer alan püskülü standart ve standartın üstündeki Tanrı Sin'nin sembolü olan hilal Aşağı Yarımca ve Sultantepe steliyle neredeyse aynıdır. Bu eserlerin dışında; Tavale Köyü Steli(Donbaz 1990: 5, 7, 9: 4), Arne steli (Keel 1994, 181), Zaraqotaq Steli (Keel 1994: 5), Yeni Asur dönemi stelindeki (Börker-Klähn 1982: 222: N240), Qaruz steli (Kohlmeyer 1992: 96; (Keel 1994: 140: 4), Musul steli(Börker-Klähn 1982: 223: 243) gibi eserlerle de benzerlik göstermektedir.

3.34. Ay Tanrısı Simgeli Levha

ADI:Levha

CİNSİ: Kireç taşı

ÖLÇÜLERİ: yük. 28 cm, gen. 15 cm.

BULUNTU YERİ: Sultantepe, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi (Env. No.14130), Şanlıurfa/Türkiye

DÖNEMİ: Geç Asur M.Ö. 8 yy

KAYNAKÇA : Müze envanteri

TANIMI:

Tek parça kalkerden elle yontulup şekillendirilmesiyle oluşturan bir taş levhadır. Eser elips formunda stel şeklinde işlenmiştir. Eserin ön yüzeyinde ki levha kısmında iki basamaklı bir kaide üzerinde yükselen sütun üzerine Ay Tanrısı olan Sin'in sembolü olan hilali taşıyan stel iki yandan sarkan püsküller yer alır. Sağında güneş tanrıçası İştâr'ın simgesi olan güneş kabartması, sağında ise muhtemelen tanrı Nabu'yu betimleyen bir kanatlı yılan-ejder kabartması yer alır. Arka yüzeyi ise hafif bombeli olup pürüzsüzdür. Ön yüzeyinin bir tarafı kırık ve noksandır. Bu stel, Sultantepe, Aşağı Yarımca ve Harran sin stelerinde olduğu gibi, Ay Tansı Sin Tapınağına ait bir stel olduğu düşünülmektedir(Resim 34).Bu steldeki iki basamak üzerinde bulunan standart ve standartın üstündeki hilal betimi, Aşağı Yarımca steli, Sultantepe steli ve Gısgis (Kesentaş) kabartması(Köroğlu 2014, 2-8) ile neredeyse aynıdır. Bu eserler dışında; Tavale Köyü Steli(Donbaz 1990: 5, 7, 9: 4), Arne steli (Keel 1994, 181), Zaraqotaq Steli (Keel 1994: 5), Yeni Asur dönemi stelindeki (Börker-Klähn 1982: 222: N240), Qaruz steli (Kohlmeyer 1992: 96; (Keel 1994: 140: 4), Musul steli(Börker-Klähn 1982: 223: 243) gibi eserlerle de benzerlik göstermektedir.

3.35. Ziyafet Şöleni 1

ADI:Stel

CİNSİ: Kalker

ÖLÇÜLERİ: yük. 54 cm, gen. 49 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi (Env. No.15319), Şanlıurfa/Türkiye

DÖNEMİ: Geç Asur M.Ö. 8 yy

KAYNAKÇA: Müze envanteri

TANIMI:

Bir ziyafet sahnesi olarak tasvir edilen eser tek parça kalker taşından yontulup elde edilmesiyle oluşturulmuştur. Kareye yakın bir formda olan eser tahrip olduğunlar kabartmalar ve betimler tam olarak anlaşılmamaktadır. Stelin ön yüzünde sahnede tahtta oturan ve profilden görülen üç adet insan figürü görülmektedir. En solda bir tahta oturur vaziyete betimlenmiş, küt sakallı, uzun elbiseli, sağ elini yukarı doğru kaldırıp elinde bir kap? tutan bir erkek figürü betimlenmiştir. Uzun elbisesi ayak bileklerine kadar inmekte olan kişinin ayakları bir tabureye basmaktadır. Bu figürün önünde dizlerine kadar yüksek bir tabure ve taburenin üstünde ay şeklinde nesneler yer almaktadır. Bu taburenin arkasında kalacak şekilde bir hizmetçi işlenmiş olup, sol tarafta yer alan erkeğe doğru sağ eliyle bayrağa benzeyen bir yelpaze tutmaktadır. Bu figür diğer iki betime nazaran daha küçük boyuta betimlenmiştir. En sağda ise sol tarafa yönelmiş tahta oturan bir kadın betimi işlenmiştir. Uzun elbiseli, elbisesi ayak bileklerine kadar inmekte, sağ kolunu yukarı doğru kaldırmış ve elinde bir nesne tutmaktadır. Sol kolunu ise dizlerinin üzerinde indirmiş olup, ayakları diğer erkek betiminde olduğu gibi bir taburenin üstündedir. Tahtlar ve tabureler genel olarak dikdörtgen formunda ve üst kısımları alt kısımlara nazaran daha kalın oldukları görülmektedir. Eserin dış yüzeyinde ve kenarında hafif tahribatları mevcuttur (Resim 35). Figürlerin tahta oturması, tabureler ve taburelerin görünümü Suriye’de bulunan TellFreidje’de bulunan stel ile (Orthmann, 1971, Tell Fredje 1) benzemektedir. Ayrıca Til Barsip’te bulunan stelde yer alan betimlemelere ve taburelerin görünümü ile (Orthmann, 1971: Til Barsip B/6) benzemediği görülmektedir.

3.36. Ziyafet Şöleni 2

ADI: Stel

CİNSİ: Kalker

ÖLÇÜLERİ: yük. 72 cm, gen. 50 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi (Env. No. 13257, Şanlıurfa/Türkiye

DÖNEMİ: Geç Asur M.Ö. 8. yy’ın sonu yada 7. yy’a

KAYNAKÇA: Müze envanteri

TANIMI:

Eser 1999 yılında Şanlıurfa Arkeoloji Müzesine satın alma yoluyla gelmiştir. Ancak Şanlıurfa'nın güneyinde Harran ve Tell Kazane arasındaki bölgede bulunmuş olabileceği düşünülmektedir. Köşeleri kısmen kırılmış veya tahrip olmuş olan eser kalker taşın elle yontulup şekillendirilmesiyle oluşturulmuş bir steldir. Kareye yakın bir formda yapılmış olması itinayla yapılmış olduğunu göstermektedir. Eser kalker taşından yapıldığı için zamanla tahrip olmuş olup, eserin üstündeki figürlerin yüz ve giymiş oldukları elbiseleri okunamamaktadır. Eserin yüzeyinde ki sahnede iki tane kabartmalı pano bulunmaktadır (Resim 36) (Çizim 14). Alt pano yaklaşık olarak 42 cm uzunluğunda ve 14 cm yüksekliğindedir. Alt panonun solunda bir hayvan ve iki insan tasvir edilmiştir. Hayvanın arkasından gelen kişi (en solda) bacaklarını açık bırakmış olup, kısa bir tunik giymiştir. Uzun saçlı ve sakallı olan bu figür, eli açık bir şekilde sol kolunu hayvanın arkasına doğru uzatmış vaziyettedir. Elinde bir sopa tutan sağ kolunu ise vücudunun önünde betimlenmiştir. Alt panoda betimlenen bütün eserler arasında tahta oturan kişi dışında en büyük figürdür. Bu figürün önünde sağa doğru yönelmiş bir hayvan betimi yer alır. Bu hayvan betimi boyut olarak orantısız olup, sivri uçlu kulaklarıyla, vücudun ve kafanın şekliyle, bacakların ve ayakların duruşuyla bir at olabileceği düşünülmektedir. Sırtında iki tümsek bir semer veya eyer olarak değerlendirilebilir. Hayvanı sağ elindeki bir ip ile tutan ve sol elinde ise bir sopa tutan sakalsız bir figür yer alır. Bu figürün hemen önünde sağ elinde bir nesne tutan ve uzun elbiseli bir figürdür. Panonun en önemli figürlerinden olan yüksek sırtlı ve yuvarlatılmış bir tahta oturan figürdür. Bu figür, uzun düz bir elbise giymiş olup sağ elinde bir obje tutar vaziyettedir. Bu figürün önünde bulunan, üzerinde iki deste halinde beşer tane yarım daire şeklinde nesnelerin olduğu süslü bir tabure yer almaktadır. Bu panonun en sağında sağa doğru yönelmiş, sağ elinde bir yelpaze tutan, uzun elbiseli bir figür yer alır. Bu figür alt panodaki en küçük figürdür. Soldaki iki figür ve hayvanın duruşu ve betimi özellikle M.Ö. 825 yılına tarihlenen III. Salmaneser'in kara dikilitaşı (siyah obeliks) olarak bilinen eserdeki betimler ile benzetilmektedir. Bu betimden yola çıkarak hayvanın deve olduğu söylenebilmektedir (https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Obelisk_of_Shalmaneser_III).

Üst pano yaklaşık olarak 41 cm uzunluğunda ve 26 cm yüksekliğindedir. Üst panoda ise tahribattan dolayı figür ve figürünler tam olarak belli değildir. Toplamda beş figür betimi yer almaktadır. En soldaki iki figür sağa doğru yönelmişken, sağdaki figürler sola doğru yönelmişlerdir. En solda uzun elbiseli ve sol elinde muhtemelen ayna gibi

yuvarlak bir nesne tutan bir figür bulunmaktadır. Bu figürün önünde bütün figürlere nazaran daha büyük işlenmiş ve tahta oturan bir figür yer alır. Bu figür süslenmiş ve yüksek bir arkalığa ve yuvarlak kol koyma yerlerine sahip büyük bir tahta oturur bir vaziyettedir. Oturan kişi uzun bir elbise giymekte ve ayakları bir taburenin üstünde betimlenmiştir. Sağ kolunu yukarı doğru kaldırmış muhtemelen elinde bir nesne tutmaktadır. Sol kolunu ise bel hizasında tutar vaziyete olup çok tahrip olmuştur. Bu figürün önünde bir tabure ve bu taburenin üst kısmı alt kısma göre daha kalın olduğu görülmektedir. Taburenin üstünde iki tarafta iki deste halinde yarım daire şeklinde nesneler yer almaktadır. Bu taburenin sağında tahrip olmuş ayakta duran bir figür yer almaktadır. Bu figür uzun giysili ve sağ elinde bir yelpaze tutuyor olmalıdır. Bunun sağında ayakta uzun elbiseli ve sağ elinde büyük bir yelpaze tutan bir figür yer alır. Bu figür kısmen bir taburenin arkasında kalmış vaziyettedir. Bu tabure diğer taburelere nazaran daha sade şekilde işlenmiştir. Bu taburenin üzerine eğilmiş olarak betimlenmiş bir başka figür yer alır. Bu figür diğer figürlerden daha farklı olarak kısa tunik şeklinde bir elbise giymiş olup, iki kolunu masanın üzerine doğru uzatmış ve hafif eğilmiş pozisyonunda verilmiştir.

Söz konusu eser ve panolarda verilen betim ve nesneler genel olarak değerlendirildiğinde M.Ö. 8. yy'ın sonu yada 7. yy'a tarihlenebilmektedir. Genel hatlarıyla Asur sanat ve üslubu ve ikonografisinin Geç Hitit manevi geleneğiyle çok nadir bir kompozisyon teşkil etmektedir.

3.37. Ziyafet Şöleni 3

ADI:Stel

CİNSİ: Kalker

ÖLÇÜLERİ: yük. 72 cm, gen. 50 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi (Env. No. 13257, Şanlıurfa/Türkiye

DÖNEMİ: Geç Asur M.Ö. 8. yy'ın sonu yada 7. yy'a

KAYNAKÇA: Müze envanteri

TANIMI:

Emniyet güçleri tarafından müzeye teslim edilen eserin orijinal olup olmadığı konusunda tereddütlerim vardır. Tanım olarak bakacak olursak, Kalker taşından yapılmış olan bu eser dikdörtgen formludur. Eserin alt kısmı, sağ kenarı ve üst kısmı kırılmış ve tahrip olmuştur. Eserin üzerinde alta ve üste olmak üzere iki pano içerisinde kabartmalar görülmektedir. Üst pano dikdörtgen formlu olup 4 figür yer almaktadır. En solda dizlerinin üstüne çökmüş uzun elbiseli ve sağ kolunu yukarı kaldırarak elinde bir nesne tutan kadın betimi yer almaktadır. Bu kadın betiminin önünde bir tabure ve tabure üstünde cenaze yemeği olabileceğini düşündüğümüz nesne yer almaktadır. Ortada oldukça büyük boyutlu bir tabure üstünde başı sağda, ayakları solda kalacak şekilde uzanmış bir kadın betimi işlenmiştir. Bu figürün uzun elbisesi ayak bileklerine kadar devam etmektedir. Bu tabure ve figürün arkasında ayakta duran ve sağ kolunu yukarı kaldırmış olup elinde yelpazeye benzeyen bir nesne tutmaktadır. Bu figürün saçları ensede toplanmış vaziyettedir. Bu figürün gövde ve ayakları taburenin arkasında kaldığı için giyimi hakkında bir yorumda bulunulamamaktadır. Bu büyük taburenin sağında orta büyüklükte bir tabure ve tabureye yerleştirilmiş iki adet kap yer almaktadır. Bu taburenin ve panonun en sağında ayakta duran, uzun elbiseli sağ kolunu yukarı kaldırmış ve elinde bir sinek yelpazesi tutan, sol kolunu ise dizlerine gelecek şekilde aşağı sarkıtan bir figür yer almaktadır. Bu figüre benzeyen bir betim örneği Kalhu Kuzeybatı Sarayı iç avlusunu kuşatan şölen ve tören dairelerinin birinin ön salonunda gösterilen II. Aurnasirpal'ın içki sahnesinde(Layard, 1849, pl. 5) bir figür ile duruş ve elindeki yelpaze ile benzerlik göstermektedir. Bütün bu figürler ve betimler bu sahnenin cenaze yıkama sahnesini betimlediği düşünülmektedir. Figürün tahta oturması, tabureler ve taburelerin görünümü Suriye'de bulunan TellFreidje'de bulunan stel ile (Orthmann, 1971, Tell Fredje 1) benzemektedir. Buna benzer Til Barsip'te bulunan stelde yer alan betimlemelere ve taburelerin görünümü ile de (Orthmann, 1971: Til Barsip B/6) benzer yanlar görülmektedir. Eserimizdeki tabureler, Ninive Kuzey Sarayında Asur ordugâhı olarak adlandırılan (Barnett, 1976, lev. LX) bir sahnedeki tabureler ile benzerlik göstermektedir(Resim 37).

Alt panoda ise kareye yakın bir sahne betimlenmiştir. Ayakta üç figür ve tahta oturan bir figür olmak üzere toplamda dört figür işlenmiştir. Bu figürlerin hepsi profilden işlenmiş olup, uzun elbiseli ve saçları ensede toplanmıştır. Soldaki iki figür sağa doğru yönelmiş iken, sağdaki iki figür ise sola doğru yönelmiş durumdadır. En solda ayakta duran figür sağ kolunu dizine doğru aşağı sarkmış, sağ kolunu yukarı

kaldırıp elinde bir kâse tutmaktadır. Bu figürün önünde diğer figürlere nazaran daha büyük boyutlu bir figür tahta oturur vaziyete işlenmiştir. Bu figür sağ kolunu yukarı kaldırmış ve elinde ne tuttuğu belli değildir. Sol kolunu ise göğüs hizasında tutmuş ve elinde bir kâseye benzeyen nesne tutmaktadır. Bu figürün ayağı bir tabure üstünde olacak şekilde betimlenmiştir. Bu figürün önünde uzun ayaklı bir tabure ve bu taburenin üstünde nesneler yer almaktadır. Bu taburenin yanında ki figür yukarı doğru kaldırmış olduğu elinde bir bayrağa benzeyen yelpaze tutmaktadır. Bu figürün gözü ve ağzı diğer figürlere göre daha belirgindir. Bu figürün arkasında ve en sağdaki figür ise kollarına önünde bulunan tabureye doğru uzatmaktadır. Bütün bu figürler ve betimler bu sahnenin bir ziyafet sahnesi olduğunu göstermektedir.

3.38. Mezar Steli Ceylan Kabartması

ADI: Kabartma

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 20 cm, gen. 25 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: Şanlıurfa Müzesi (Env. No. 13257, Şanlıurfa/Türkiye)

DÖNEMİ: Geç Asur M.Ö. 1. bin

KAYNAKÇA: Müze envanteri

TANIMI:

Tek parça bazalt taşının elde yontulup şekillendirilmesiyle oluşturulmuş bir mezar (stel) taşıdır. Eser dikdörtgen bir şekilde tasvir edilmiştir. Stelin ön yüzündeki ana sahnede bir adet kabartmalı ceylan figürü, bir adet yılan figürü ve bir adet Tanrı Şamaş'ın simgesi güneş motifi yer almaktadır. Mezar stelinin alt kısmında hafif bir kırıklık ve noksanlık mevcuttur. Eserin arka kısmı ise kabaca yontulmuştur. Betimden yola çıkarak M.Ö. 1. bin yıl ortalarına ait olabileceği düşünülmektedir. Ceylan kabartmaları özellikle Zincirli'de (Orthmann, 1971, Tafel 57h ve 60d) de karşımıza çıkan örnekleri mevcuttur (Resim 38).

3.39. Çıkırık Steli 1

ADI:Stel

CİNSİ: Bazalt

BULUNTU YERİ: Viranşehir, Şanlıurfa.

DÖNEMİ: Yeni Asur Dönemi

KAYNAKÇA: Kulakoğlu, 2006: 516

TANIMI:

Söz konusu eser bir stelin alt kısmıdır, üst bölümü kayıptır. Buluntunun yüzeyi de oldukça tahribata uğramıştır. Sağ ve alt kısmı çerçeve içine alınmış sahnede sağ tarafa yönlendirilmiş bir figürün bel kısmı ve aşağısı görülmektedir. Tasvirin sırt yani arka kısmı stelin sol kenarına dayandırılmıştır. Figür diz kapaklarının altında biten kısa bir kıyafet giymektedir (Kulakoğlu, 2006: 516, Fig. 10)(Resim 39)

3.40. Çıkırık Steli 2

ADI:Stel

CİNSİ: Bazalt

BULUNTU YERİ: Viranşehir, Şanlıurfa.

DÖNEMİ: Yeni Asur Dönemi

KAYNAKÇA: Kulakoğlu, 2006: 516

TANIMI:

Söz konusu buluntu bir stelin üst bölümüdür, alt kısmı kayıptır. Buluntunun yüzeyi oldukça tahribata uğramıştır. Üst kısmı kemer şeklinde yuvarlatılmış stel muhtemelen konik formludur. Bir bant ile çerçeve içine alınmış sahnede bir direk üzerinde hilâl ve hilâlin altından iki tarafa sarkan iri püsküller görülebilmektedir. Tasvir Tanrı Sin'in sembolüdür (Kulakoğlu, 2006: 516, Fig. 9). Çıkırık köyünde bulunan söz konusu steller Tanrı Sin'e adanmış bir kutsal alanı işaret etmektedir (Kulakoğlu, 2006: 516)(Resim 40).

3.41. Anaz steli

ADI:Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 20 cm, gen. 25 cm.

BULUNTU YERİ: Harran, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: (Env. No. 11242) Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara/Türkiye

DÖNEMİ: Geç Asur M.Ö. MÖ 9. yy'ın sonları ile 8. yy'ın ilk yarısı

KAYNAKÇA: Müze envanteri

TANIMI:

Söz konusu eser üst kısmı kemer şeklinde yuvarlatılmış olan stel aşağı doğru hafifçe daralmaktadır; ancak alt bölüm eksik ve kırık olduğu için tam formu bilinmemektedir. Stelin ön yüzeyi kabartma bantla çerçeve içine alınmış ve çerçevenin içinde sol tarafa yönlendirilmiş bir erkek figürü yer almaktadır. Sakalsız olarak tasvir edilen figürün dikey hatlarla ensesine inen saçlar üç bölümlü olduğu için dalgalı görünmektedir. Saçlar omuz üzerinde yukarı doğru kıvrılarak kabarık dalgalar oluşturmaktadır. Alnından itibaren tüm başını saran yivli bir diadem takılıdır. Yuvarlak alınlıdır. Aşınmasına rağmen burnunun uzun ve düz hatlı olduğu anlaşılmaktadır. Ağzın olduğu bölüm hafif içe çekiktir; ancak aşınma nedeniyle detaylar anlaşılamamaktadır. İri badem biçimli gözü neredeyse kulağına kadar ulaşmaktadır.(Resim 41)Yuvarlak yakalı kısa kollu ve uzun olan bir elbise giymektedir. Yakası kabartma bant şeklindedir. Elbisenin kısa kolunun kenarları meandere benzer şeritlidir. Sol omuz ve sırtını tamamen kapatan ve sağ kolunu açıkta bırakan şalın bant şeklindeki kenarlarının uç bölümü uzun saçaklıdır. Bu şalı yüksek rütbeliler giymektedir. Sağ kolunu yüzü hizasında kaldırmıştır, yumruk yaptığı elinde işaret parmağı ileriye işaret ederek saygı pozundadır. Sol kolu ise dirsekten kıvrılmış olup, eli sağ kolunun dirsek hizasındadır ya da sağ dirseğini tutmaktadır. Bu kolda şalın altından başlayıp bileğe doğru uzanan ve kolu tam ortalayan bir kabartı muhtemelen kol kasını vurgulamaktadır. Uzun olması elbisenin alt kısmı kırık olduğu

için detaylar belirgin değildir (Unger 1932: Taf. 14; Börker-Klähn 1982: 219-220, No. 233; Köroğlu 2018: 173-174; Sevin 2019: 108-109).

Meissner'e (1908: 123-124) göre bu stel Asur'un taşra sanatının bir örneğidir. Köroğlu (2018: 174) ve Börker-Klähn (1982: 219-220) göre Asur eyaletlerinde III. Şalmaneser (MÖ 858-824) ve III. Tiglat-pileser (MÖ 744-727) arasındaki bir döneme (MÖ 780-745?) tarihlendirilmesi gerekmektedir. Bu yargılarının nedeni iki kral arasındaki zaman diliminde yaşayan karışıklık nedeniyle eyalet valilerinin kendi adlarıyla stel diktirmiş olmalarıdır (Köroğlu 2016: 10; 2018: 174; Börker-Klähn 1982: 219-220).

Sevin (2019: 108-109), yüksek rütbeli görevlinin kıyafetinde uzun kolun kenarının bezemeli olmasının III. Tiglat-pileser zamanındaki kabartmalarda çok sık görüldüğünü bildirmektedir. Diğer yandan söz konusu figür Muzeşip-Şamaş'ın saç modelinin de III. Tiglat-pileser döneminin erken zamanlarına ya da MÖ 9. yy'ın sonları ile 8. yy'ın ilk yarısı arasındaki karışık döneme işaret edebileceğini ifade etmektedir. Eserin arka yüzeyindeki yazıta göre tasvirde yer alan kişinin *Duru* kenti yöneticilerinden *Mušezip-Şamaş* olduğu belirtilmiştir (Köroğlu 2018: 173-174). Yazıttaki ifadeler; (Meissner 1920: 135):

“Mušezip-Şamaş, Dûru'nun valisi, onun şeklini, ruhunun yaşamı için, günlerinin süresi için, yıllarının uzunluğu için, Onun beyi Adad için, sonsuzluğu için dikti.”

3.42. Muhafız Kabartması

ADI: Stel

CİNSİ: Bazalt

ÖLÇÜLERİ: yük. 15 cm, gen. 60 cm.

BULUNTU YERİ: Halfeti, Şanlıurfa.

MÜZE ENVANTER NO: (Env. No. 4) Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara/Türkiye

DÖNEMİ: Geç Hitit Çağı

KAYNAKÇA : Müze envanteri

TANIMI:

Ayakları açık sağ tarafa dönmüş bir insan vardır. Sağ eli, yukarı bükük olduğu halde bir dal tutmaktadır. İki yan az zedelenmiş, arka taraf işlenmemiş, üst bozuktur. Eserin pozisyonundaki duruşu benzerine Geç Hitit Dönemi Aramileşmiş-Fenikeleşmiş Geç Hitit Stili özelliklerini yansıtan Karkamış, Malatya ve Zincirli buluntuları arasında rastlanılmıştır (Orthmann, 1971, Tafel 75c, 37a ve b, Tafel 42 a ve b)(Resim 42).

3.43. M.Ö. II. Binde Şanlıurfa'da Bulunan Kabartmalar

3.43.1. Dağyamacı Tasvirleri

Dağyamacı tasvirleri 2014 yılında tespit edilmiştir (Çelik 2016, 413, Res.9; 2015b, Res. 11-12; Çelik ve Bingöl 2016, Res.2-3). Tasvirlerin de bulunduğu alan bölgedeki en büyük ikinci kireçtaşı ocağıdır. Harran Ovası'na doğru uzanan vadide yer alan taş ocağının kuzey yamacında ana kayaya oyulmuş kabartmalar tespit edilmiştir. (Çelik ve Bingöl 2016, Res.2-3).

Kabartmalar oldukça aşınmış ve bu nedenle detaylar çok belirgin değildir. Bu kabartmalar üç ana grupta incelenmiştir. Birinci grup kabartmalar, yaklaşık 40 cm x 70 cm boyutlarında birbirini takip eden dört kabartmalı panodan (Resim 43) oluşmaktadır. İkinci grup, yaklaşık 80 cm x 2,5 m boyutlarında tek bir parça frizden oluşmaktadır. Üçüncü grupta ise ilk gruptakilere benzer şekilde iki grup halinde bir hayat ağacı etrafında oturan kadın tasvirleri bulunmaktadır (Çelik 2021, 372).

3.43.2. Kabartma Grubu No. 1

Bu kabartma grubunun soldan birinci kabartma panonun sol kısmı tahrip olmuştur ve mevcut boyut yaklaşık 130 cm x 40 cm'dir. Panonun solundan başlayarak sırasıyla, üst kısmı tahrip edilmiş ayakta duran insan figürü, muhtemelen birisinin bindiği eşeğe benzer bir dört ayaklı hayvan figürü, ardından dört çıplak erkek figürü ve en sağda oturan kişinin üzerinde hafif eğik olarak duran uzun giyimli üç insan figürü yer almaktadır. En sağda oturan kişi uzun bir elbise giymektedir ve ayakta duran kişilerle aynı boyda tasvir edilmiştir. Ayakta duran ve hafifçe eğilmiş olan kişi ile oturan kişi arasına tanımlanamadık bir nesne yerleştirilmiştir. Bu kabartma panodaki

bu tür tasvirler genellikle Mezopotamya'da her dönemde görülen bir hükümdara sunulan ganimetler şeklinde bir sahneyi temsil etmektedir. (Çelik 2021, 372).

İkinci kabartma panoda ise art arda üç geyik kabartması betimlenmiştir. Burada tasvir edilen geyiklerin Neolitik dönemden beri bilinen Mezopotamya Geyiği (*Dama mesopotamica*) olduğu tahmin edilmektedir. Üçüncü kabartma panoda keçi ya da koyun benzeri üç hayvan ve bu hayvanları güden bir kişi betimlenmiştir.(Resim 44)

Dördüncü kabartma panoda elinde asa tutan ve oturan iki figürün yanına keçi ya da koyun benzeri bir hayvan getiren bir figür tasvir edilmiştir. Oturan iki figürün arasında hayat ağacını benzeri bir motif bulunmaktadır. Mezopotamya'da popüler bir sahne olan karşılıklı oturan iki figür tasviri ve benzer tasvirler Urfa'da da bulunmuştur. (Çelik 2021, 372).

Bu tasvirler genellikle bira yapma ya da iplik eğirme sahneleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sahnelere M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllarda sık sık rastlanmaktadır (Damerow 2012, fig. 1; Seidl 1989, 458, fig. 1-2). Ancak oturan iki figürün arasında yer alan motifin aşağıya doğru uzanan hayat ağacı olduğu açıkça görülebildiğinden, bu sahnenin daha ziyade hayat ağacının yanında oturan tanrıları tasvir ediyor olabileceği düşünülmektedir. Bir figürün bu tanrılara adak olarak bir keçi ya da koyun figürüyle birlikte bulunması da bu düşüncüyü desteklemektedir. (Çelik 2021, 373).

3.43.3. Kabartma Grubu No. 2

Bu kabartma daha çok bir friz şeklindedir ve kabartma çok belirgin olmamakla birlikte arka arkaya duran ve her biri bir boğa ile boğuşan iki aslan tasvir edilmiştir. Bu sahne de Mezopotamya'da oldukça popüler bir sahne olan, frizin ortasında aynı şekilde hayat ağacı motifi yer almaktadır. Bu tasvir daha çok M.Ö. 1. yy'da sıkça rastlanan bir tasvirdir. Bu sahnenin ilk örnekleri Karkamış frizlerinde görülmektedir (Wooley 1952, 238-249, Pl. B.57.b) (Resim 4)

3.43.4. Kabartma Grup No. 3

Bu kabartma grubu daha çok bir frizdir ve yine 1 numaralı kabartma grubunun dördüncü paneline benzer şekilde, bir hayat ağacının etrafında karşılıklı oturan iki grup figür ve bu figürlere kurban olarak keçi ya da koyun olduğu tahmin edilen hayvanları getiren bir figürün yer aldığı bir sahnetasvir edilmiştir(Çelik 2021, 373) (Resim 46).

3.44. Siverek Başbuk Köyü Kaya Çizimleri

Siverek ilçesi, Başbuk Mahallesi(köyü) de yüzey zeninin altında ana kaya kazıma ile yapılmış basamaklarla inilen mekâna Geç Asur dönemine figürler kazıma çizgiler ile figürler yapılmıştır. Kazıma çizgiler siyah boya ile dataylandırılarak boyanmıştır. Kutsal mekân(Sin Tapınağı) tam olarak kazılmamış fakat kazısını gerçekleştirenler tarafından buranın bir kutsal mekân(Sin Tapınağı) olarak adlandırılmıştır. Burada Güneş Tanrı Şamaş, Yıldız Tanrıçası İştâr, Ay Tanrısı Sin, Baş Tanrı Asur, Fırtına Tanrısı Adad, belli olmayan resim ve başında ışın demeti bulunan tanrıça gibi figürler işlenmiştir(Resim 47).Üst galeride yer alan kaya paneli Asur tarzında oyulmuştur ve üzerinde sekizArami panteonunun üyeleri geçit töreni sergilenmektedir. Aramice üç figür yazıtları sağ tarafta ana hatları ilk olarak1 mm derinliğinde ve ardından siyaha boyanmıştır. İnsan figürleriHepsi profilden, sağa (kuzeye) dönük, yarım vücut, büst veya sadece baş tasviriyle temsil edilmiştir. Bu figürlerin başları yaklaşık 0,60 m yüksekliğindedir; figürlerin en büyüğü olan erkekAlaya liderlik eden tanrının yüksekliği 1,10 m'dir (Önal vd. 2022, 3)

Müze tarafından yapılan çalışmalarda sadece yer zeminin altında yapılan mekân ve çizimlerin dışında seramik parçalarına rastlanılmıştır. Bu bulgulardan yola çıkarak Sin Tapınağı veya Kutsal Mekân olarak adlandırmak erken olacağı kanaatindeyim. Figürler Asurlaşmış Geç Hiti Sanatının özelliklerini taşımaktadır. Çalışmamda heykeltıraşlık eserlerinin kronolojik sıralamaya göre çalışması dikkate alınarak gerçekleştirdim. Bu figürünler heykeltıraşlık özellikleri yansıtmakta fakat kazıma çizgiler ile işlendiğinden çalışmamın ön kısmında yer ayırdım.

3.44.1. Güneş tanrısı Şamaş

Güneş tanrısı Şamaş'ın duruş şekli profildendir. Sol elinde ışın demeti sağ elinde bereketi simgeleyen başak demetini tutmaktadır. Kısa kollu giysinin uç kısımları kıvrımlıdır. Kollarında bileklik süslemesi mevcuttur. Kollar bükülmüş şekilde çizilmiştir. Uzun dik sakallı uzun saçlı omuzlara inen saçların uçları bükle seklindedir. Başında boynuzlu daire şeklinde betimlenenleri olan başlık(polos) bulunmaktadır. Başlığın üzerinde Tanrı Şamaş'ın simgesi olan güneş vardır (Resim 48).

3.44.2. Fırtına Tanrısı Adad

Fırtına Tanrısı Adad'ın duruş şekli profildendir bukleli gür sakallı, uzun saçlarının uç kısımları buklelidir. Diğer tanrılardan farklı olan başlığı(polos) yuvarlak şeklindedir boynuzlu başlığın üzerinde yukarıya doğru elips şeklinde betimleme görülmektedir.

3.44.3. Yıldız Tanrıçası İştar

Yıldız Tanrıçası İştar, kuzeye bakmakta profilden işlenmiştir. Boyun kısmında boyunluk ya da takı bulunmaktadır. Sağ elinde bereketi simgeleyen başak demeti tutmaktadır. Kollarında bilezik olan sağ elinde tanrı Şamaş'ın omuzuna atmaktadır. Kollar bükümlü, omuzlardan aşağı inene uzun saçlar bükümlüdür. Boynuzlu başlıkta polos daire şeklinde betimler bulunmaktadır. Başın üzerinde yıldız motifi yer almaktadır. Aşk, bereket, savaş ve cesaretin tanrıçası olarak bilinir.

3.44.4. Tanrı Asur

Tanrı Asur resmi profilden işlenmiş uç kısmı bukleli gür sakallı ve saçları işlenmemiştir. Boynuzlu başlık (polos) üzerine küçük daireler motiflerle bulunmaktadır. Başın Üzerinde kanatlı disk betimlenmesi bulunmaktadır.

3.44.5. Ay Tanrısı Sin

Ay Tanrısı Sin'in resmi profilden işlenmiş. Uçları bukleli uzun saçlı ve sakallıdır. Boynuz başlıklı(polos) üzerinde daire şeklinde betimlenenlere ve üzerinde simgesi hilal motifi yer almaktadır. Hilalin dolunay şeklinde olduğu görülmektedir. Anadolu'da Ay Tanrı Sin için Harran önemli yer tutmaktadır(Resim 49).

SONUÇ

Mezopotamya’da heykeltıraşlık sanatı coğrafi, siyasi ve dinî faktörlerden etkilenen ve bu faktörlerle de şekil alan bir sanattır. Heykeltıraşlık eserlerinde yer alan konu başlıkları, kullanılan malzemeler bakımından, dönemin içinde bulunduğu koşullarla doğru orantılı olarak gelişim göstermiştir. Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait Göbeklitepe, Karahantepe, Yeni Mahalle, Nevali Çori, Harbetsuvan Tepesi gibi merkezlerde ele geçen heykeltıraşlık eserleriyle başlayan Mezopotamya sanatı; Sümerlilerde önce Hassuna, Samarra, Halaf ve Ubaid kültürleriyle devam etmiş, Asur saraylarını süsleyen duvar kabartmaları dönemi doruk noktasına ulaşmıştır. M.Ö. III. bin yılların sonların doğru ve II. Bin yıllarının ilk evrelerinde Anadolu’da, küçük devletçikler arasında paylaşılmış bu durum Anadolu’da bulunan devletlerarası rekabet halini almıştır. Demir malzemenin özellikle daha önceden kullanılan tunç metaline göre daha kullanışlı olması silah teknolojisinde hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Demirin doğada daha çok ve kullanışlı olması mücevher sanatı ve çokluğuna yansımıştır.

M.Ö IX. Yüzyılın son yıllarına doğru gelindiğinde tüm silahlar ve çoğu aletler yapımında demir, tartışmasız üstünlük kazanmıştır. Anadolu’da imparatorlukların çöküşe geçtiği güçlü merkezi otoritenin ortadan kalkması ile halk içerisindeki meslek gurupları bu durumdan etkilenmiş. İlk başlarda doğa betimlemelerine ağırlık verilen sanatçılar; geometrik şekillere yaklaştırılan sanat eserleri, zamanla daha estetik özellikler içeren, hikâyeci ve hareket anlatım tarzının ön plana çıkarılan sanat eserlerine dönüşmüştür. Mesleklerde zaman teknolojisine bağlı olarak gelişkin olan esnaf(zanaatkar) gurupları bu olumsuzluklardan etkilenmiş sanat ve zanaatta savaş ve dağılan şehir yaşamlarına bağlı olarak zayıflama hatta gerileme başladığı denilebilir. Savaşlar sonucunda dağılan şehirler kırsal veya köy yerleşkelerine doğru göçler başlamış halk dağılmıştır. Bu durumu Şanlıurfa ili sınırlarında kazısı yapılmış höyüklerde rastlamak mümkündür. Özellikle höyüklerde Tunç Dönem eserleri ve Demir Devri aynı gurup karşılaştığında bir geriye dönüşümlülük olduğu görülmektedir. Tunç Dönemin ortalarından sonlarına doğru seramik ve figürün

sanatında Demir Çağında bir gerilemenin olduğunu görmekteyiz. Bu gerilemenin otorite bozukluğundan etkilenmiştir.

M.Ö. 1200’lerde Büyük Hitit İmparatorluğu yıkılınca bölge Arami-Asur mücadelelerine sahne olmuştur. M.Ö. 11. Yy’da Aramiler (Sommer, 1940, 15) Arami tarihinin başlangıcı ve nereden geldikleri belirsizdir. Suriye ve Arap çöllerinden Samiler gibi Mezopotamya’ya yerleşerek çeşitli krallıklar kurmuşlardır. (Sommer, 1940, 15) Yukarı Mezopotamya’nın tümünü istila etmişler, Fırat nehrinin her iki tarafındaki alanlara Bit-Adini Özellikle M.Ö. 11. ve M.Ö. 10. yüzyıllarda Fırat Nehrinin büyük kıvrımı içerisine yerleşen bir Arami kabilesidir (Memiş, 2009, 174). Bu Arami şehrinin isimi, “ev” anlamına olanAramice “Beth” ve Akadca “Bit” kelimeleri kenti kuran ya da yöneten kişinin adını birleşiminden oluşmaktadır. (Bak. Dion, 1995, s. 1287) krallığını kurmuşlardır. Urfa sınırları içerisinde bulunan Til Barsip şehrinin Bit-Adini krallığının başkenti yerine geçmesi, Urfa bölgesinin Arami sınırları içerisinde girdiğini göstermektedir(Işıltan 1960, 8). M.Ö. 10. yüzyılda Asur devletinin yeniden güç kazanmasıyla bölgede yine Arami-Asur mücadeleleri başlamıştır. Asurluların kazandığı pek çok başarıdan sonrası M.Ö. 857 yılında bölge bir Asur eyaleti haline getirilmiştir(Sommer, 1940, 21). M.Ö. 1. bin yılında bölgenin adı Asur vesikalarında Hanigalbat olarak geçmektedir(Luckenbill, 1968, 115).

Şanlıurfa ili sınırlarında kazısı yapılmış kazı alanlarının çoğunda Neolitik Çağdan Roma Dönemi’ne kadar yerleşim görülmüş olduğunu görmekteyiz. Özellikle tüm höyüklerde Demir Çağ yaşandığını araştırmalar sonucu göz önündedir. Bu durumun tersine çağın heykeltıraşlık sanatını yansıtan çok nadir taşınır veya taşımaz kültür varlığına rastlanılmıştır. Harran ve Sultantepe höyüklerinde dönemsel olarak Demir Çağı eserler ele geçmiştir. Fırat nehri çevresinde bulunan baraj yapımı esnasında kurtarma kazısı hızlı bir şekilde yapılmış kurtarılan malzemeler müzeye taşınmış kalan kısımlar ise sular altında kalmıştır. Bundan dolayı kazı çalışmaları kısıtlı olması nedeniyle Demir Çağ kültür varlıklarına çok azına ulaşılmıştır. Viranşehir’in 30 km. güneybatısında yer alan Başaran Höyük’te, Demir Çağı Dönemine ait seramikler tespit edilmiştir. Harran ilçesinin 6-7 km. kuzeybatısında yer alan Aşağı Yarımca Höyük’te, Demir Çağı buluntuları görülmektedir(Yardımcı, 1990, 402) Bu kazı çalışmaları sonucunda diğer dönemlere nazaran Demir Çağ Heykeltıraşlık Eserlerine pek rastlanılmamıştır. Fakat il sınırlarında Müzeye getirilen çok sayıda kültür varlığı sergide ve depolarda yer almaktadır. 2018 yılında Siverek

Başbuk Köyü(mahallesinde) ortaya çıkan ve Şanlıurfa Müzesi Müdürlüğü Başkanlığında yürütülen Kurtarma Kazısında ana kayaya oyulmuş(tünel? mağara? tapınak?) yapının içinde duvarlarına çizgi şeklinde oyuklar ile yapılan tanrıların çizildiği çiziklerin içi siyah boya ile boyanmıştır. Bunların yanı sıra Dağyamacı tasvirleri kabartmaları da heykel özelliğinde olmamalarına rağmen dönemin heykeltıraşlık sanatın özelliklerine kendilerinde barındırmaktadırlar. Arkeoloji Müzesinde sergilenen taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları dönemin heykeltıraşlık özelliklerinde taşıyan kültür varlıkları sergilenmektedir. Bunlar çalışmamızda Geleneksel sitil, az Asurlaşmış Geleneksel sitil, Asurlaşmış sitil ve Arami özellikleri taşıyan kültür varlıkları dönem özellikleri ve dönemsel süreç ön planda tutarak erkenden geçe doğru çalışılmıştır. Kazılarda bu eserlerin çıkmamış olası çevreden müzeye ihbar, kaçakçılık, satın alma ve hibe yoluyla kazandırılmışlardır.

Şanlıurfa'da bulunan 42 tane Demir Çağı heykeltıraşlık eserleri genel olarak değerlendirildiğinde betime ve rölyefe farklı gruplar altında değerlendirilebilir. Bunlardan 5 tanesi Tanrı betimi, 1 tane Tanrıça Kubaba, 4 tane Çift Boğa, 1 tane boğa, 1 tane boğa heykelciği, 2 tane Aslan Kabartma taslağı, 1 tane Aslan Kabartması, 2 tane Aslan Baş, 1 tane Sfenks, 1 tane Lamassu, 5 tane Kral, 4 tane Sin Steli, 1 tane Sin Tapınağı Adak steli, 3 tane Savaşçı Avcı, 1 tane Muhafız, 3 tane Ziyafet Şöleni, ve 5 tane figürlü eserden oluşmaktadır.

5 tane Tanrı betimi arasında; 3 tane Fırtına Tanrısı, 1 tane Kırların Koruyucu tanrısı ve 1 tane ise genel hatlarıyla Tanrı stelinden oluşmaktadır. Fırtına Tanrısı kabartmalarından Fırtına Tanrısı I ayakta betimlenmiş iken, Fırtına Tanrısı II ve Fırtına Tanrısı III ise boğa üzerinde betimlenmiştir. Fırtına Tanrısı I ve Fırtına Tanrısı II Geç Hitit Kent Krallıkları stilinde iken, Fırtına Tanrısı III ise daha çok Yeni Asur Dönemi stilinde betimlenmiştir. Söz konusu eserlerin benzerleri; Tel Ahmar'da, Domuztepe'de, Körkün'de, Arslantaş'ta gibi Demir Çağı merkezlerinde rastlamak mümkündür. Kırların Koruyucu Tanrısı 1 tane ile temsil edilmektedir. Tanrı figüründe geleneksel Geç Hitit Stili özelliği görülürken, geyikte Asur etkisi görülmektedir. Diğer Tanrı betimi ise pozisyon ve sol elindeki şimşek demeti figürü kabartmanın bir tanrıya ait olduğunu göstermektedir. Geç Hitit Kent Krallıkları stilindeki bu eser Hava Tanrısı'na ait olması muhtemeldir. Benzerleri: Babylon, Bilecik, Djekke, İvriz ve Till Barsib'den bulunmuş olan Hava Tanrısı figürlü eserlerdir.

Tek bir eser ile temsil edilen Tanrıça betimi örneği olan Tanrıça Kubaba steli Geç Hitit Kent Krallıkları stilinde yapılmıştır. Tanrıça Kubaba'nın Geç Hitit Döneminde tanrılar kadar önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bu esere betim olarak çok benzeyen Karkamış'taki Kubaba ortostadıdır. Diğer Tanrıça Kubaba figürleri ise Karkamış, Malatya, Zincirli orthostatlarında, Maraş ve Dokurcun stellerinde de betimlenmiş oldukları bilinmektedir.

Toplamda 4 tane ile temsil edilen çift boğa kaidesi oldukça önemlidir. Hepsinin üst tarafından heykel konmak amacıyla niş benzeri çukurlar vardır. Çift boğa kaideleri arasında Kabahaydar Çift Boğa ve Sefalı Çift Boğa kaidesi yazıtsız iken, Haçgöz Çift Boğa ve Külaflı TepeÇift Boğa Luvi hiyeroglifli yazıtlıdır. Kabahaydar Çift Boğa ve Külaflı TepeÇift Boğa Geç Hitit Kent Krallıkları stilinde iken, Haçgöz Çift Boğa ve Sefalı Çift Boğa ise Asurlaşmış Geç Hitit stilindedir. Çift Boğa eserlerinin örnekleri: Kabahaydar'da, Haçgöz'de, Külaflı Tepe'de, Sefalı'da, Gölpınar'da, Zincirli'de, Karkamış'ta, Domuztepe'de, Arslan Taş'ta, tespit edilmiştir. 1 tane boğa ve 1 tanede boğa heykelciği tespit edilmiştir. İkiside aynı yerde Sefalı'da bulunmuş olup Asurlaşmış Geç Hitit stilindedir.

2 tane aslan kabartması taslağı örneği vardır. Bunlardan Soğmatar aslan kabartması taslağı kireçtaşından iken, Haçgöz aslan kabartması taslağı ise bazaltan işlenmiştir. İkiside boyut olarak büyük ölçülerde yapılmış olup muhtemelen kapı girişlerine koymak amacıyla taşlan halinde işlenmiş olup esas yerinde tamamıyla işlenmesi için bırakılmıştır. Her iki aslan kabartması taslağı Geç Hitit stilindedir. Benzer örnekler: Zincirli'de, Karkamış'ta, Malatya-Arslantepe'de, Harran'da, Maraş'ta, Sakçagözü'nde, Sevdili'de, Till Barsib'de, Tel Halaf'ta, Domuztepe'de ve Hama'da, bulunmaktadır. 1 tane ile temsil edilen Harran aslan kabartması Yeni Asur stilindedir. Soğmatar aslan kabartması taslağı ile Haçgöz aslan kabartması taslağına göre taslak halinde değil yontulma işlemi bitirilmiştir. Ayakları, yelesi, kuyruğu, gövdesi, başı itibarıyla hareket halindeki bir aslan kabartmasıdır. Ancak boyut olarak Soğmatar aslan kabartması taslağı ile Haçgöz aslan kabartması taslağına göre daha küçük boyutludur. Benzerleri: Soğmatar'da, Haçgöz'de, Sakçagözü'nde, Sevdili'de, Till Barsib'de ve Tel Halaf'ta, Zincirli'de, Domuztepe'de, Hama'da, Karkamış'ta, Malatya-Arslantepe'de, Maraş'ta görülebilmektedir.

Toplamda 2 tane aslan başı tespit edilmiştir. Biri merkezde ele geçmiş, diğeri ise Siverek'te ele geçmiştir. Dönem ve stil olarak her ikisinde Geç Hitit stili özelliklerini sergilemektedir. Bazaltan olan bu eserler boyut olarak normal ölçülerde oldukları görülmektedir. Benzer örnekler arasında Kululu'da tespit edilen aslan başı ile benzerlik göstermektedir. Sadece 1 tane Sfensk örneği tespit edilmiştir. Bazaltan yapılan bu eser Geç Hitit stilindedir. Bu eserin koruyucu veya kapı sfenksi işlevi olduğu düşünülmektedir. Benzer örneği Maraş'ta ve Kululu'da tespit edilmiştir. 1 tane Lamassu örneği ele geçmiştir. Yeni Asur stilindeki bu eser oldukça büyük boyutlarda bir bazalt taşla işlenmiştir. Lamassu, Asur saray girişlerinde, önemli kapı girişlerinde ve geçişlerde kullanarak kötü ruhları uzak tutuyorlardı. Şuana kadar Irak'ta örneği bilinen Lamassu heykelerinin Şanlıurfa'da bulunmuş olması Anadolu için çok önemli bir eser olduğu görülmektedir. Demir Çağında Asur hâkimiyetini göstermesi ve Şanlıurfa'da önemli bir yapının girişinde kullanmak amacıyla yapılmış olması önem arz etmektedir.

Toplamda 5 tane kral betimi arasında 2 tane Aurnasirpal rölyefi ve 3 tane Kral Nabonidus stelidir. Bütün kral betimleri eserleri bazaltta işlenmiştir. Her 2 Aurnasirpal rölyefi Şanlıurfa merkezde ele geçmiş ve Asurlaşmış Geç Hitit stilindedir. Betim olarak Aurnasirpal rölyefi 1 Asurlaşmış Geç Hitit stili kırık olarak, Aurnasirpal rölyefi 2 ise sağlam ele geçmiştir. Aurnasirpal rölyefi 1 profilden işlenmiş iken, Aurnasirpal rölyefi 2 ise cepheden işlenmiştir. Aurnasirpal Rölyefi 1'e benzeyen eser Kalhu Sarayı'nda bulunan ve British Müzesi'nde sergilenen kralın içki sahnesi olarak adlandırılan eserdir. Aurnasirpal rölyefi 2 ise başında taşımış olduğu sepet ile kutsal bir yapının yapımına yardım ettiği düşünülmektedir.

Harran Asur Devleti'nde ve sonrasında Babil Devletin'nde önemli bir yere sahiptir. Mari, Asur ve Babil dönemine ait kitabe ve yazıtlarda Harran'daki Sin Tapınağının onarımından bahsetmektedir. Harran'da Kral Nabonidus'un üzerinde yer aldığı 3 tane bazalt stel ele geçmiştir. Mono blok taştan yapılan eserlerden sadece Kral Nabonidus steli 1 sağlam ele geçmiş olup, Kral Nabonidus steli 2 ve Kral Nabonidus steli 3 kırık olarak ele geçmiştir. Kral Nabonidus stelleri Yeni Babil stilindedir. Bu stellerin ön yüzünde altta çivi yazısı, üst kısımda ise Kral Nabonidus ve onun önünde yüksekte duran Ay Tanrısı Sin'in simgesi, Tanrı Şamaşın Simgesi güneş ve Baş Tanrı Asur simgesi bulunmaktadır. Kral Nabonidus steli 1 ve Kral Nabonidus steli 2'nerdeyse

birbirinin aynısı olarak betimlenmiştir. Kral Nabonidus steli 3 ise üst tarafı kırık olmasına rağmen yazıların üst tarafında birden fazla figürün işlendiği görülmektedir.

4 tane ile temsil edilen Sin Stelerinin hepsi bazaltandır. Tanrı Sin Güneydoğu Anadolu bölgesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Sin stellerinden bir tanesi Tanrı Kabartmalı Sin steli iken diğerleri ise sadece Tanrı Sin'in sembolü olan hilal betimli Sin steleridir. Bu steler Yeni Asur stilindedir. Bu stelde Tanrı Kabartmalı Sin steline muşuşu üzerinde ayakta duran, uzun elbisesi, başında boynuzlu bir polos, sakalı ve uzun saçlı olarak betimlenmiş "Yazıcı Tanrı" Nabu tasviri yer almaktadır. Tanrı figürünün önünde ise, ucu hilal biçimli, hilal altından sarkan parçalarının gösterdiği standartta takılı olarak yapılmış Ay Tanrısı Sin'in sembolü bulunmaktadır. Diğer Sin stelleri olan Aşağı Yarımca Sin steline, Sultantepe Sin steline ve Çıkırık 2 Sin steline Ay Tanrısı Sin'in sembolü olan hilal betimi yer almaktadır. Aşağı Yarımca Sin steline ve Sultantepe Sin steline iki basamaklı standartın üstünde hilal betimi yer alırken, Çıkırık 2 Sin steli alttan kırık olduğu için bir şey söylemek zordur. Aşağı Yarımca Sin steline, Sultantepe Sin steline ve Çıkırık 2 Sin steline benzer eserler; Pazarcık steli, Til-Barsip steli, Tavale Köyü Steli, Arne steli veya Aran steli, Zaraqotaq Steli, Yeni Asur dönemi stelineki, Qaruz steli, Göktaş steli, Gisgis (Kesentaş) kabartması, Musul steli ile benzerlik göstermektedir.

1 tane ile temsil edilen ve adak steli olarak tanımlanan Sin Tapınağı Adak steli bazalttan işlenmiştir. Harran'da ele geçen bu eser Yeni Babil stilindedir.

3 tane Savaşçı Avcı eserleri arasında Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 1 ve Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 2 Asurlaşmış Geç Hitit stilinde iken, Ok Atan Savaşçı Steli ise Aramileşmiş-Fenikeleşmiş Geç Hitit stilindedir. Her 3 eserde bazaltandır. Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 1 ve Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 2 de bir tane figür yer alırken, Ok Atan Savaşçı Steline iki figür işlenmiştir. Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 1'e benzer eserler; Karatepe, Karasu, Karkamış, Kültepe, Malatya, Maraş, Pancarlı ve Zincirli bulunmuş olan kabartmalılar üzerindeki figürler ile benzerlik göstermektedir. Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 2 giymiş olduğu elbise, elindeki yay ve okuyla bir tanrı olabileceği düşünülmektedir. Ok Atan Savaşçı steli ise Karkamış, Malatya ve Zincirli buluntularına benzemektedir. 1 tane ile temsil edilen Muhafız Kabartması Geç Hitit stiline ancak Aramileşmiş-Fenikeleşmiş Geç Hitit Stili özelliklerini yansıtan Karkamış, Malatya ve Zincirli eserleriyle benzemektedir.

Eserler arasından 3 tane Ziyafet Şöleni olarak tanımlanan eser yer almaktadır. Hammadde olarak üçüde kireçtaşından (kalkerden) yontulmuştur. Stil özelliklerine göre Geç Asur stilinde işlendikleri görükmektedir. Ziyafet Şöleni 1 tek bir panodan, Ziyafet Şöleni 2 ve Ziyafet Şöleni 3 ise iki panodan oluşmaktadır. Tüm bu eserlerde masa ve taburenin ayaklarının işçilik yönünden birbirine çok benzemesi dikkat çekicidir. Her üç eserde genel olarak Ziyafet Şöleni olarak ele alınmış, ancak Ziyafet Şöleni 3'te üsteki panoda yer alan betimlerin cenaze ile ilgili bir sahne olması bakımından diğerleriyle ayrılmaktadır.

Bu eserler dışında 5 tane figürlü eser olarak değerlendirilmiştir. Bu eserler arasında; Karşılıklı Duran İki Kişi steli, Ayakta Duran Tek Kişi steli ve Çıkırık Steli 1'de insan figürü yer almaktadır. Bu 3 stelde Yeni Asur stilinde olması muhtemeldir. Diğer 2 tane figürlü eser arasında Ay Tanrısı simgeli levha ve Mezar Steli Ceylan Kabartmasının olduğu eserlerdir. Ay Tanrısı simgeli levha betim olarak Sin stellerine benzemektedir. İki basamak üstünde hilal solunda Tanrı Şamaşın Simgesi güneş, sağında yılan-ejder betimi yer almaktadır. Mezar Steli Ceylan Kabartmasında ise ceylan figürü, bir yılan figürü ve Tanrı Şamaş'ın simgesi güneş motifi yer almaktadır. Ceylan kabartmaları özellikle Zincirli'de karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu bu eserler dışında M.Ö. II. Binde Şanlıurfa'da bulunan kabartmalar ele alınmıştır. Dağyamacı Tasvirleri olarak litarütüre giren bu tasvirler 2014 yılında tespit edilmiş, ana kayaya oyulmuş kabartmalardan oluşmaktadır. Kabartmalar oldukça aşınmış ve bu nedenle detaylar çok belirgin değildir. Dağyamacı Tasvirleri kabartmaları genel olarak; hükümdara sunulan ganimetler, art arda üç geyik kabartması, keçi ya da koyun benzeri üç hayvan ve bu hayvanları güden bir kişi betimi, iki grup halinde bir hayat ağacı etrafında oturan kadın tasvirleri, elinde asa tutan ve oturan iki figürün yanına keçi ya da koyun benzeri bir hayvan getiren bir figür oturan iki figürün arasında hayat ağacı benzeri bir motif, arka arkaya duran ve her biri bir boğa ile boğuşan iki aslan tasviri şeklindeki kabartmalardan oluşmaktadır.

Ayrıca, kabartma örneği olmayan ancak demir çağına tarihlenen Siverek Başbük Köyü kaya çizimlerinde konuya dahil edilmiştir. Geç Asur dönemine tarihlenen bu kaya çizimleri kazımaçizgiler siyah boya ile dataylandırılarak boyanmıştır. Kutsal mekân(Sin Tapınağı) adlandırılan alanda; Güneş Tanrı Şamaş, Yıldız Tanrıçası İştar, Ay Tanrısı Sin, Baş Tanrı Asur, Fırtına Tanrısı Adad, belli olmayan resim ve başında

ışın demeti bulunan tanrıça gibi figürler işlenmiştir. Bu betim örneklerinin tümü Geç Asur (Yeni Asur) stilindeki betim örneklerindendir.

Heykeltıraşlık örnekleri genel olarak kısaca özetlersek, hammadde olarak daha çok bazalt taşı kullanımı göze çarpar. Bunu yanı sıra kireçtaşı (kalker taşı) örnekleride tespit edilmiştir. Eserlerde: Geç Hitit, Yeni Asur, Yeni Babil, Asurlaşmış Geç Hitit, Aramileşmiş-Fenikeleşmiş Geç Hitit stilinde eserler tespit edilmiştir. Heykeltıraşlık eserlerine bakıldığında bölgede Geç Hitit, Yeni Asur ve Yeni Babil etkisinde kaldığı ve bunu heykeltıraşlık eserlere yansıdğı görülmektedir. Lamassu betiminin Anadolu'daki tek örneği olmasından dolayı çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akçay, A. (2011) Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Tabal Ülkesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Akşit O. Manisa Tarihi, İstanbul 1983, 45 vd
- Akurgal, E. (1988), *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yay, İstanbul.
- Albayrak Y. Göbeklitepeden Edessaya: İstanbul,2019
- Albayrak, Y. Ve S.İ. Mutlu, (2014) "Soğmatar Kutsal Alanı Ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırması, 2012." 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı. 27-31 Mayıs 2013 Muğla*. 2. Cilt, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, Yayın No. 163/2, Muğla, 337-352.
- Albayrak-Mutlu 2018 “Soğmatar Nekropolü 2016 Yılı Temizlik Çalışmaları”,39. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, 525-544
- Algaze G v. d. (1994) G. Algaze-R. Breuninger-J. Knudstad., “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project:
- Algaze G. v. d. (1991) G. Algaze-R. Breuninger-C. Lightfoot-M. Rosenberg., “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: a Preliminary Report of the 1989-1990 Seasons”, *Anatolica XVII*, 175-240
- Algaze G. v. d. (1994) Algaze-R. Breuninger-J. Knudstad., “The Tigris- Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Birecik and Carchemish Dam Survey Areas.” *Anatolica XX*, Leiden, 1-96
- Algaze, G. (1995) “Titriş Höyük, a Small Early Bronze Age Urban Center in Southeastern Anatolia: The 1994 Season” *AnatolicaXXI*, 13-63
- Alkım, U.B.(1974) Yesemek Taşocağı ve Heykel Atelyesinde Yapılan Kazı ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, V: Seri-Sa. 32, İslahiye Bölgesi Araştırmaları, Sa. I, Ankara.
- Alp S. (2002) *Hitit Güneşi*, Tübitak Yay, Ankara.
- Alp, A.O. ve Tekinalp, V.M. (2001). Harabebezikan Kazısı 1999 Yılı Çalışmaları. *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür*

- Varlıklarını Kurtarma Projesi*, Tuna N. ve Velibeyoğlu, J. (Ed.), ODDÜ Tarihsel Çevre ve Değerlendirme Merkezi (TAÇDAM), Ankara, ss.381-411.
- Andrew T. (2018) Creekmore, "Landscape and Settlement in The Harran Plain, Turkey: The Context of Third Millennium Urbanization", *American Journal of Archaeology*, 2/122, 181.
- Ardel, A. (1961). Güneydoğu Anadolu'da Coğ. Müşahedeler. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 21.
- Arimura v. d. (2001) M. Arimura-N. Balkan-Atlı-F. Borell-W. Crauells-G. Duru-A. Erim-A. Özdoğan-J. Ibanez-O. Maede-Y. Miyake-M. Molist-M. Özbaşaran, 2001. "Akarçay Tepe Kazısı, 1999", (Eds: N. Tuna-J. Öztürk-J. Velibeyoğlu). Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları, *TAÇDAM*, Ankara, s. 309-337
- Arrian (1933) Arrian II. *Anabasis of Alexander VII. 18*, çev. E. Liff Robson.
- Ay, E.(1999) *Yukarı Habur Bölgesi İki Cırcıp Vadisi ve Çevresinin Arkeolojik Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Badger, P.G.(1852) *The Nestorians and Their Rituals*, London, 1852.
- Bahar H. (2010) *Perslerin Yönetim Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Balkan-Atlı N.(1999) "Akarçay Tepe Kurtarma Kazısı." *TAÇDAM-ODTÜ Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*. (Eds.) N. Tuna ve J. Velibeyoğlu, ODTÜ (TAÇDAM), Ankara, 34-39
- Barnett, R. D. (1976). *Assyrian Palace Reliefs in the British Museum*. Londra.
- Başdınç, H.(2021) Arkeolojik Veriler Işığında Orta Fırat Bölgesinde Orta ve Yeni Asur Varlığı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Behm-Blancke (1984) Behm-Blancke, M.R. "Hassek Höyük 1983", *Kazı Sonuçları Toplantısı VI-1984*, İzmir, 181-190
- Bell, G.L. (1914) *The Palace and Mosque at Ukhaidir*, Oxford.
- Bernbeck R. (1999b) "Fıstıklı höyük kazıları", *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeoloji ve Kültür Varlıklarını Voruma Projesi*, 1-65
- Bingöl, E.(2018) Güneydoğu Anadolu Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Dikilitaş Geleneğinin Gelişimi ve Simgeciliği, (Basılmamış Yüksek Lisans

Tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Bilecik.

Bonatz D. (2007), The Iconography of Religion in The Hittite, Luwian, and Aramean Kingdoms, Iconography of Deities and Demons, *Electronic Pre-Publication Free University of Berlin*, 2007, 1-29.

Börker-Klähn, J. (1982) *Alt Vorderasiatische Bildstelen und vergleichbare Felsreliefs*, Baghdader Forschungen ; Bd.4, Mainz, Philipp von Zabern.

Börker-Klähn, J. (1982), *Alt Vorderasiatische Bildstelen und vergleichbare Felsreliefs*, Mainz: Philipp von Zabern.

Bunnens, G. (2006), *Tell Ahmar II: a New Luwian Stele and the Cult of the Storm – God at Til Barsib- Masuwari* (with a Chapter by J.D. Hawkins and a Contribution by Isabelle Leirens) Louvain, Peeters, Dudley, Paris.

Burkitt F.C. (1906) “The Throne of Nimrod”, *Proceedings of*

Canby, J.V. (1975) “The Walters Gallery Cappadocian Tablet and the Sphinx in Anatolia in the Second Millennium B.C”, *Journal of Near Eastern Studies*, Volume 34, Number 4. s.225-248.

Chantre, M.E. (1989) *Recherches Archeologiques dans l’Asie Occidentale, Mission en Cappadoce 1893–1894*. Paris.

Chesney, F.R (1969) *The Expedition for the Survey of the Rivers Euphrates and Tigris*, I-II, New York.

Cook S. A. (1964) *The Cambridge Ancient History*. Volume VI. Macedon, Cambridge, 1964

Coşkun N. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Orta Demir Çağ Çanak Çömlek Kültür Bölgeleri: Gelişimleri, Sınırları, Çanak Çömlek Grupları Ve İlişkileri Çerçevesinde Değerlendirilmesi Doktora Tezi Van-2013

Çelik B. (2007) “Şanlıurfa-Yeni Mahalle Balıklıgöl Höyüğü” *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem Kazılar Yeni Bulgular*. Ed. M. Özdoğan ve N. Başgelen. Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul, 2007

Çelik vd., (2019); Bahattin Çelik, Süheyla İrem Mutluve Semih Mutlu, Şanlıurfa’daki Soğmatar Kült Alanından Bir Aslan Kabartması Taslağı, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* Volume: 41, Spring-2019, p. 136-143.

Çelik, B. (2003) *Şanlıurfa Kent Merkezinde Çanak Çömleksiz Bir Neolitik Yerleşim: Yeni Mahalle*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çelik, B. (2008) *Arkeolojide Urfa ‘‘Arkeolojik Araştırmalar Işığında Urfa’’*.

- Çelik, B. (2005) A New Stele Base Of The Late Hittite Period From Siverek-Şanlıurfa, *Anadolu / Anatolia* 28, 17-24.
- Demirci, K. (2005) "Antik Urfada Sin Kültü", *Milel ve Nihal (İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi)*, Yıl: 2, Sayı: 2, 111-123.
- Dion P.E. (1995) Dion, "Aramaean Tribes and Nations of First Millennium Western Asia", *Civilizations of The Ancient Near East*, Vol.I, (ed.) J.M. Sason, 1281-1294
- Doğan Ö. Adana Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Geç Hitit Dönemi Stelleri, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2011.
- Doğan, Ö (2011) Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Geç Hitit Dönemi stelleri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)
- Donbaz, V. (1990) "Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaraş Museums", *Annual Review of The Royal Inscriptions of Mesopotamia Project* 8: 5-24.
- Donbaz, V. (1990) "Two Neo-Assyrian Stelae in the Antakya and Kahramanmaraş Museums", *Annual Review of RIM Project* 8: 4-23.
- Dönmez, A. & Brice, W.C. (1949) "Distributions of Early Pottery of South East Turkey." *Iraq* 11, 44-58
- Dörner F.K. (1990) "Nemrut Dağı Zirresinde Tanrıların Tahtları".s 123.
- Drijvers (1972) *Old-Syriac (Edesseean) Inscriptions*, Leiden. Pub. E. J. Brill.
- Drijvers, H. J.W. (1980) *Cults and Beliefs at Edessa*. Leiden, E.J. Brill.
- Ellis, R. S., (1968). *Foundation Deposits in Ancient Mesopotamia*, New York/London: Yale University Press.
- Erinç, S. (1968). *Jeomorfoloji I*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Fuensanta G.J. v. d. (2007) Fuensanta-E. Bucak, "The tilbes project research in 2005: Surtepe höyük excavations", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 2/28, Ankara, 457-470.
- Fuensanta J.G. v. d. (2002) J. G. Fuensanta-P. Charvat- Alicante and Prague, "Halafians and Ubaidians: The Case of Tilbes Höyük in Birecik (Southeastern Turkey)", *Ethnicity in Ancient Mesopotamia, Papers Read at the 48th Rencontre Assyriologique Internationale* (2002), Leiden, 123-133
- Fuensanta G.J. v. d. (2002) J. G. Fuensanta-M.S. Rotham-P. Charvat-E. Bucak "Tilbeş Höyük Salvage Project Excavation" *XXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2001, 2. Cilt, Ankara, 131-144
- Gadd, C. J. (1951) "Note on the Stele of Aşağı Yarımca", *Anatolian Studies* 1: 108-110.

- Germaner T. ‘‘Heykel Sanatı’’, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 2, Yem Yayınları, İstanbul 1997
- Green, A. (2003), *The Storm-God in the Ancient Near East*, Winona Lake, Indiana.
- Gurney O. Jacob Joel *Finkelstein* ‘‘Sultantepe Tabletleri’’ 1957
- Gurney O. P. *HULIN* .Sultantepe Tabletleri Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, 1964
- Gurney, O. R. (2001), *Hititler*, çev. Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Gurney, O.R.(1952) ‘‘Sultantepe Tablets’’ *Anatolian Studies*. (AS), Vol. II, 25–35.
- Güler S. "Eskiçağdan Kurtuluş Savaşına Kadar Urfa Tarihi", Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Kent Şehir, Ankara 2002, s.11.
- Güler S. "Eskiçağdan Kurtuluş Savaşına Kadar Urfa Tarihi", Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Kent Şehir, Ankara 2002, s.11.
- Güler S. "Tarih içinde Şanlıurfa", Şanlıurfa, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, 19-53.
- Güler S. "Tarih içinde Şanlıurfa", Şanlıurfa, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, 19-53.
- Günaltay (1951) *Yakın Şark IV. I. Bölüm. Perslerden Romalılara kadar Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Günaştı Y. & Özgül O. (2015) ‘‘M.Ö. VI-IV. Yüzyıllar Arası Anadolu-Pers İlişkilerinin Bir Değerlendirilmesi’’, *Türkiz*, sayı. 35, 105-124.
- Güterbock, H. G. (1949), *Hittite Religion*, New York.
- Güvemli Z. *Sanat Tarihi*, Varlık Yayınları, İstanbul 2012
- Güzel, A.(2020) Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Şanlıurfa İli Doğal Coğrafya Özellikleri Cilt: 13 Sayı: 71.
- Haas, V. (2002), ‘‘Hitit Dini.’’ *Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk/ Hie Hethiter und Ihr Reich Das Volkder 1000 Götter*, Bonn: 438-442.
- Harmankaya S. v. d. (1998)-O. Tanındı, *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri III Kalkolitik*, İstanbul, Ege Yayıncılık.
- Harmankaya, S. & O. Tanındı & M. Özbaşaran (1998) Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri – 3, (TAY): Kalkolitik, İstanbul, Ege Yayıncılık.
- Harmanşah Ö. Visualizing the Moon in the Ancient Near East, *The Moon A Voyage Through Time*, edt. C. Gruber, Aga Khan Museum, 2019, 8-14, Fig. 4.
- Hartmut K. (1976) *Die Keramik vom Tell Chuera und ihre Beziehungen zu Funden aus Syrien - Palästina , der Turkei und dem Iraq* . Berlin , Gebr . Mann Verlag

(Vorderasiatische Forschungen der Max Freiherr von Oppenheim - Stiftung . Band 1)

Hauptmann, H. & Dinçol M.A. (1999), ‘‘Geç Hititler’’ , s. 124; Karl Dörner, Nemrut Dağı Zirvesinde Tanrıların Tanrıları, s. 122. Bu kalenin Urfada olduğu düşünülüyor fakat herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Hauptmann H (1983) ‘‘Lidar Höyük’’ *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXVI-2, Ankara, 93-110.

Hawkins, J. D. (2000), *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions.Part I: Inscriptions of the Iron Age*, Berlin.

Hawkins, J.D.(2000) *Corpus of Hieroglyphic Luwian 8Inscriptions: Inscriptions of the Iron Age, Volume 1-2 (Untersuchungen Zur Indogermanischen Sprach- Und Kulturwissenschaft, N.F.,8.1)*. Berlin.

Hours v. d. (1994) F. Hours-O. Aurenche-J. Cauvin-M. C. Cauvin- L.Copeland-P. Sanlaville, *Atlas des Sites du Proche Orient(14000-5700)*, Volume I: Texte, Travaux de la Maison

Hours, F. & O. Aurenche & J.Cauvin & M.C. Cauvin & L.Copeland & P.Sanlaville (1994) *Atlas des Sites du Proche Orient (14000–5700)*, Volume I: Texte, Travaux de la Maison de l'Orient Méditerranéen, No:24, Paris.

İşıltan F (1960) *Urfa Bölgesi Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Yayınları. No: 843, İstanbul.

İplikçioğlu B (2007), *Hellen ve Roma Tarihi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

J.B.Bury, J.B. (1941) Büyük İskender'in Ölümüne Yunanistan'ın Tarihi, Londra, 226 vd.

Johansen K. F. (1951), *The Attic Grave-Reliefs of the Classical Period*, Copenhagen.

Karul N. (2003) ‘‘Mezra Teleilat Yerleşmesi ve AB Yapısı’’, (Eds: M.Özdoğan-H. Hauptmann, N. Başgelen). Ufuk Esin'e Armağan Köyden Kente Yakınoğu İlk Yerleşimler, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 525-532

Karul N. v. d. (2001) N. Karul-A. Ayhan-M. Özdoğan, ‘‘1999 Yılı Mezra- Teleilat Kazısı’’ Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları’’ (Eds.) N. Tuna & J. Öztürk & J. Velibeyoğlu, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (TAÇDAM), Ankara, 133-174

Kaschau G. (1999), *Lidar Höyük. Die Keramik der mittleren Bronzezeit*, Mainz am Rhein.

Keel, O. (1994) Studien zu den Stempelsiegeln aus Palaestina, Israel, Band IV, Orbis Biblicus et Orientalis 135, Freiburg, Switzerland, Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen.

- Kohlmeyer, K. (1992) "Drei Stelen mit Sin-Symbol aus Nordsyrien", B. Hrouda, S. Kroll, P. Z. Spanos (Ed.), von Uruk nach Tuttul: Eine Festschrift für Eva Strommenger, Studien und Aufsätze von Kollegen und Freunden, Vienna: Proffl Verlag: 91-100.
- Kozbe G. (2017) "Sultantepe: Asur'un Gizemli Kalesi", (Ed.) Necmi Karul, Gülriz Kozbe ve Ahmet Yavuzkır *Şanlıurfa Müzesi Arkeolojik Eser Kataloğu*, Tasarım PR, Şanlıurfa, 343-345.
- Kozbe, G. & A. Ceylan & Y. Polat & T. Sivas & H. Sivas & I. Şahin & D.A.Tanrıver
- Kökten, İ. K. (1947a) "Bazı prehistorik istasyonlar hakkında yeni gözlemler.", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Cilt V, Sayı 2, T.T.K. Basımevi, Ankara: 223–236, Levha 1,1.
- Kökten, İ. K. (1947a) "Bazı prehistorik istasyonlar hakkında yeni gözlemler.", *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Cilt V, Sayı 2, T.T.K. Basımevi, Ankara: 223–236, Levha 1,1.
- Kökten, İ. K. (1947c) "1946 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları. Antalya, Diyarbakır, Urfa, Gaziantep Çevreleri" *Haberler, Belleten* 10/41, 161–163.
- Köroğlu, k. (2018) *Anadolu'da neo-assyrian rock reliefs and stelae, asurlular: dicle'den toroslar'a tanrı asur'un imparatorluğu/the asurlular: kingdom of the god asur from dicle toros İstanbul'a*, k. Köroğlu, sf adalı (ed.), yapı kredi yayınları, İstanbul, s. 162-207.
- Köroğlu, K.& Yumruk, Ş. (2014) *Ergani/ Gisgis (Kesentaş) Yeni Asur Kabartması*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü *Haberler* 38: 2-8.
- Kulakoğlu F. (1999) "Late-Hittite Sculptures from Şanlıurfa Region." *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center at Japan*. Vol. XII,167-181.
- Kulakoğlu F. (2011), *Şanlıurfa Müzesi'ndeki Bir Savaşçı Kabartması*, Anadolu Araştırmaları, İstanbul, 477-482.
- Kulakoğlu, F. (2006) "Some Neo Assyrian Sculptures From Şanlıurfa Province (Upper Balikh)" Armağan Erkanal-Öktü, Engin Özgen, Sevinç Günel, A. Tuba Ökse, Halime Hüryılmaz, Halil Tekin, Nazlı Çınardalı-Karaaslan, Bora Uysal, F. Ayşe Karaduman, Atilla Engin, Reinhild Spieß, Ayşegül Aykurt, Rıza Tuncel, Ulaş Deniz Ve Ash Rennie (Eds.) *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürle Yansıması / Studies In Honor Of Hayat Erkanal, Cultural Reflections*, S: 515-522, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Kürkçüoğlu C. & Kara K. (2005) "Adım Adım Viranşehir", *Şanlıurfa, Viranşehir Kaymakamlığı Yayınları*, 1-86
- Kürkçüoğlu F. (2002) "Şanlıurfa'da Yapılan Arkeolojik Araştırmalar, Kazılar ve İl Sınırları İçindeki Sit Alanları" *Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir*. Eds.

- Kürkçüoğlu A. C. & Akalın M. & Kürkçüoğlu S. & Güler S.E., *Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (Şurkav) Yayınları*, No. 27, II. Basım, Tisamat Basım Sanayi, Ankara, 114-128.
- Laneri N. (2007), "Burial Practices at Titriş Höyük, Turkey: An Interpretation", *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 66, No. 4, 241-266
- Lauffer S. (2004) S. Lauffer, *Büyük İskender*, İlya Yayın Evi, İzmir.
- Lauffer S. (2004), *Büyük İskender*, İlya Yayın Evi, İzmir.
- Layard, A. H. (1849). *The Monuments of Nineveh: First & Second Series*: Murray. Leipzig, 1910.
- Lloyd, S. & Brice W. (1951) "Harran" *Anatolian Studies*, vol. I: 77–111.
- Lloyd, S. & Gökçe N. (1953) "Sultantepe" *Anatolian Studies*, vol. III, 27–52.
- Lloyd, S. & N. Gökçe, N. (1953), "Sultantepe: Anglo-Turkish Joint Excavations", *Anatolian Studies* 3: 27-47.
- Lloyd, S. Brice. W. (1951) "Harran", *Anatolian Studies*, I, pp. 77-111.
- Luckenbill D.D. (1926), *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, I, Chicago.
- Luckenbill D.D. (1968) *Ancient Records of Assyria and Babylonia, I-II*, New York.
- Luckenbill, D.D. (1987) *Ancient Records of Assyria and Babylonia I-II*, Chicago 1926-1927, 1180; Şemsettin Günaltay, *Yakın Şark I: En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferi Kadar İran Tarihi I*, , 117; Aynur Özfirat, *Eskiçağ'da Harran*, 57.
- M. Özbaşaran- M. Molist, 2007 "Akarçay Tepe, Orta Fırat'ta Neolitik Döneme Ait Yeni Bir Yerleşme", (Eds: M. Özdoğan-N. Başgelen). *Anadolu'da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa'ya Yayılımı-Türkiye'de Neolitik Dönem- Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 179-187
- Mansel, A M, Aslanapa, O (1977) *Sanat Tarihi, İnkılap ve Aka Kitabevleri*, Ankara 1977
- Mansel, A M. (1971) *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara s. 440
- Marfoe 1988 L. Marfoe, "Kurban Höyük Excavations, 1984" *Türk Arkeoloji Dergisi* 27. Ankara, 1988, 15-28
- Medya Karakaya, *Geç Hitit Krallıklarında Tanrıçaların Temsili*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.
- Mehmet Önal Harran Ören Yeri 2018 yılı kazı çalışmaları (Kazı sonuçları toplantısı
- Mellink 1985 "Archaeology in Asia Minor" (*AJA*) *American Journal of Archaeology*. 1985

- Memiş 2009 E. Memiş, *Eski Çağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*, Çizgi Kitabevi, Konya
- MILLER ROSEN, A.: 1997 “The Geoarchaeology Of Holocene Environments And Land Use At Kazane Höyük, SE Turkey”, *Geoarchaeology: An International Journal*, 12/4, 395-416
- Michael Roaf, 1996 "Mezopotamya ve Eski Yakınoğu", 201
- N. Aslantürk, “Hitit Panteonunda Bir Tanrı Grubu: Adamma, Kubaba ve Haşuntarhi”. *International E-Journal of Advances in Social Sciences* II/4 (2016) 117-125.
- Nocera D. (2010) G. M. Di Nocera, “The Middle Bronze Age At Zeytinli Bahçe Höyük-Birecik (Urfa-Turkey): The Fortified Structure, Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East May, 5th-10th 2009”, “Sapienza”- Università di Roma, Volume 3, *Islamic Session*, 2010, 341-346
- Oates, J. and D. Oates, 2001, *Nimrud An Assyrian Imperial City Revealed*, London: British School of Archaeology in Iraq.
- Oral, E. “Hitit İmparatorluk Dönemi Sanatında Sfenks Tasvirleri”, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 7(42): 2021, 390-398.
- Orthmann W. Untersuchungen zur späthethitischen Bildkunst, Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 8.
- Orthmann, W. (1971), *Untersuchungen zur späthethitischen Kunst*, Bonn
- Ökse, T. ve Tekinalp, M. (1999). Mezraa Höyük 1998 Araştırması. *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi*, (Eds. Tuna N. ve Velibeyoğlu, J. (Ed.), ODDÜ Tarihîsel Çevre ve Değerlendirme Merkezi (TAÇDAM), Ankara, ss.175-198.
- Ökse-Bucak 2001 T. Ökse-E. Bucak, “Karkamış Barajı Gre Virike 1999 Kazısı”, 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 2001, 191-203
- Önal M. Uludağ C. Koyuncu Y. & AdalıAn S. Assyrianised rock wall panel with figures at Basbük in south-eastern Turkey, 2022
- Özdoğan & Karul 2002: 89, 100, B.Y. No. O40A047; Tekinalp & Alp 1999: 219.
- Özdoğan M. 2007d “Mezra-Teleilat”, (Ed: N. Başgelen). 12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı Neolitik Dönem, *Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık*, İstanbul, s. 99-100
- Özdoğan M. *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri I, No. 2, İstanbul, 1977

- Özdoğan M. *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri I, No. 2, İstanbul, 1977
- Özdoğan, M. *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri I, No. 2, İstanbul, 1977.
- Özdoğan-Karul 2002 M. Özdoğan-N. Karul, “Şanlıurfa, Birecik-Suruç Arkeolojik Envanter Raporu.” *Birecik-Suruç, Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları*. (Ed.) N. Başgelen, Türkiye Bilimler Akademisi, Türkiye Kültür Sektörü, *Tüba-Tüksek yayınları* 1/1, Ofset Yapımevi, İstanbul, 2002, 1-101
- Özfırat 1994 Ö. Aynur, *Eskiçağda Harran*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994
- Özfırat A. *Eskiçağ’da Harran*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1994
- Özfırat, A. *Eskiçağda Harran*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.
- Patricia, “XVIII. Kazı Sonuçları”, 1996 82.
- Pliny P. *Natural History* VI. Libri XX-XXII, Cambridge, London
- Pognon H. *Inscriptions semitiques de la Syrie, de la Mésopotamie et de la région de Mossoul*, Paris, 1907
- Pognon H. *Inscriptions semitiques de la Syrie, de la Mésopotamie et de la région de Mossoul*, Paris, 1907
- Pollock-R. Bernbeck, “Excavation at fıstıklı höyük 1999”, Kazı Sonuçları Toplantısı 22/1, Ankara, 2001, 155-164
- Prag 1970, “The 1959 Deep Sounding at Harran in Turkey” *Levant* 2, 1970, 63-94
- Prag, K. “The 1959 Deep Sounding at Harran in Turkey.” *Levant*, 2, 1970: 63–94.
- Prag, K. “The 1959 Deep Sounding at Harran in Turkey.” *Levant*, 2, 1970: 63–94.
- Price, I. M. “The Cult of the Moon-God, Sin”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 26, No. 4, 1910, 309-311.
- RE Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft. Stuttgart, 1893, 1894, 1907, 1931, 1942
- RE Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft. Stuttgart, 1893, 1894, 1907, 1931, 1942
- RE. 1931 XV, “Mesopotamien”, s. 114
- Rice 1960 D. S. Rice, “Harran” *Anatolian Studies* X. Ankara, 1960
- RTCG IV *Répertoire Géographique de Textes Cunéiformes IV*. Khaled Nashef, Wiesbaden, 1991

- Sachau, E. (1883) *Reise in Syrien und Mesopotamien*, Leipzig.
- Saggs 1995 H. W. F. Saggs, *Babylonians*. London, 1995
- Schachner A. & Bucak, E (2004) Geç Hitit Ya Da Geç Asur? Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi'nde Yeni Bir Ortostat, 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan Anadoluda Doğdu-Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag, Ege Yayınları, İstanbul, 659-670.
- Schmidt 1995 "Investigations in the Upper Mesopotamian earl Neolithic Göbekli Tepe and Gürcütepe." *Neo-Lithics*, 2/95, 1995, 9-10
- Schmidt 2007c "Göbekli Tepe. 12.000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı", Neolitik Dönem, YKY, İstanbul, 93-95
- Segal 1970 *Edessa. "The Blessed City"*, Oxford, 1970
- Segal, J. B. *The Blassed City of Edessa*. 1970, Londra.
- Segal-Brice 1951 J. B. Segal-W. Brice, "Harran", *Anatolian Studies* 1, 1951, 77-111
- Serdaroğlu Ü. *Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar*, TTK Basımevi, Ankara, 1975
- Serdaroğlu, Ü. *Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar*. TTK Basımevi, 1975, Ankara.
- Serdaroğlu, Ü. *Aşağı Fırat Havzasında Araştırmalar*. TTK Basımevi, 1975, Ankara
- Sevim V. Anadolu arkeolojisi- başlangıçtan Perslere kadar, 1997; Aynur özfirat eskicağdaki Harran, 1994
- Sevin V. 2003 *Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar Eski Anadolu ve Trakya*, İstanbul.
- Sevin V. Anadolu Arkeolojisi-Başlangıçtan Perslere Kadar, 28; M. Ali Dinçol, "Geç Hititler", Görsel Anadolu Uygarlığı Ansiklopedisi I, İstanbul 1982, 124.
- Sevin, V. 2010, *Yeni Asur Sanatı II. Assur Resim Sanatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevin, V. *Yeni Asur Sanatı I Mimarlık*. TTK Yayınları, Ankara, 1991.
- Sommer 1940 A. Dupont- Sommer, *Les Araméens*, Paris, 1940
- Şaroğlu, F. ve Güner, Y. (1981). Doğu Anadolu'nun Jeomorfolojik Gelişimine Etki Eden Ögeler: jeomorfoloji, tektonik, volkanizmailişikleri. *TJK Bülteni*, 24, 2, 119-130
- Şenyapılı Ö. *Otuz Bin Yıl Öncesinden Günümüze Heykel*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları, Ankara 2003
- Şeşen 1993 R. Şeşen, *Harran Tarihi*, Ankara, 1993
- Tamara M G. *The City of the Moon God: Religious Traditions of Harran*, Brill, 1992.

TAY, "HarranHöyük" [http://tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1267&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1267&html=ages_detail_t.html&layout=web), erişim: 3 Ocak 2019.

Tekinalp-Alp 2001 V. M. Tekinalp-A. O. Alp, "Harebebezikan Kazısı 1999 Yılı Çalışmaları" Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları (Eds.) N. Tuna & J. Öztürk & J. Velibeyoğlu, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (TAÇDAM), Ankara, 2001, 381-400

the Society of Biblical Archaeolog 28, 1906, 149-155

Thureau-Dangin *et al* 1931 F.Thureau-Dangin *et al.*, *Arslan-Tash*, Texte ve Atlas, Paris, (1931).

Toptaş, Koray, Filolojik ve Arkeolojik Belgeler Işığında Asurbanipal Ve İcraatları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.

Turani, A(1993) *Sanat Tarihi Terimler Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 53.

Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri – 6a-b, (TAY): Demir Çağı, İstanbul, Ege Yayıncılık, 2008.

Ürkmez Ö. "Marqašti/Maraş'ın Neo-Hitit Heykeltıraşlığında Dinsel/ Tanrısal Figürler". Eds. C. Kabakçı, İ. Solak, A. Ceylan, O. Dumankaya, M. Canlı, Ö. Y. Ova, Uluslararası Antik Çağ Döneminde Maraş Sempozyumu. (K. Maraş 2019) 222-230.

Ward, W.H. *The Seal Cylinders of West Asia*, Washington, 1910.

Woolley, C.L. and Barnett, R.D. (1952) Carchemish III: Report on the Excavations at Djerabis on Behalf of the British Museum. The Excavations in the Inner Town; The Hittite Inscriptions, The Trustees of the British Museum, London.

Yakar 1985 J. Yakar, *The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*. Oxford, 1985

Yalçıklı, D. & V. M. Tekinalp, "Mezraa Höyük 2001 Yılı Kazıları" *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları* (Eds.) N. Tuna & J. Greenhalgh & J. Velibeyoğlu, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (TAÇDAM), Ankara, 2004b: 107–160.

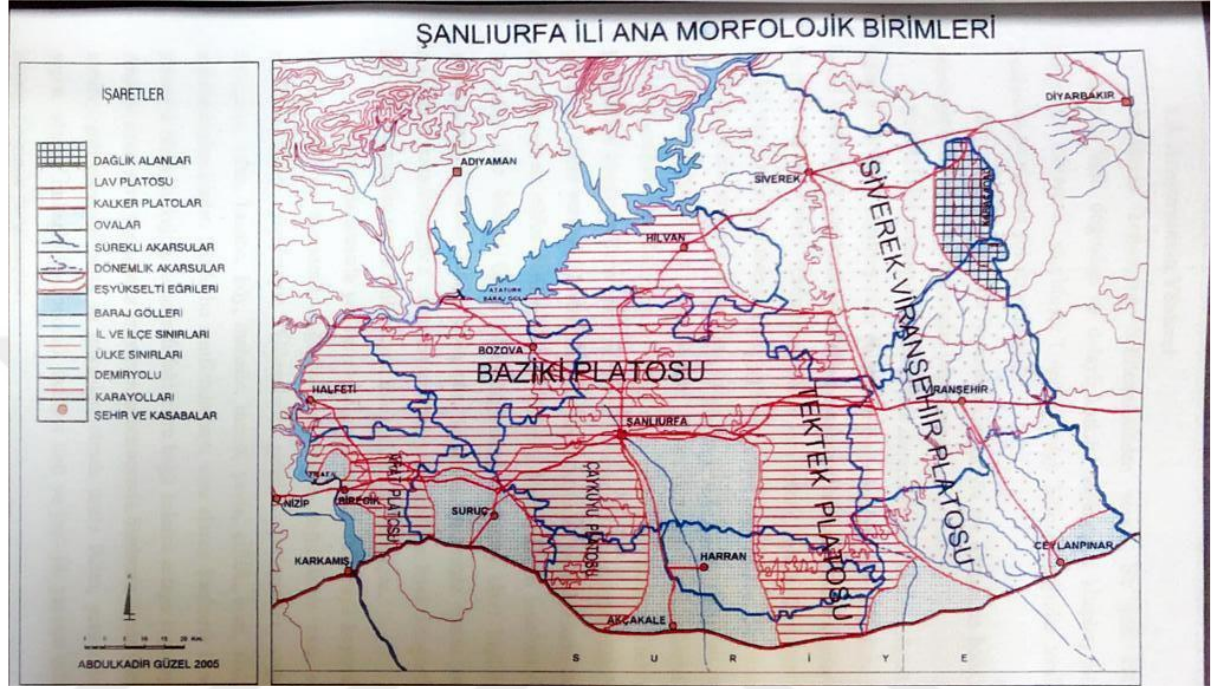
Yardımcı N. "Harran", XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi, 6-10 Temmuz 1987, TTK, İstanbul 1998, 167; Michael Roaf, "Mezopotamya ve Eski Yakındoğu", 201.

Yardımcı N. "Harran", XXXIV.Uluslararası Assirioloji Kongrest, 6-10, Temmuz 1987, İstanbul 1998, s. 167. 100 Fikret Işıltan , s. 11.

- Yardımcı N. “1989 Yılı Şanlıurfa-Harran Ovası Yüzey Araştırmaları”, *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1990, 401-418
- Yardımcı N. Yardımcı, *Harran Ovası Yüzey Araştırması I-Iı, Archaeological Survey In The Harran Plain*. (Eds.) AyşeH. Özkan & J.D. Carpenter Efe, Print A Grafik VeMatbaacılık San. Lyd. Şti, İstanbul, 2004a
- Yardımcı, N. “2005 Yılı Şanlıurfa-Suruç Ovası Yüzey Araştırması” 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No. 120–2, Dösimm Basımevi, Ankara, 2007a: 511– 524.
- Yardımcı, N. Harran Ovası Yüzey Araştırması I-II, *Archaeological Survey in the Harran Plain*. (Eds.) Ayşe H. Özkan & J.D. Carpenter Efe, Print A Grafik ve Matbaacılık San. Lyd. Şti, İstanbul, 2004a.
- Yardımcı, N. Harran Ovası Yüzey Araştırması I-II, *Archaeological Survey in the Harran Plain*. (Eds.) Ayşe H. Özkan & J.D. Carpenter Efe, Print A Grafik ve Matbaacılık San. Lyd. Şti, İstanbul, 2004a
- Yardımcı, N. Mezopotamya’ya Açılan Kapı, Harran. Ege Yayınları, İstanbul, 2007b.
- Yayınlar: Gadd,1951; Börker- Klähn,1982: no.206; Köroğlu,2018;175, Başdinç, 2021, s.171. Yayınlar: Özırat, 2005:77-78; Köroğlu,2018:176; Lloyd, Gökçe 1953: 40.
- Yaylalı S. “Göz İdoller ve Pirot Höyük Örneği”, *Cedrus II*, 2014, 1-26
- Yıldırım N. Anadolu’da Bulunan Yeni Asur Devri Tabletleri (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 113.
- Yılmaz 2003 D. Yılmaz, M.Ö. III. Binde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ’nde Ölü Gömme Adetleri, (YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi), Ankara, 2003
- Yücel, T. (1987). *Türkiye Coğrafyası*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yayınları.
- Zimmermann S. 2022, Çanak Çömlek Öncesi Neolitik Dönem’den Demir Çağı Sonuna Kadar Dikilitaşlar ve Steller, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EKLER

HARİTALAR

Harita 1: Şanlıurfa İli Ana Morfolojik Birimler Haritası (Abdulkadir Güzelden alınmıştır).

RESİMLER

Resim 1: Urfa kalesi ve Sütun Kitabesi (Yasin Küçük Arşivi)

Resim 2: Firtına Tanrısı Kabartması I

Resim 3: Firtına Tanrısı Kabartması II

Resim 4: Fırtına Tanrısı Kabartması III Boğa Üstünde

Resim 5: Kırların Koruyucu Tanrısı

Resim 6: Tanrı Steli

Resim 7: Tanrıça Kubaba

Resim 8: Kabahaydar Çift Boğa

Resim 9: Haçgöz Çift Boğalı Yazıtlı

Resim 10: K lafly Tepe  ift Boğaly Yazıtlı (Mouton 2017 Pl. 1)

Resim 11: Sefalı  ift Boğaly Yazıtlı

Resim 12: Boğa Kabartmalı Köşe Bloğu (Foto M. Taşkın)

Resim 13: Boğa Heykelciği

Resim 14: Taş Ocağı'ndan Aslan Heykeli (Foto: Y. Albayrak)

Resim 15: Hacıgöz Aslan Kabartması Taslağı(Foto: B. ÇELİK)

Resim 16: Harran Aslan Kabartması

Resim 17: Aslan Başı-Merkez

Resim 18: Aslan Başı-Siverek

Resim 19:Sfenks- Merkez amlıdere

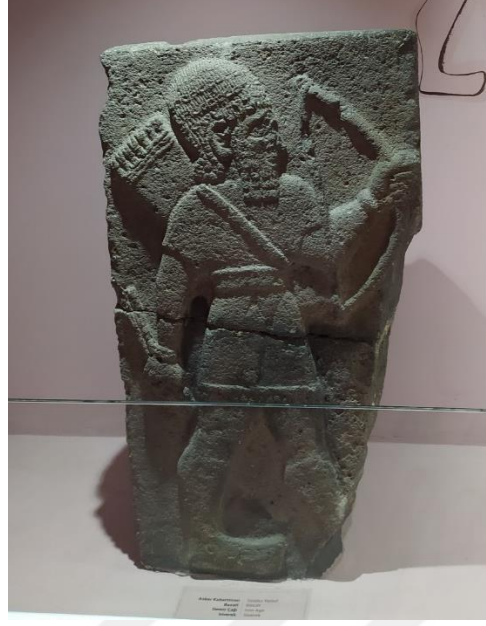
Resim 20: Lamassu-Aslanlı

Resim 21: Karşılıklı Duran İki Kişi Steli

Resim 22: Ayakta Duran Tek Kişinin Bulunduğu Stel

Resim 23: Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 1

Resim 24: Savaşçı ?Avcı ? Rölyefi 2

Resim 25: Ok Atan Savaşçı Steli(Doğan 2011)

Resim 26: Aurnasirpal ? Rölyefi 1

Resim 27: Asumnasirpal? Rölyefi 2

Resim 28: Kral Nabonidus Steli I

Resim 29: Kral Nabonidus Steli II

Resim 30: Kral Nabonidus Steli III

Resim 31: Sin Tapınağı Adak Steli

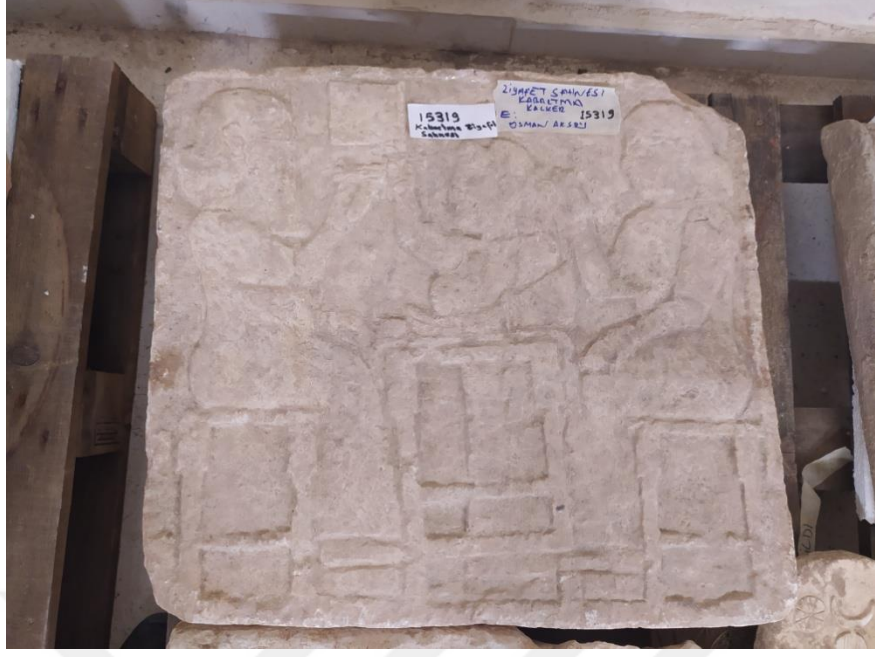
Resim 32: Tanrı kabartmalı Sin Stel

Resim 33: Aşağı Yarımcı Steli

Resim 34: Ay Tanrısı Simgeli Levha

Resim 35: Ziyafet Şöleni I

Resim 36: Ziyafet Şöleni II

Resim 37: Ziyafet Şöleni III

Resim 38: Mezar Steli Ceylan Kabartması

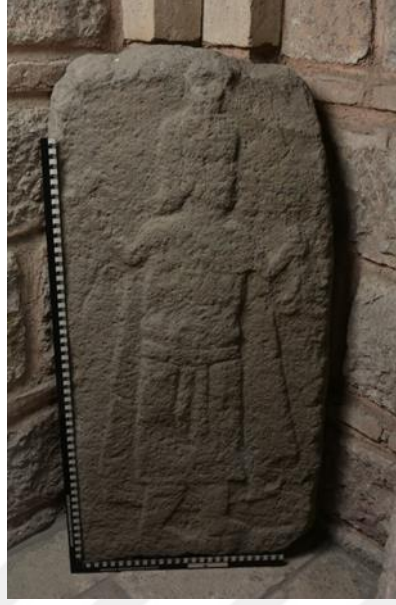
Resim 39: ıkırık Steli 1 (Kulakoğlu 2006: Fig. 10).

Resim 40: ıkırık Steli 2(Kulakoğlu 2006: Fig. 9).

Resim 41: Anas Steli(Müze Kataloğu)

Resim 42: Muhafız Kabartması(Müze Kataloğu)

Resim 43:Dağyamacı Taş Atölyesinde I Numaralı Kabartma Grubu(Fotoğraf: B
ÇELİK)

Resim 44:Dağyamacı'da Bulunan I Numaralı Kabartma Grubundaki İkinci Kabartma
Taş Atölyesi (Foto: B. Çelik)

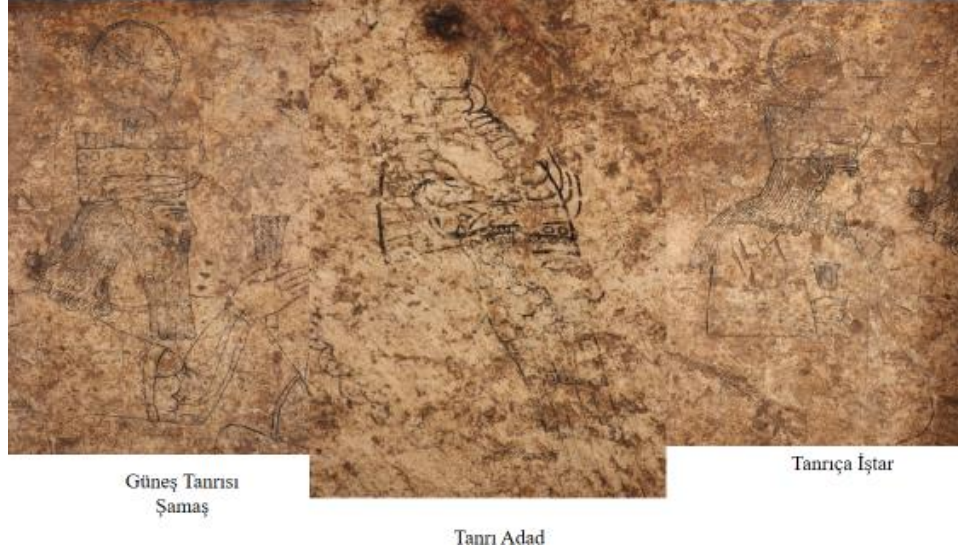
Resim 45:Dağyamacı 2. Grup Kabartma Frizi ve Çizimi (Foto: B. Çelik).

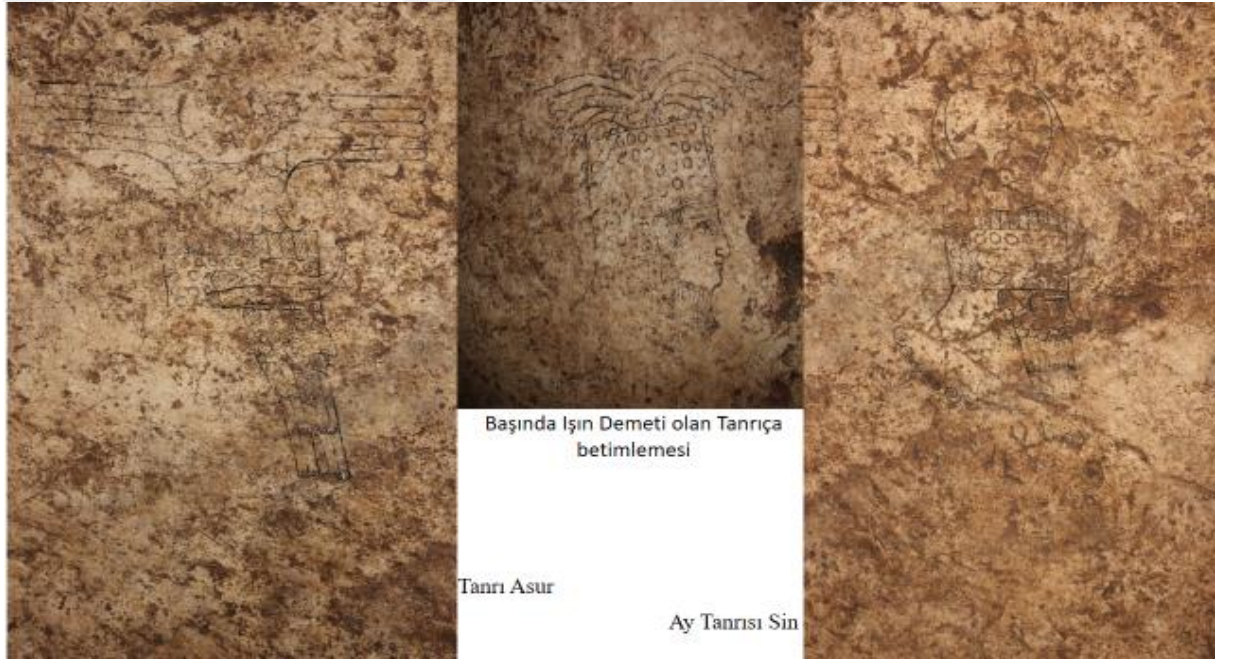
Resim 46:Dağyamacı 3 No'lu Rölyef Grubu Frizi (Foto: B. Çelik)

Resim 47:Siverek Başbuk Köyü Kaya Çizimleri

Resim 48: Güneş tanrısı Şamaş, Tanrı Adad, Tanrıça İhtar.

Resim 49: Tanrı Asur, Ay Tanrısı Sin.

ÇİZİMLER

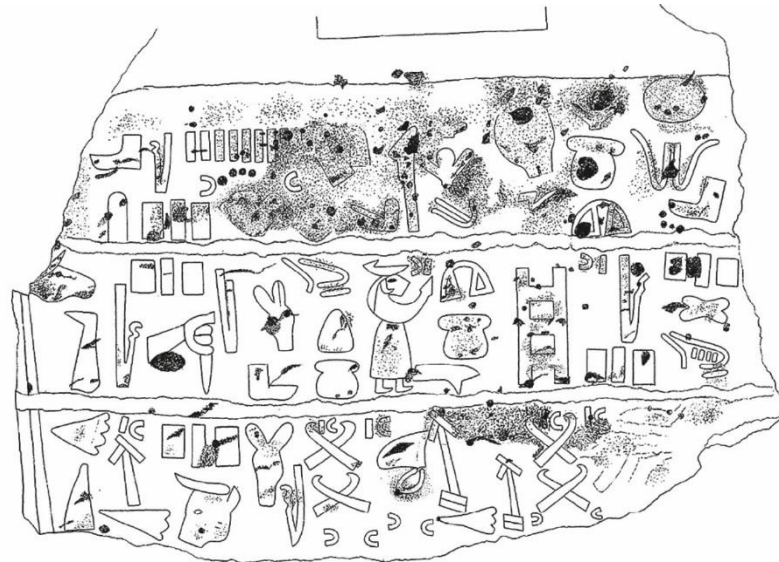
Çizim 1: Kırların Koruyucu Tanrısı (Müze kataloğu)

Çizim 2: Tanrı Steli(Müze Kataloğu)

Çizim 3: Tanrıça Kubaba

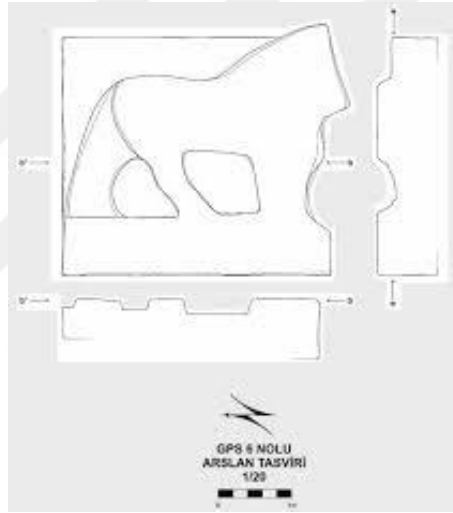

M. Pochto, 2017

Çizim 4: Kulaflı Tepe Heykel Kabartması (Mouton 2017 Pl. 1)

Çizim 5: Sefalı Boğa Rölyefi(Müze Kataloğu)

Çizim 6: Taş Ocağı'ndan Aslan Heykeli (Çizim: Semih Mutlu)

Çizim 7:Lamassu (Müze Kataloğu)

Çizim 8: Karşılıklı Duran İki Kişi Steli (Müze Kataloğu)

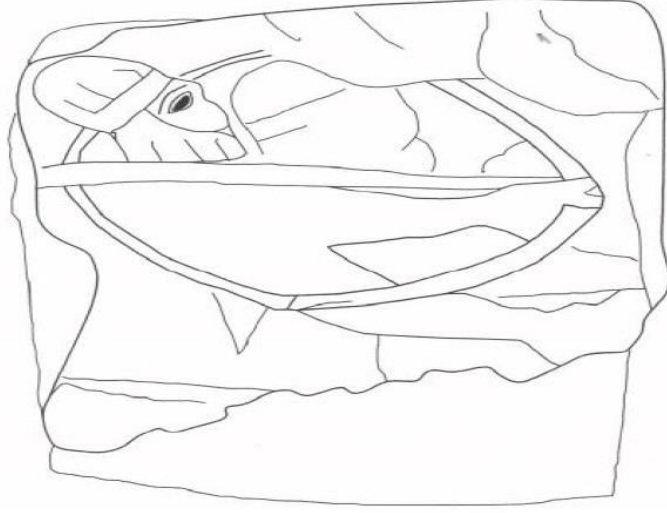
Çizim 9: Ayakta Duran Tek Kişinin Bulunduğu Stel(Müze Kataloğu)

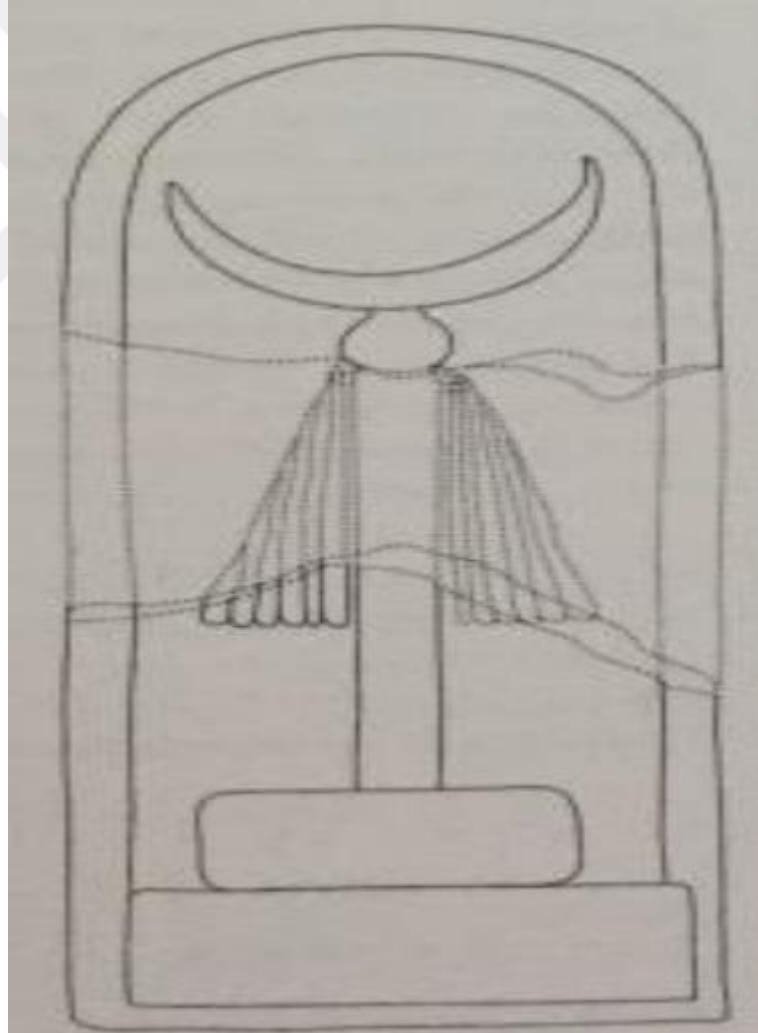
Çizim 10:Savaşçı ? Avcı ? Rölyefi I (Müze Kataloğu)

Çizim 11:Savaşçı ? Avcı ? Rölyefi II (Müze Kataloğu)

Çizim 12: Ok Atan Savaşçı Steli. (Doğan 2011)

Çizim 13: Sultantepe Steli

Çizim 14: Ziyafet Şöleni 2

TABLOLAR

Şanlıurfa Bölgesinde Kazı Çalışmaları Yapılan Merkezler

Tablo: 1

YERLEŞİMİN ADI	KAZILAN YILLAR	DÖNEMLER	TEMEL YAYINLAR
Göbeklitepe	1994 – günümüz	Neolitik	Schmidt, (1994,1995...2016)
Karahantepe	2019 – günümüz	Neolitik	Çelik, (2000b),(2005),(2011), Karul,(2019)
Sultantepe	1951-1953-1989	Kalkolitik Çağ, Erken Tunç Çağ, Yeni Asur Krallığı, Helenistik Dönem, Roma Dönemi, Orta Çağ İslam Dönem	Kozbe,(2017),Dönmez-Brice, (1949),Sevin 2003
Harran Höyük	1959-(1983-2011)-2014-günümüz	Kalkolitik Çağ, Er Hanedanı II ve III, Erken Tunç Çağı sonu (Akad ve Ur III),Ur III ve Erken Tunç Çağı – Orta Tunç Çağı geçiş dönemi	Yardımcı (1985),Özfırat (1994b),Önal (2014)
Aşağı Yarımca Höyük	1951	Halaf; Obeid ve Uruk Dönemi, İTÇ-DÇ	S. Lloyd&W. Brice(1945) Yardımcı (1989)
Hassek Höyük	1978-1986	Son Kalkolitik, İlk Tunç Çağı	Behm-Blancke v. d. 1984,
Nevali Çori	1983-1992	Roma, İlk Tunç Çağı I, Kalkolitik Çağ (Halaf) ve Çanak Çömleksiz, Neolitik Çağ	Schmidt 1995,Harmankaya 1997
Çavi Tarlası	1983-1984	Kalkolitik Çağ(Halaf Kültürü)	Mellink 1985, von Wickede 1984,Schäffer-Boessneck 1989
Titriş Höyük	1981-1982, 1991-1993	Erken Tunç Çağı	Algaze 1995,Kühne 1987
Kurban Höyük	1980- 1984	İTÇ II-II,İTÇ I VI,Son Kalkolitik Çağ,Orta Kalkolitik Çağ,İlk Kalkolitik Çağ (Orta ve Son Halaf Dönemi)	[Algaze 1990c,Serdaroğlu 1977,Özdoğan 1977,Marfoe 1983-1986
Urfa Kalesi	1988-1991,2019-günümüz	M.S. 812-814	Kozbe,(2020)

Gürcütepe	1995-1997	Neolitik	Schmidt 2007,Kürkçüoğlu 2002
Yeni Mahalle	1997	Neolitik	Çelik 2007
Soğmatar	2013-2014,2016	İslami Dönem, Roma, DÇ (MÖ 1. binyıl), OTÇ ve İTÇ ve Kalkolitik Çağ	Albayrak-Mutlu 2014
Urfa Kale Eteği ve Kızılkoyun Nekropolü	2015-2017	Roma	Albayrak 2017,Demir 2017
Harbetsuvan Tepe	2017-2019, 2022, 2023	Neolitik	Çelik 2019-2020
Sayburç	2021-günümüz	Neolitik	Özdoğan 2022

